

ISSN: 2147-0936

İNÖNÜ UNIVERSITY INIJOSS

İNÖNÜ UNIVERSITY INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Volume 10 Number 2 Winter 2021 Malatya- TÜRKİYE

İNİJOSS

İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
INONU UNIVERSITY INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/inijoss>

Cilt / Volume 10, Sayı / Number 2, KIŞ / WINTER 2021

Genel Sayı / General Issue: 20

INIJOSS, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından yılda iki defa yayınlanan hakemli uluslararası bir dergidir. / INIJOSS is an international refereed journal published twice a year By Inonu University Institute of Social Sciences.

Sahibi / Owner

Dr. Suzan ERGÜN

Editörler / Editors

Dr. Tolga ORAL

Dr. Murat ÖZTÜRK

Dr. Serkan DEMİR

Dr. Bilal GENÇ

Alan Editörleri

Dr. Esra Canpolat GÖKÇE

Dr. Handan BELLİ

Arş. Gör. Sami SEVER

Yayın Kurulu / Editorial Board

Dr. Ali Şen (İnönü Üniversitesi) Dr. Ayman Hayajneh, (Yarmouk University/Jordan), Dr. Feri'd Ca'feri (University of Zanjan/IRAN), Dr. Ian Almond, (Georgetown University/Qatar), Dr. Jamal Al Shalabi, (Hashemite University/Jordan), Dr. Masood Kalyar (GC University Faisalabad, Pakistan) Dr. Mehmet KUBAT (İnönü Üniversitesi) Dr. Mehmet Önal (İnönü Üniversitesi), Dr. Oğuzhan Göktolga (İnönü Üniversitesi), Dr. Ömer ESEN (Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi), Dr. Saim Kayadibi (International Islamic University/Malaysia), Dr. Şermin KALAFAT (İstanbul Medeniyet Üniversitesi), Dr. Ünal İmik (İnönü Üniversitesi)

Yazı İşleri /Editorial Secretary

Feramuz KARACA

Yayın ve Yönetim Yeri / Editorial Office

İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,
(Elazığ Yolu 15. km.) Kat: 3, 44280, Malatya-TÜRKİYE,

tel. 90 422- 377 30 70

e-mail: inijoss@inonu.edu.tr

web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/inijoss>

INIJOSS'ta, her makale için en az iki hakemin görev aldığı çift taraflı kör hakemlik sistemi kullanılmaktadır. Hakem isimleri gizli tutulmakta ve yayımlanmamaktadır. / INIJOSS uses double-blind review fulfilled by at least two reviewers. Referee names are kept strictly confidential.

İnijoss'ta Araştırma makaleleri yayınlanmadan önce intihal programıyla taranmaktadır. / Research articles in INIJOSS are checked for plagiarism before publication.

INIJOSS, SOBIAD, İDEALONLINE VE ASOS INDEX, tarafından taranmaktadır.

DANIŞMANLAR / ADVISORY BOARD

- Dr. Abdullah Korkmaz (İnönü University/ TÜRKİYE)
Dr. Abdülkadir Baharçipek (İnönü University/ TÜRKİYE)
Dr. Ahmet İncekara (İstanbul University/ TÜRKİYE)
Dr. Ahmet Karadağ (İnönü University/ TÜRKİYE)
Dr. Alhagi Drammeh (Al-Maktoum College of Higher Education-Scotland/ UK)
Dr. Ali Şen (İnönü University/ TÜRKİYE)
Dr. Amjad Hussain (Marmara University/ TÜRKİYE)
Dr. Ayşe Kavuncu (Yıldırım Beyazıt University/TÜRKİYE)
Dr. Bülent Güloğlu (İstanbul Technical University/ TÜRKİYE)
Dr. Cafer Mum (İnönü University/ TÜRKİYE)
Dr. Ejaz Ahmed (Brock University/CANADA)
Dr. Elşen Memmedov (Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi/AZERBAYCAN)
Dr. Emin Çelebi (İnönü Üniversitesi/TÜRKİYE)
Dr. Hakan Erkuş (İnönü University/ TÜRKİYE)
Dr. Hakan Kahyaoğlu (Dokuz Eylül University/ TÜRKİYE)
Dr. Hasan Ağan Karaduman (Yıldız Technical University/ TÜRKİYE)
Dr. Hatice Esedova, (Azerbaijan National Museum of Fine Arts/ AZERBAYCAN)
Dr. Hüseyin Subhi Erdem (İnönü University/ TÜRKİYE)
Dr. Işıl Akgül (Marmara University/ TÜRKİYE)
Dr. İbrahim AKSU (İnönü University/ TÜRKİYE)
Dr. Jan Zygmunt (Wroclaw University, Wroclaw/ POLONYA)
Dr. Levent Gökdemir (İnönü University/ TÜRKİYE)
Dr. Mehmet Balçılar (Eastern Mediterranean University/ KKTC)
Dr. Mehmet Güngör (İnönü University/ TÜRKİYE)
Dr. Mehmet Karagöz (İnönü University/ TÜRKİYE)
Dr. Mustafa Arslan (İnönü University/ TÜRKİYE)
Dr. Mustafa Koç (Ryerson University/UAS)
Dr. Mustafa Özer (Anadolu University/ TÜRKİYE)
Dr. Naim Ürkmez (Erzurum Technical University/TÜRKİYE)
Dr. Namık Kemal Öztürk (Muğla Sıtkı Koçman University/ TÜRKİYE)
Dr. Nevzat Şimşek (Dokuz Eylül University/ TÜRKİYE)
Dr. Nihat Akbıyık (İnönü University/ TÜRKİYE)
Dr. Nurhodja Akbulaev (Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi/AZERBAYCAN)
Dr. Osman Zekai Orhan (İstanbul Rumeli University/ TÜRKİYE)
Dr. Özlem Gökaş (İstanbul University/ TÜRKİYE)
Dr. Philip Wilson (University of East Anglia/UK)
Dr. Ramazan Korkmaz (Maltepe University/ TÜRKİYE)
Dr. Serap Buyurgan (Başkent University/ TÜRKİYE)
Dr. Sıdika Akdeniz (Şirnak University/TÜRKİYE)
Dr. Súdabe Salihova (Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi/AZERBAYCAN)
Dr. Şahin Ekber (Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi/AZERBAYCAN)
Dr. Taner Akçacı (Gaziantep University/ TÜRKİYE)
Dr. Veysel Bozkurt (İstanbul University/ TÜRKİYE)
Dr. Zekai Özdemir (İstanbul University/ TÜRKİYE)

İÇİNDEKİLER

ARAŞTIRMA MAKALELERİ

DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ DERSİ ÖĞRETMENLERİNİN DERS PLANLARI İLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİ VE DERS PLANLARINDA KULLANDIKLARI ÖĞRETİM STRATEJİLERİ

Aslıhan ATİK226-240

TÜRKİYE KATILIM BANKALARININ FİNANSAL ETKİNLİKLERİNİN VZA VE MALMQUIST TFV ENDEKSİ METODUYLA ANALİZİ

İsrafil ZOR & Engin ÇAM 241-263

VERİ ZARFLAMA ANALİZİNDE ÖLÇEĞE GÖRE GETİRİ DURUMU: ÜNİVERSİTELERİN ETKİNLİK ÖLÇÜMÜ ÜZERİNE BİR UYGULAMA

Akın ÖZKAN264-275

ÜÇ BOYUTLU YAZICILARIN PAZARLAMANIN 4P'SİNE KATKISI

Yıldırım YILDIRIM & Özge YİĞİTBAŞI.....276-298

NİLÜFER KUYAŞ'IN SERBEST DÜŞÜŞ ROMANINDA 11 EYLÜL SONRASININ YANSIMASI: KAVŞAKTAKİ TRAVMA

Betül ATEŞÇİ KOÇAK..... 299-314

OSMANLI BARIŞININ TEMEL DİNAMİKLERİ

Mahmut BOZAN 315-327

HURTT'IN MESLEKİ ŞÜPHECİLİK ÖLÇEĞİ KAPSAMINDA KEŞFEDİCİ FAKTÖR ANALİZİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Ahmet KARAHAN & Mehmet KAYGUSUZÖĞLU.....328-339

DEMOKRATİKLEŞME YOLUNDA VESAYET DENETİMİ: DEVLET DENETLEME KURULU - KAMU DENETÇİLİĞİ KURUMU KARŞILAŞTIRMASI

Yusuf KARAKILÇIK & Bülent BAYRAK.....340-357

KİTAP TANITIMI

İSLAMİ FİNANSAL YÖNETİM-SİSTEM VE UYGULAMA (Konvansiyonel Finansla Mukayeseli)

Aytaç AYDIN 358-361

TABLE of CONTENTS

RESEARCH ARTICLE

- THE OPINIONS OF RELIGIOUS CULTURE AND MORAL KNOWLEDGE TEACHERS ON THE LESSON PLANS AND THE LEARNING STRATEGIES USED IN THE LESSON PLANS**
Aslıhan ATİK226-240
- AN ANALYSIS OF FINANCIAL EFFICIENCIES OF PARTICIPATION BANKS IN TURKEY USING DEA AND MALMQUIST TFP INDEX**
İsrafil ZOR & Engin ÇAM 241-263
- THE SITUATION OF RETURNS TO SCALE IN DATA ENVELOPMENT ANALYSIS: AN APPLICATION ON THE EFFICIENCY MEASUREMENT OF UNIVERSITIES**
Akın ÖZKAN264-275
- CONTRIBUTION OF THREE-DIMENSIONAL PRINTERS TO THE 4P'S OF MARKETING**
Yıldırım YILDIRIM & Özge YİĞİTBAŞI.....276-298
- REFLECTIONS OF POST-9/11 IN NİLÜFER KUYAŞ'S *SERBEST DÜŞÜŞ* (FREE FALL): TRAUMA AT THE CROSSROADS**
Betül ATEŞCİ KOÇAK..... 299-314
- MAIN DYNAMICS OF THE OTTOMAN PEACE**
Mahmut BOZAN 315-327
- EXPLANATORY FACTOR ANALYSIS ON HURTT'S PROFESSIONAL SCEPTICISM SCALE: THE EXAMPLE OF TURKEY**
Ahmet KARAHAN & Mehmet KAYGUSUZOĞLU.....328-339
- ADMINISTRATIVE TUTELAGE ON THE PATH TO DEMOCRATIZATION: STATE SUPERVISORY BOARD AND OMBUDSMAN INSTITUTION COMPARISON**
Yusuf KARAKILÇIK & Bülent BAYRAK.....340-357

BOOK REVIEW

- ISLAMIC FINANCIAL MANAGEMENT- SYSTEM AND IMPLEMENTATION (Compared with Conventional Finance)**
Aytaç AYDIN 358-361

ARAŞTIRMA MAKALESİ | RESEARCH ARTICLE

DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ DERSİ ÖĞRETMENLERİNİN DERS PLANLARI İLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİ VE DERS PLANLARINDA KULLANDIKLARI ÖĞRETİM STRATEJİLERİ

Aslıhan ATİK

Dr., Çukurova Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, aslihanatik@gmail.com

0000-0002-8889-5587

Atıf / Citation: Atik, A. (2021). Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretmenlerinin Ders Planları ile İlgili Görüşleri ve Ders Planlarında Kullandıkları Öğretim Stratejileri. *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, (İNİJOSS), 10(2), 226-240.*

Öz

Bu çalışmanın amacı Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi (DKAB) öğretmenlerinin ders planları ile ilgili görüşlerini ve ders planlarında hangi öğretim stratejilerini kullandıklarını ortaya çıkarmaktır. Bu amaçla araştırmaya katılmaya istekli ve alanda çalışan 10 öğretmen ile yarı yapılandırılmış mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Ayrıca öğretmenlerin ders planlarında kullandıkları öğretim stratejileri incelenmiştir. Araştırma nitel bir yaklaşımla yürütülmüş, görüşme ve ders planlarından elde edilen veriler içerik analizi ile çözümlenip yorumlanmıştır. Çalışmamız sonucunda öğretmenlerin ders planı hazırlamanın gerekliliği ile ilgili fikir birliği içinde oldukları ancak ders planları için yeterli zaman ve emeği harcama konusunda bu istekliliği sürdürmedikleri görülmüştür. Öğretmenlerin hazırladıkları planlar incelendiğinde eğitim bilimsel bir yaklaşımın benimsenmediği ve daha ziyade öğretmen merkezli bir yaklaşım kullandıkları tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Eğitim, Din eğitimi, Ders planı, Öğrenme, Öğretim stratejisi.

THE OPINIONS OF RELIGIOUS CULTURE AND MORAL KNOWLEDGE TEACHERS ON THE LESSON PLANS AND THE LEARNING STRATEGIES USED IN THE LESSON PLANS

Abstract

The aim of this study is to reveal the views of Religious Culture and Moral Knowledge Teachers about lesson plans and which teaching strategies they use in their lesson plans. For this purpose, semi-structured inter views were conducted with 10 teachers who were willing to participate in the study and working in the field. In addition, the teaching strategies used by the teachers in their lesson plans prepared for different classes and achievements were examined. The research was conducted with a qualitative approach, and the data obtained from the interviews and lesson plans were analyzed and interpreted with content analysis. As a result of our study, it was observed that teachers agreed on the necessity of preparing a lesson plan, but they did not maintain this willingness to spend enough time and effort for lesson plans. When the plans prepared by the teachers were examined, it was determined that an educational scientific approach was not adopted and they used a teacher-centered approach.

Keywords: Education, Religious education, Lesson plan, Learning, Instructional strategy.

1. GİRİŞ

Eğitim ve öğretim belirli bir planlama çerçevesinde gerçekleştirilen profesyonel faaliyetlerdir. Planlar; eğitim felsefeleri, çağdaş eğitim yaklaşımları, gelişim psikolojisi verileri, öğretim programları gibi eğitime yön veren her türlü olgu ve olaylardan beslenmesi gereken eğitimsel araçlardır. Din eğitimi bağlamında ders planlarının eğitim ve psikoloji bilimlerindeki gelişmelerden yeterli düzeyde faydalanmadığı söylenebilir.¹ Bunun en önemli nedeni din eğitimi ve öğretimine ilişkin teorik çalışmaların yakın geçmişe kadar “niçin din eğitimi-öğretimi” noktası üzerinde yoğunlaşması, “Ne öğretilim? Nasıl öğretilim?” sorularının sorulmasına dolayısıyla da bu alanda program geliştirme çalışmalarının gecikmesine neden olmuştur (Bilgin, 1980: 52). Aslında bu anlaşılabilir bir durumdur. Alanda araştırma yapan bilim adamlarının bu dersin örgün eğitim içerisindeki yerinin meşruiyetini temellendirmeye çalışmaları, program yenileme çalışmalarının ileriki zamanlara ötelenmesine neden olmuştur (Altaş, 2002: 228). Sonuç olarak 2000’li yıllara kadar, dinin ve din eğitiminin insan ve toplum hayatına kazandıracakları veya dinin genel eğitim ve bilim hayatındaki yerinden ziyade din eğitimi bir meşruiyet sorunu olarak tartışılmıştır. Bu durumun şu ana kadar artçı dalgalar şeklinde alanı etkilediği söylenebilir. Günümüzde program geliştirme çalışmalarının yanında öğretimin planlanması, öğrenme yaklaşımları, öğretim yöntemleri, teknikleri ve stratejileri, öğretimsel yaklaşımlar, din eğitiminde ölçme değerlendirme, özel gereksinimli öğrenciler için din eğitimi, sınıf yönetimi gibi din eğitiminin daha çok eğitime dönük olan yönünü aydınlatacak çalışmalar sınırlıdır.

Din eğitimi ve öğretiminin yapıldığı dersler bağlamında ders planları ayrı bir önem taşımaktadır. Çünkü dinin, eğitim öğretime nasıl konu yapılabileceği üzerinde durulması ve düşünülmesi gereken bir konudur (Bilgin, 1988: 8). Özellikle dinin çok boyutlu yapısı (Yürük, 2020), soyut birçok kavram, olgu ve olayları konu edinmesi, kazanımlarının daha çok bilişsel alanın bilgi basamağında olması ders planlarını daha da önemli hale getirmektedir. Çocuğun gelişim özelliklerini, ilgi ve ihtiyaçlarını dikkate almayan, öğrenmenin doğasını merkeze koy/a/mayan ders planı kurguları çocuklarda ezber öğrenmelere yol açacaktır. Burada göz ardı edilen durum, değerli olan bilgiyi öğretime konu ederken öğrencinin ilgi ve ihtiyaçlarının göz ardı edilmesidir (Selçuk, 2001: 42). Çocukların dini ve manevi gelişimlerini destekleyecek içerikte kurgulanmayan ders planları, dine ait içeriği ve kavramları çocuk için soyut ve düşünme becerilerinin işe koşulamayan tarzda öğrenilmesine neden olacaktır. Böyle bir durum çocukta anlatılan dini içerikle çocuğun etkili bir iletişim kuramamasına ve kendi dünya görüşü/dini görüşünü oluşturamamasına neden olabilme durumu taşımaktadır (Goldman, 1964: 233). Nihayetinde çocukta problemler bir dini algının gelişmesi kaçınılmaz hale gelir. Bu durum ileride çocuğun yetişkin dindarlığını derinden etkileyecektir. Çünkü bilişsel bakış açısına göre çocukluk dönemi, yetişkin dindarlığının temellerinin atıldığı ve dini bir hazırlığın yapıldığı yıllardır. Bu yönüyle çok kritik bir önem taşımaktadır (Goldman, 1965: 204). Bu bağlamda ders planlarında öğretmen hem çocuğun hem öğrenmenin hem de dinin doğasını göz önüne alarak birini diğerine feda etmemelidir. Araştırmalar öğretim ortamı, öğretmen ve öğretim yöntemlerinin bir bütünlük

¹ 2020 Eylül ayı itibariyle tarafımızdan YÖK veri tabanında yapılan taramaya göre Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersleri ile ilgili yapılan 257 yüksek lisans ve doktora çalışmasının sadece 16 tanesi öğretme sürecinde kullanılabilir farklı öğretim stratejileri ile ilgilidir.

içerisinde geliştirildiği din eğitiminin çocukların doğasına en uygun eğitim olduğu göstermektedir (bkz., Köylü & Oruç, 2017).

2. ÖĞRETİMSSEL YAKLAŞIMLAR VE DERS PLANLARI

Ders plânı, bir ders için o dersle ilgili eğitim programlarında yer alan ve birbirleriyle ilişkili öğrenci kazanımlarını bir ya da birkaç ders saatinde işlenecek konu örüntüsünü, konuya ilişkin deney, tartışma soruları, proje ve ödevleri, uygulama çalışmalarını, ders araç-gerecini içine alan birinci derecede sorumlu olduğu ders öğretmenlerince -zümre öğretmenleri ile şube öğretmenlerinin ortak katkısıyla- önceden hazırlanan plândır (Tebliğler Dergisi, 2003, 2005).

Ders planları, öğretimin karmaşık aktivitesinin önemli ve ayrılmaz bir parçasıdır (Zaskis, Liljedahl ve Sinclair, 2009). Önceden belirlenen hedeflere ulaşmak için doğru yönlendirme yapması, teknikleri ve stratejileri daha ileri düzeyde uygulayabilmesi için öğretmene yardımcıdır (Khan, 2011). Özellikle dersin yönünü belirlemesi, içeriğin incelenerek ve denetlenerek materyalin hazırlanması ve sunum için düzenlenmesi, zamanlamaya ve dersin akışına ilişkin kararlar alınması, öğretim ve değerlendirme için taslak olması, günlük ve haftalık başta olmak üzere organizasyonel ihtiyaçların karşılanması ve en önemlisi önceki öğrenmeleri, öğrenci özelliklerini ve çevresel koşulları sürece entegre edebilmesi açısından ders planları öğretmene oldukça destek sağlar (Hall ve Smith, 2012).

Dersin içeriği, konunun doğası, öğrencinin gereksinimleri ve öğretmenin deneyimi ders planının formunu etkilese de genel olarak bir ders planı 4 ana başlık şeklinde düzenlenmektedir. Bu başlıklar; biçimsel, giriş, geliştirme ve sonuç bölümleridir. Ayrıca görüşlerin yazılabileceği başka bir bölüm de eklenebilir. *Biçimsel bölüm ve giriş bölümü* doğal olarak dersin adı, ünite ve konu adı, kazanımlar, süre ve kullanılacak materyallerle ilgilidir. Konu ile öğrencinin karşılaştığı ve öğrenme kurgusunun (öğrenmenin nasıl olacağı) olacağı yer *geliştirme bölümüdür*. Doğal olarak en ince ayrıntısına kadar planlanacak ve yapılandırılacak olan bölüm de burasıdır. Bu bölümde öğretmen, kazanımı ve dolayısı ile konunun doğasını, çocukların hazırbulunuşlukları ile birlikte ilgi ve ihtiyaçlarını analiz ederek öğrenme ve öğretimin düzenlenmesinde kendisine bir *yaklaşım* belirlemek durumundadır. Bu yönüyle ders planının geliştirme bölümünün planlanması, öncelikle bir dizi öğretimsel kararlar almayı gerektirir. Bu noktada, öğretimsel kararların belirlenmesi kasıtlı, bilinçli ve kritik bir süreçtir (Taşpınar & Atıcı, 2002). Çünkü öğretmenler dersin amaçları doğrultusunda, en uygun öğretim modelini benimsemek, uygun öğretim stratejisini belirlemek, uygun yöntemi seçmek ve uygulamakla yükümlüdürler.

Öğretmenin seçeceği öğretim modeli, öğrenmeyi etkili ve verimli olarak sağlaması gerekmektedir. Bunu yaparken, öğretmenin yonteme yatkınlığı, zaman ve fiziksel olanaklar, maliyet, öğrenci grubunun büyüklüğü, konunun özelliği, öğretim sonucunda öğrencide geliştirilmek istenilen nitelikler, sınıf atmosferi gibi pek çok durum etkili olmaktadır (Küçükahmet, 1994: 40).

Öğrenme ve öğretimin düzenlenmesinde uzun bir süre davranışçı psikolojinin etkisi hâkim iken 20. yüzyılın sonuna doğru eğitim psikologlarının birçoğu William James (1842-1910) ve John Dewey (1859-1952) tarafından yüzyılın başında savunulan öğrenmenin bilişsel yönlerini

vurgulamaya dönüş yapmışlardır (Santrock, 2018: 4). Bilişsel psikolojinin öğrenmeyi salt uyarıcı tepki ilişkisinden çıkarıp daha karmaşık bir süreç olarak tanımlaması ve bilişsel yapıları öne çıkarması doğal olarak eğitim açısından öğretimi düzenlemede önemli sonuçlar doğurmuştur. Hem bilişsel hem de davranışçı yaklaşımlar günümüzde eğitim psikolojisinin birer parçası olmaya devam ederken (Santrock, 2018: 4) yine son yıllarda bilme kuramı olarak ortaya konan yapılandırmacı anlayışın etkisiyle de öğretimi düzenlemede farklı modeller önerilmiştir. İnsanın çok boyutlu ve karmaşık doğası gereği, öğrenmenin nasıl gerçekleştiğini farklı açılardan açıklamaya çalışan bütün bu kuram ve yaklaşımların öğretimin düzenlenmesi ve geliştirilmesi bakımından dikkate alınması gereken önerileri bulunmaktadır. Bununla birlikte bu kuramlar öğrenmede öğrencinin aktif olarak yer alması gerektiğini vurgulamasına rağmen öğretim sırasında öğrencilere ve öğretmenlere farklı roller yüklemektedirler. Bu bağlamda kazanımların da merkeze alınan kuramlara uygun olarak düzenlenmesi gerekmektedir.

Öğrenmenin doğasını ve nasıl gerçekleştiğini açıklamaya çalışan psikologlar, çalışmalarını daha ilerleterek öğretimin nasıl olması gerektiği üzerinde de çalışmışlardır. Her ne kadar günümüze kadar bir öğretim kuramı ortaya konulmasa da bu alanda çalışan Jerome Seymour Bruner (1915-2016), David Paul Ausubel (1918-2008) ve Robert Mills Gagne (1916-2002) üç temel öğretim stratejisi önermişlerdir (Senemoğlu, 2012: 468) ve bu stratejiler alanda hala oldukça etkili bir şekilde kullanılmaktadır.

Bruner, bireyin öğrenmede aktif olması ve girişimci olarak hareket etmesi gerektiği fikrinden yola çıkarak *Buluş Yoluyla Öğrenme* stratejisini önermiştir. Bruner'a göre öğretmen, öğrencilere kavramları, ilkeleri kendisi vermek yerine öğrencileri deney yapmaya, ilkeleri, kavramları bulmaya teşvik etmelidir. Buluş yoluyla öğrenme, matematik, fen bilimleri ve dil öğretiminde daha etkili kullanılabilecek bir stratejidir.

Ausubel, Bruner'in buluş yoluyla öğrenme stratejisine zıt ve alternatif olan bir yaklaşım önermiştir. Ausubel'e göre öğrenci her zaman hangi bilginin önemli, hangi işaretlerin (ipuçları) problem çözümü için uygun olduğunu bilemeyebilir. Bu nedenle birey, konu alanıyla ilgili özellikle öğrenmesi gereken kavramları, ilkeleri, fikirleri buluş yoluyla değil, kendine sunulan alma yoluyla kazanabilir. Konu alanın kavramları, ilkeleri, fikirleri ve süreçleri öğretmen tarafından organize edilerek öğrencilere sunulmalıdır. *Sunuş Yoluyla Öğrenme* kuramcılarının göre öğretmenin görevi konuyu öğrenciler için en uygun biçimde organize ederek yapılandırma; uygun materyalleri seçme, daha sonra da konuyu, genelden özele doğru sistemli, anlamlı bir şekilde öğrencilere sunmalıdır.

Gagne'nin "*Bilgiyi İşleme Modeline*" dayalı olarak önerdiği etkili öğretim kuramında bir derste olması gereken öğrenme aşamaları ve bu öğrenme süreçlerini sağlayacak öğretim etkinliklerinin neler olması gerektiğini aşamalı olarak açıklamıştır. Öğrenme ardışık birçok içsel sürecin sonucu olarak meydana gelmektedir. Alanda oldukça yaygın olarak kullanılan bu modelde öğretim etkinlikleri "Dikkat çekme, öğrenciyi hedeften haberdar etme, ön koşul öğrenmelerin hatırlanmasını sağlama, uyarıcılar sunma, öğrenme rehberi sağlama, performansı ortaya çıkarma, dönüt sağlama, performansı değerlendirme, kalıcılığı sağlama ve transferi güçlendirme" (Senemoğlu, 2012: 483) basamaklarından oluşmaktadır.

Bahsedilen bu öğretim stratejilerinin en iyi ya da en doğru strateji olması öğrenci nitelikleri bağlamında ele alınabilir. Öğretim stratejilerinin birbirlerine üstünlüklerinden ziyade doğru bir kurgu içinde kullanılmaları söz konusudur. Bu ise iyi bir planlamayı gerektirmektedir. İyi bir planlama; bilgi çeşitlerinin, gösterimlerinin, modellerin, sorgulama fırsatlarının, tartışmanın ve öğrencilerin zamanla belirli kavramları anlaması ve belirli becerileri geliştirmesi için gerekli uygulamanın göz önünde bulundurulmasını gerektirir. Öğretim tasarımı, öğretmenlerin öğrencilerin neleri, ne zaman, hangi sırayla ve nasıl yapmaları gerektiğini düşünerek bulmalarına ihtiyaç duyar (Santrock, 2018: 7).

Öğretim stratejileri bağlamında DKAB öğretmenleri derslerine ait kazanımlarının doğasına uygun en etkili ve verimli şekilde öğretim içeriğini kurgulamaları gerekmektedir. Din eğitimin kendine has doğası ile literatürde önerilen öğretim stratejilerinden ve öğrenme-öğretme modellerinden yola çıkarak alana ait özgün öğretim stratejileri ve öğrenme-öğretme modelleri geliştirmek durumundadırlar. Yoksa dine ait içeriğin kuru, ezber bir biçimde, düşünme becerilerinin ihmal edilerek verilmesi çocuğun dini gelişimini desteklememesinin çok ötesinde çocukta eksik ve karşılığı olmayan bir din tasavvuru oluşturması muhtemeldir.

3. YÖNTEM

3.1. Araştırma Modeli

DKAB öğretmenlerinin ders planına ilişkin görüşleri ve ders planlarında kullandıkları öğretim stratejisini tespit etmeye yönelik bu çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma; gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir yolun izlendiği araştırma biçimidir (Yıldırım & Şimşek, 2008: 51). Araştırma nitel yaklaşım çerçevesinde durum çalışması deseninde gerçekleştirilmiştir. Durum çalışması, güncel bir ya da birkaç durumun sebeplerini, nedenlerini ve sonuçlarını anlamak, tanımlamak ve betimlemek için kullanılan bir nitel araştırma yöntemidir (Saban & Ersoy, 2019) Nitel araştırmalarda yaygın olarak kullanılan bir yöntemdir. Araştırmacının zaman içerisinde sınırlandırılmış bir veya birkaç durumu çoklu kaynakları içeren veri toplama araçları (gözlemler, görüşmeler, görsel-ışitseller, dokümanlar, raporlar) ile derinlemesine incelediği, durumların ve duruma bağlı temaların tanımlandığı bu yaklaşımda araştırmacının durum üzerinde kontrolü yoktur. (Creswell, 2007). Araştırmada veri toplama yöntemi olarak hem öğretmenlerle görüşmeler gerçekleştirilmiş hem de öğretmenlerin kendi hazırladıkları ders planları incelenmiştir. Durum çalışmalarında genellikle birden fazla veri toplama yöntemi işe koşulur; bu yolla zengin ve birbirini teyit edebilecek veri çeşitliliğine ulaşılmaya çalışılır (Saban & Ersoy, 2019). Bu amaçla çalışmada alanda görev yapan DKAB öğretmenleri ile görüşülmüştür. Görüşme yöntemi, araştırılan konuyu, ilgili bireylerin bakış açılarıyla görebilmeye, bu bakış açısını oluşturan sosyal yapıyı ve süreçleri ortaya koymaya olanak vermesi yönüyle önemlidir (Yıldırım & Şimşek, 2008: 40). Çalışmanın amacı öğretmenlerin ders planları ile ilgili duygu ve düşüncelerinin betimsel bir analizini yapmak olduğundan bu yöntem seçilmiştir. Briggs “görüşmenin, sosyal bilimler alanında yapılan araştırmalarda kullanılan en yaygın veri toplama yöntemi olduğunu savunmakta ve bu durumun, görüşme yönteminin; bireylerin deneyimine, tutumlarına, görüşlerine, şikâyetlerine, duygularına ve inançlarına ilişkin bilgi elde etmede

oldukça etkili bir yöntem olmasından kaynaklandığını” belirtmektedir (Yıldırım & Şimşek, 2008: 119). Araştırmada, hem sabit seçenekli hem de ilgili alanda derinlemesine gidebilmeye olanak sağlaması yönüyle yarı yapılandırılmış görüşme tercih edilmiştir (Yıldırım & Şimşek, 2008: 163). Kullanılan yarı yapılandırılmış görüşme sorularının geçerliliğinin sağlanması amacıyla öncelikle ders planları ile ilgili alan yazın taranmıştır. Ders planı ile ilgili öğrenilmek istenilenler sorulara dönüştürülmüştür. Sorular öncelikle kuramsal açıdan başka bir alan uzmanı tarafından incelenmiş ve getirilen öneriler doğrultusunda yeniden düzenlenmiştir. Son aşamada görüşme formunda yer alacak sorulara, dil ve konu alan uzmanları tarafından çapraz okuma yapılarak son halleri verilmiştir. Görüşme formları öğretmenlere dijital ortamda gönderilmiş ve sonrasında online görüşmeler yapılmıştır. Görüşme formlarını dolduran öğretmenlerden ikinci aşamada 5. Sınıf 1. Ünite’ye ait “Evrendeki mükemmel düzen ile Allah’ın (c.c.) varlığı ve birliği arasında ilişki kurar.” kazanımı ile ilgili yaptıkları ders planlarını paylaşımları istenmiştir. 7 öğretmen ders planı yapmadığını, belirli internet sitelerinden planları indirerek sınıflarına uyarladıklarını ifade etmiştir. 2 öğretmen ders planı kullanmadığını, 1 öğretmen ise internet adresi vererek oradan ilgili ders planının indirilebileceğini -kendisinin göndermesine gerek olmadığını- ifade etmiştir.

3.2. Örneklem

Çalışmanın örneklemi resmi ve özel okulda aktif olarak görev yapan 10 DKAB öğretmeni oluşturmaktadır. Öğretmenler Ankara (4), Adana (3), Konya (2) ve İstanbul (1) illeri olmak üzere gönüllülük esası ile belirlenmiştir. Araştırmaya katılan öğretmenlerin çalıştıkları il, okul türü ve cinsiyete göre dağılımları Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Örneklem Dâhil Edilen Öğretmenlerin Çalıştıkları İl, Okul Türü ve Cinsiyete Göre Dağılımları

ÖĞRETMENLER	İLLER	OKUL TÜRÜ	CİNSİYET
Ö ₁	Adana	Ortaokul	Kadın
Ö ₂	Adana	Ortaokul	Kadın
Ö ₃	Adana	Lise	Kadın
Ö ₄	Ankara	Ortaokul	Erkek
Ö ₅	Ankara	Lise	Kadın
Ö ₆	Ankara	Ortaokul	Erkek
Ö ₇	Ankara	Ortaokul	Erkek
Ö ₈	Konya	Ortaokul	Kadın
Ö ₉	Konya	Lise	Erkek
Ö ₁₀	İstanbul	Ortaokul	Kadın

3.3. Verilerin Toplanması ve Analizi

Verilerin toplanmasında, nitel araştırma metodolojisi içinde yer alan doküman analizi tekniği kullanılmıştır. Doküman analizi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar. Eğitim ile ilgili bir araştırmada ders kitapları, program metinleri, yazışmalar, öğrenci dosyaları gibi farklı dokümanlar veri kaynağı olarak kullanılabilir (Yıldırım & Şimşek, 2008: 112). Bu çerçevede araştırmada doküman olarak öğretmenlerin ders planı ile ilgili görüşlerini ortaya çıkarmayı amaçlayan görüşme formları ve 5. Sınıf 1. Ünite’ye ait

“Evrendeki mükemmel düzen ile Allah’ın (c.c.) varlığı ve birliği arasında ilişki kurar.” kazanımı ile ilgili yaptıkları ders planları içerik analizi yöntemiyle incelenmişti.

Görüşme formları oluşturulurken öncelikle konunun hangi yönleriyle ele alınacağı belirlenmiş ve görüşme soruları oluşturulmuştur. Veri toplarken benimsenen bu yaklaşım veri analizinde araştırmacının işini kolaylaştırmıştır. Öncelikle her soruya verilmiş olan cevaplar incelenmiş, cevapların ortak “temaları” tespit edilmiş ve veriler “anamlı ve mantıklı” bir şekilde bir araya getirilmiştir.

İkinci aşamada çalışmanın diğer dokümanları olan ders planları literatürde yer alan öğretim strateji modelleri çerçevesinde incelenmiş ve tespit edilen farklı/yeni stratejiler de kodlamaya dâhil edilmiştir.

Son aşamada ise elde edilen bulgular araştırmacı tarafından açıklanmış, bulgular arasındaki neden sonuç ilişkileri belirtilip bu ilişkiler anlamlandırılmaya çalışılmıştır. En nihayetinde elde edilen tüm verilerden yola çıkılarak yorumlar yapılmış, uygulamalara ve daha sonra yapılacak olan araştırmalara ışık tutabilecek birtakım çıkarımlarda bulunma yoluna gidilmiştir. Çünkü “Nitel desende çalışma yapan araştırmacıdan beklenen sadece betimsel veri toplamak ve bunları mantıklı bir yapı içinde sunmak değildir. Araştırmacının verilerden elde ettiği bulguları bilimsel bir titizlikle tanımlamasının yanı sıra, yorumlaması, uygulamaya ve daha sonraki araştırmalara ilişkin bir takım çıkarımlarda bulunması gerekir” (Yıldırım & Şimşek, 2008, s.241).

3.4. Sınırlılık

Bu çalışma, araştırmaya gönüllülük esası ile katılan 10 DKAB öğretmeni ve araştırmada temel alınan öğretim stratejileri (sunuş, buluş ve araştırma yolu) açısından sınırlılık taşımaktadır.

4. BULGULAR VE YORUM

4.1. Görüşme Formlarından Elde Edilen Bulgular

Çalışmaya katılan Ö₁, Ö₂, Ö₃, Ö₅ ve Ö₇ formasyon eğitimini lisans döneminde eğitim fakültesinde, Ö₄, Ö₈, Ö₉, Ö₁₀ lisans döneminde ilahiyat fakültesinde, Ö₆ ise mezun olduktan sonra eğitim fakültesinde aldığını ifade etmiştir. Öğretmenlerden Ö₁, Ö₂, Ö₃, Ö₅, Ö₆, Ö₈, Ö₉, Ö₁₀ ilk ders planlarını lisans eğitimleri sırasında özel öğretim yöntemleri, din eğitimi gibi derslerde hazırladıklarını belirtirken Ö₄ ve Ö₇ ise ilk görev yapmaya başladıkları okulda yaptıklarını söylemiştir.

“Formasyon derslerinde aldığın eğitim derslerdeki planlamalarınıza veya genel olarak eğitimi anlayışınıza bir katkı sağladı mı? Nasıl?” sorusuna Ö₁, Ö₂, Ö₃, Ö₄, Ö₆, Ö₈ ve Ö₉ olumlu katkı sağladığını, meslek hayatlarında ders planlarını hazırlamada çok yardımcı olduğunu belirtirken Ö₅, Ö₇ ve Ö₁₀ öğretmen formasyon derslerinde alınan eğitimlerin mesleki yaşamlarında yeterli bir katkı sağlamadığını çünkü teori ile gerçek yaşamın çok farklı olduğunu ifade etmişlerdir.

“Eğitimde ders planlarının gerekli olduğunu düşünüyor musunuz? Neden?” sorusuna öğretmenlerin hepsi ders planlarının gerekli olduğunu söylemiştir. Plansız bir ders için “akış çok karışıyor, eğitimin kalitesini de ciddi anlamda düşürüyor” değerlendirmesinde bulunurken; planlı

bir ders için “öğretmenin ders yolculuğuna çıkmadan önce rotasını belirlemesi, gündemde olan toplumsal olayları konularla bağdaştıracak şekilde hazırlandığında konu daha kalıcı olarak kalabiliyor” değerlendirmesinde bulunulmuştur.

“Plan hazırlanan ve hazırlanmayan bir ders arasında farklılık görüyor musunuz?” sorusuna Ö₂, Ö₃, Ö₄, Ö₅, Ö₆, Ö₇, Ö₈ ve Ö₁₀ planlanan derslerin daha verimli olduğunu ifade ederken Ö₁ “gözle görülür bir değişiklik olmadığını ama plan hazırlamadığı zaman vicdanen rahatsız olduğunu” ifade etmiştir. Planlı dersin daha nitelikli olduğunu ifade eden Ö₉ ise “Planın illa ki yazılı çizili olması gerekmiyor. Kafamızda yapmış olmak da ders sırasında yeterli olduğunu” belirtmiştir.

“Planlarınızı diğer öğretmenler ile paylaşır mısınız? Neden?” sorusuna Ö₁, Ö₂, Ö₃, Ö₄, Ö₆, Ö₇, Ö₈, Ö₉ ve Ö₁₀ öğretmen bilgi alışverişi olması açısından kesinlikle paylaştıklarını ve bunun önemine inandıklarını belirtirken Ö₅ ise “Her öğretmenin ayrı bir felsefesi olduğunu düşünürüm.” diyerek paylaşmadığını ifade etmiştir.

“Ders planlarınızı nasıl hazırlıyorsunuz?” sorusuna Ö₂, Ö₃, Ö₄, Ö₆, Ö₈ ve Ö₁₀ çeşitli internet sitelerinden örnek planları aldıklarını, kendi okul ve sınıfına uyarladıklarını; Ö₁, Ö₅, Ö₇ ve Ö₉ ise kendi bilgi ve deneyimleri ile ders planlarını hazırladıklarını belirtmiştir. Ayrıca Ö₃ ders kitabına ve MEB müfredatına bağlı kaldığını özellikle ifade etmiştir.

“Ders planı hazırlamak için ne kadar zaman ayırıyorsunuz?” sorusuna Ö₅, Ö₇, Ö₉ ve Ö₁₀ mesleğin ilk yıllarında çok zaman harcadıklarını fakat şu an çok hızlı bir şekilde (bir teneffüs süresinde) hazırlayabildiklerini ifade etmiştir. Ö₁, Ö₄, Ö₆ ise sürenin “sınıf, öğrenci, ilk defa anlatılacak olması gibi” durumlardan dolayı değişiklik gösterdiğini ifade etmiştir. Ö₂ ve Ö₈ 30 dakika, Ö₃ ise 15-20 dakikada hazırladığını belirtmiştir.

“Girdiğiniz tüm şubeler için aynı ders planını mı kullanıyorsunuz?” sorusuna Ö₁, Ö₂, Ö₄, Ö₅, Ö₆, Ö₇, Ö₈, Ö₉ ve Ö₁₀ aynı ders planını kullandığını, Ö₃ ise farklı ders planları kullandığını ifade etmiştir.

“Ders planı hazırlarken nelere dikkat ediyorsunuz?” sorusuna Ö₄, Ö₆ ve Ö₉ kazanımlar ve öğrenci seviyesine dikkat ettiğini ifade ederken diğer öğretmenler ders planı ile ilgili “güncel ve uygulanabilir olmasına, farkındalık oluşturacak soru ve hikâyeler olmasına, görsellerin çocuklara uygun olmasına, dikkat çekici etkinlikler eklemeye, konuları somutlaştırmaya, görsellerle ve videolarla desteklemeye, vakti verimli değerlendirmeye, konunun içeriğini eksiksiz sunmaya dikkat etmeye” önem verdiklerini ifade etmişlerdir.

“Öğretim programındaki kazanımların öğrencilerin yaş seviyesine uygunluğu açısından nasıl değerlendiriyorsunuz?” sorusuna Ö₁, Ö₄, Ö₅, Ö₇ ve Ö₁₀ kazanımların öğrencilerin seviyesine uygun olduğunu, Ö₃, Ö₆ ve Ö₈ kazanımların uygun ama basit kaldığını, Ö₂ ve Ö₉ ise kazanımların çocukların yaş seviyesinin üzerinde kaldığını, kafalarının karışmaması için basitleştirerek anlattıklarını ifade etmiştir.

“Kazanımlar çocukların dini gelişimlerini destekliyor mu?” sorusuna Ö₁, Ö₆ ve Ö₈ ailede temel bir şeyler öğrendiyse kazanımların dini gelişimlerini destekleyebileceğini ifade etmiştir. Ö₄, Ö₇ ve Ö₉ ‘özellikle konuların nerde, ne işe yaradığı ve niçin bilmesi gerektiği üzerinde mantıksal açıklamalar yapılarak anlatıldığı’ takdirde dini gelişimi destekleyeceğini belirtmiştir. Ö₂ ve Ö₅

kazanımların yetersiz olduğunu, bilgi açısından yeterli ama uygulama ve hissetme boyutunun olmadığını; Ö₃ kazanımların yaş seviyelerinin altında olduğu için desteklemediğini ifade ederken; Ö₁₀ ise kazanımların dini gelişimi desteklediğini ifade etmiştir.

“Kazanımlar çocukların ilgi ve ihtiyaçlarına karşılayabilecek yeterlilikte mi?” sorusuna Ö₂, Ö₄, Ö₅, Ö₇, Ö₈, Ö₉ ve Ö₁₀ yeterli; Ö₁, Ö₃ ve Ö₆ ise yeterli olmadığını -özellikle Allah sevgisinin temel alınmadığını- ifade etmiştir.

“Kazanımlar güncel hayat akışına uygun mu?” sorusuna Ö₂, Ö₄, Ö₅, Ö₇, Ö₈, Ö₉ ve Ö₁₀ kazanımları güncel bulduklarını; Ö₁, Ö₃ ve Ö₆ ise güncel bulmadıklarını ve konuları güncelleştirmeyi kendilerinin yapmaya özen gösterdiklerini belirtmişlerdir.

“Ders planınızı ders kitapları etrafında mı oluşturuyorsunuz?” sorusuna öğretmenlerin hepsi evet cevabını vermiştir. “Bu bağlamda ilgili derslerin kitapları hakkında ne düşünüyorsunuz?” sorusuna Ö₂, Ö₄, Ö₅, Ö₇, Ö₈, Ö₉ ve Ö₁₀ ders kitaplarının yeterli olduğunu fakat “ayrıntıların fazla olduğu, ayet ve hadislerin biraz daha hikâyeleştirilmesi gerektiği, etkinliklerin yetersiz olduğu ve eksik kalan yerlerin olduğu” belirtilmiş; Ö₁, Ö₃ ve Ö₆ ise kitapların yeterli olmadığını, gereksiz uzun metinler olduğunu ifade etmiştir.

“Ders planınızda kullandığınız herhangi bir öğretim modeli veya stratejisi var mı? Varsa nelerdir?” sorusuna Ö₃ ve Ö₆ kullandıkları öğretim stratejisi olduğunu ve “Gagne, Programlı öğretim, yapılandırıcılık ve anlatım” ifadelerini kullanmışlardır. Ö₈, Ö₉ ve Ö₁₀ -adlarını yazmadan- öğretim stratejisi kullandıklarını ve “konuya ve öğrenci seviyesine göre değişkenlik gösteriyor, konu bütünlüğü ve amaca yönelik” şeklinde tanımlamışlardır. Ö₄, Ö₅ ve Ö₇ kullandıkları öğretim stratejisi olup olmadığını söylemeden “dikkatini çekecek etkinlikler geliştirmek, hayatın içinden bir ders olduğunu hissettirmek, farklı materyaller sunarak” nelere dikkat ettiklerini ifade etmişlerdir. Ö₁ “Sonuç çıkarma, karşılaştırma, günlük yaşamla ilişkilendirme, örnek verme, sınıflandırma, oyun” tekniklerini kullandığını ifade etmiştir. Ö₂ ise konuya göre değişkenlik gösterdiğini dolayısıyla kullandığı her hangi bir strateji olmadığını belirtmiştir.

“Ders planınızda öğrencilerin dikkatini çekmek için ne tür etkinlikler kullanıyorsunuz?” sorusuna Ö₁ ve Ö₃ güncel konularla ve günlük hayatla ilişkili örnekler verdiklerini ifade etmiştir. Ö₁₀ öğrenci merkezli etkinlikler kullandığını ama ne olduğunu yazmamıştır. Diğer öğretmenler dikkati çekmek için “hikaye, kıssa, anekdot, video, oyun, gezi, mimikler ve ses tonlamaları” gibi teknikleri kullandıklarını ifade etmiştir.

“Ders planlarınızda çocukları güdülemek için ne tür etkinlikler yapıyorsunuz?” sorusuna Ö₁, Ö₄, Ö₅, Ö₇, Ö₈, Ö₉ ve Ö₁₀ “kendi hayatlarında farkındalık oluşturacak soru/etkinliklerle” şeklinde ifade ederken, Ö₂, Ö₃ ve Ö₆ kendisini ve dersini sevdirecek güdülediğini ifade etmiştir.

“Ders planlarınızı öğretmen merkezli mi öğrenci merkezli mi hazırlıyorsunuz? Niçin?” sorusuna Ö₁, Ö₄, Ö₅, Ö₆, Ö₈, Ö₉ ve Ö₁₀ öğrenci merkezli hazırladığını, Ö₃ ve Ö₇ “dersi ikiye bölerek yarısı öğretmen yarısı öğrenci merkezli” olarak hazırladığını, Ö₂ ise “belli bir merkezi yok” şeklinde ifade etmiştir.

“Ders planlarınızı yaparken en çok zorlandığınız konu ve kavramlar nelerdir? Neden?” sorusuna Ö₄, Ö₅, Ö₆, Ö₇, Ö₈ ve Ö₉ “Allah, melek, ahiret, kader, gayb, cin, şeytan, cennet, cehennem” konularında çok zorlandıkları ifade ederken Ö₉ ayrıca “insan olmak ve Müslüman olmamak konuları bazen zorlayabiliyor. Çünkü çocuk zihninde iyi insan olmak neden yetmiyor illa ki İslam dinini mi seçmek gerekiyor?” sorusunun çok zorlayıcı olduğunu ifade etmiştir. Ö₃ ve Ö₁₀ “neşeli, özgün içerik ve aktivite” bulmakta zorlandığını ifade etmiş, Ö₂ 4. ve 5. sınıfta soyut konuları anlatmanın diğer sınıflara göre zor olduğunu ve Ö₁ de zorlandığı bir durum olmadığını ifade etmiştir.

“Ders planlarınızı yaparken en çok zorlandığınız durumlar nelerdir?” sorusuna Ö₅ ve Ö₈ öğrencilerin yaş seviyelerine uygun etkinlik düzenlemekte zorlandıklarını ifade ederken, Ö₁₀ öğretmen bağlı olduğu müfredatın kısıtlayıcı olduğunu ifade etmiştir. Diğer öğretmenler ise “soyut alanlarda, güncel olmakta, örnek bulmakta” zorlandıklarını ifade etmiştir.

4.2. Ders Planlarından Elde Edilen Bulgular

Görüşme yapılan öğretmenlerden 5. Sınıf 1. Ünite’ye ait “Evrendeki mükemmel düzen ile Allah’ın (c.c.) varlığı ve birliği arasında ilişki kurar.” kazanımı ile ilgili yaptıkları ders planını paylaşımları istenmiştir. 2 öğretmen ders planı kullanmadığını, 3 öğretmen 5. sınıfa girmediğini ifade ederek girdikleri derslere ait planları paylaşmıştır. Toplamda öğretmenlerden 8 tane ders planı elde edilmiştir.

Elde edilen ders planlarından 5 tanesi 5. Sınıf 1. Ünite’ye ait “Evrendeki mükemmel düzen ile Allah’ın (c.c.) varlığı ve birliği arasında ilişki kurar.” kazanımına aittir. Elde edilen bu planlardan 3 tanesinin aynı olduğu tespit edilmiştir. Araştırmacıya internet adresi vererek ilgili ders planının oradan alınabileceğini söyleyen öğretmenin verdiği adresten indirilen ders planı ile 2 öğretmenin ders planları aynıdır. Bu yönüyle 3 ders planı internet sitesinden alınmıştır. Sonuçta 6 farklı ders planının giriş, gelişme ve sonuç bölümleri kendi içerisinde incelenmiştir.

Ders planlarında giriş bölümü genellikle dikkati çekme, güdülenme (istekli kılma), gözden geçirme ve derse geçiş gibi etkinliklerle ön öğrenmelerin değerlendirilmesi, merak uyandırılması, hazırbulunuşluğun ortaya çıkartılması gibi etkinlikleri kapsamaktadır. Bu yönüyle giriş etkinlikleri sayesinde öğrencilerin ön bilgileri ve ne düşündükleri ortaya çıkartılır ve konuya dikkatleri/ilgileri çekilirse öğrenmeye daha hazır hale geleceklerdir. Çünkü öğrenmede ilk adım dikkat çekmedir (Senemoğlu, 2012, s.287). İncelenen 6 ders planından 4 tanesinde konu anlatımına geçmeden önce sadece bir soruya yer verilmiştir. Fakat sadece 1 planda yer alan sorunun, sınıf düzeyi ve konu bağlamında gelişim seviyelerine uygun ve dikkat çekici özelliği olduğu; diğer 3 planda yer alan soruların dikkat çekme özelliğinin olmadığı görülmüştür. Planlarda giriş etkinlikleri yapılmamıştır.

Geliştirme bölümü kazanımlara ulaşmak için ağırlıklı olarak konu anlatımlarının, örneklendirmelerin ve soru cevap etkinliklerinin yapıldığı bölümdür. Öğrenmenin doğası gereği bu bölüm ders kitabı veya öğretmenin etrafında değil, öğrencilerin ilgileri, yetenekleri ve gereksinimleri etrafında yapılandırılmalıdır (Aydın, 2020, s. 198). Geliştirme bölümünde ilk yapılması gereken öğrencinin hazırbulunuşluk düzeyinin tespit edilmesidir. Hazırbulunuşluk düzeyi tespit edildikten sonra gerçekleştirilmesi düşünülen bilişsel, duyuşsal ve psikomotor

kazanımlar, bu hazırbulunuşluk düzeyi üzerine oluşturulmalıdır (Gözütok, 2017, s. 130). Çünkü öğrencinin yeni kazanacağı bilgi ile halihazırdaki bilgiler arasında ilişkilendirme anlamlı öğrenmenin olması açısından oldukça önemlidir (Senenmoğlu, 2012, s. 340). 6 ders planının 4 tanesinde konu doğrudan ders kitabındaki ilgili metin/okuma parçasını okutularak başlatılmış ve ders kurgusu ders kitabındaki metin merkeze alınarak oluşturulmuştur. 1 ders planında ise geliştirme bölümü sadece düz bir anlatım şeklinde yapılmış, sonuna Nasreddin Hoca'nın bir fıkrası eklenmiş, planın devamında başka soru veya açıklamaya yer verilmemiştir. Bu yönüyle bu planın her hangi bir öğretimsel kurgusu bulunmamaktadır. Sonuç olarak incelenen 6 ders planında hazırbulunuşluğa yönelik herhangi bir etkinlik tasarlanmamıştır.

Konu ile ilgili temel kavramlar güçlü/somut gerekçelendirmeler ve çok farklı etkinlikler içerisinde çeşitlendirilerek sunulursa öğrencinin anlam dünyasında düşünce örüntüsü oluşturmaya yardımcı olur (Aydın, 2020, s. 180). Kavramlar üst düzey düşünmenin yapı taşlarıdır. Öğretmen burada rehber rolü ile çocuğa ne düşüneceğini değil, nasıl düşüneceğini göstermelidir. Kavramlar bilgiyi basitleştirmemize, özetlememize ve organize etmemize yardımcı olur. Aslında kavramlar öğrencilerin dünyayı anlamasına yardımcı olurlar (Santrock, 2018, s. 295). 6 ders planının 4 tanesinde konu ile ilgili anahtar kavramlarla ilgili etkinliklere yer verilmiştir. Bu etkinliklerde ise anahtar kavramların ne olduğu sorulmuş ve tanımları yapılarak geçilmiştir. 2 planda ise anahtar kavramlar hiç açıklanmamış sadece 1 tanesinde canlı-cansız kavramları açıklanmaya çalışılarak konu temellendirilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda incelenen planlarda anahtar kavramların sadece tanımları verilmiş, kavramlarla ilgili örnekler ve farklı etkinlikler yapılmamıştır.

Öğrenme bir örüntüdür, öğrendikleri her örüntü, bir önceki öğrenmeleri ve yaşantıların üzerine kurulur. Çünkü bireyde algılama, ayırt etme ve anlamlandırma süreçlerinin birbiriyle koordineli işleyişi ile oluşur. Sonuç olarak öğrenci bilginin pasif alıcısı değil, bilgiyi aktif bir şekilde alan, anlam veren ve yeniden yapılandıran kişidir (Senemoğlu, 2012, s. 586). 6 ders planının hepsinde konu anlatımları, anlam örüntüleri içerisinde verilmemiş daha çok derleme tarzında bir yaklaşımla sunulmuş ayet ve hadislerle desteklenmeye çalışılmıştır.

Dikkati çeken önemli bir konu ayetler/hadislerin konu anlatımlarında kullanılma şekilleridir. Konu anlatımı içerik ile ilgili ayetlerin ya da hadislerin söylenmesi, açıklanması ya da ayet/hadislerde ne anlatılmak istendiği üzerinde konuşularak desteklenmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda 3 ders planında kullanılan ayet/hadislerin konu ile ilgili olmasına rağmen çocukların bilişsel, dini ve kişilik gelişimleri başta olmak üzere gelişimlerine uygun değildir. Anlatımları güçlendirmek için kullanılan ayet ve hadislerin çocukların ilgili ve ihtiyaçlarına cevap veren nitelikleri ön plana alınması gerekmektedir. Daha çok anlatılan konunun desteklenmesi açısından kullanıldıkları söylenebilir. Bu ise çocukta yanlış bir Allah tasavvuru oluşturması açısından dikkatle yaklaşılması gereken bir konudur.

Dersin sonunda bütün etkinliklerin toparlanarak yeniden gözden geçirilmesi ve öğrenilenlerin özetlenmesi önemlidir. Özellikle konuda geçen kavramlar mutlaka yaş seviyesine göre belirgin hale getirilerek özetlenmelidir. Planlar sonuç etkinlikleri açısından incelendiğinde fıkra, şarkı, video, mektup yazma ve sorular sormak suretiyle farklı etkinlikler yoluyla tasarlandığı görülmüştür. Hatta konunun yapısına uygun olarak kavram ağı, kavram haritası, kavram

karikatürü gibi materyallerle görselleştirilerek kavram öğretimi vurgulanmalıdır. Bu bağlamda incelenen 6 planda sonuç bölümünde yapılan etkinliklerin dersin içeriğini özetleyecek nitelikte tasarlanmadığı daha çok bir çeşitlilik sağlamaya dönük olduğu görülmüştür.

5. TARTIŞMA ve SONUÇ

Öğretimi planlama öğretmenin, öğretimin tasarlanması, uygulanması ve değerlendirilmesine ilişkin verdiği kararlardan oluşan bir süreçtir. Öğretim sürecinde çok ağırlıklı yer tutan planlama, öğretmen sorumluluklarının da en önemlilerinden birisidir. Türk Eğitim Sistemi'nde öğretim planları her zaman her dönemde tartışılmıştır. Özellikle 2005-2006 eğitim-öğretim yılından itibaren eğitim sistemine ders kitabı, öğrenci çalışma kitabı ve öğretmen kılavuz kitabı uygulaması dâhil edilmiştir. Öğretmen kılavuz kitaplarında, bir dersin nasıl işleneceğine ilişkin süreç, ünitelendirilmiş yıllık plan ve ders planı hazır olarak sunulmuştur. Bu durum öğretmenlere hazır bir kaynak sunması bakımından kolaylık sağlarken, öğretmenin ders planı hazırlama zorunluluğunun bulunmaması, öğretmenlerin ders planı hazırlama konusundaki bilgi ve tutumlarının değişmesine neden olmuştur. 2018 yılında ise tüm öğretim programlarının güncellenmesi sonucu öğretmen kılavuz kitabı uygulaması tamamıyla kaldırılmıştır. Yaklaşık 13 yıl boyunca ders planı hazırlamayan öğretmenler yeniden ders planı hazırlamak durumunda kalmıştır. Bu durum öğretmenlerin derse hazırlıklı olma anlamında daha fazla çaba sarf etmelerini ve yeterliklerini gözden geçirmelerini gerektirmiştir. Sonuç olarak Milli Eğitim Bakanlığı'nın bir dönem öğretim planına önem vermesi, ardından "öğretmenler plan yapmayacaktır" demeye varan talihsiz açıklamalar ve plan formatında sık sık yaptıkları değişiklikler de öğretimi planlama konusundaki sorunlara kaynaklık etmiştir (Gözütok, 2017, s. 135). Ayrıca öğretmen eğitimi programlarında öğretmen adaylarına öğretimi planlama konusunda gereken yeterliliğin kazandırılmaması (Ünver, 2002) ve öğretmenlerin plan yapmanın gerekliliğine inanmamaları bir kısır döngü gibi planlama aleyhine çalışmaktadır. (Koç ve Yıldız, 2012) Çalışmada görüldüğü üzere öğretmenlerinde genel olarak plan yapmanın gerekliliğine inandıkları fakat kendi özgün planlarının yerine internetteki eğitim sitelerinden aldıkları planları sınıflarında kullandıkları görülmüştür. Bu durum Yıldırım ve Yıldırım (2020)'ın yaptığı çalışmada da tespit edilmiş ve öğretmenlerin gelişen teknolojiye bağlı olarak meslekle ilgili işlerini bilgisayarlar aracılığıyla yapmaları, hatta çoğu durumda öğretmenlerin internette yayınlanan hazır planları kullanma eğiliminde oldukları ifade edilmiştir. Ayrıca öğretmenlerle yapılan görüşmeler sonucunda öğretmenlerin öğretim stratejilerinden hem kavramsal olarak hem de yöntem olarak haberdar olmadıkları tespit edilmiştir.

Öğrenme doğasının çok boyutluluğu, öğretimin karmaşıklığı ve öğrenciler arasındaki bireysel farklılıklar nedeniyle etkili öğretim için yapılan ders planları doğal olarak herkese hitap edecek kalıplar değildir. Bu duruma dinin kendine ait doğası eklendiği zaman din eğitimi ile ilgili bir derste öğretmenin etkili bir öğretim için ders planı yapması ciddi anlamda emek, deneyim ve zaman istemektedir. Bu yönüyle öğretmenler çeşitli bakış açıları ve stratejilere hâkim ve uygulamalarında esnek olmalıdırlar (Santrock, 2018, s. 6). Her ne kadar alanda yaygın olarak buluş, sunuş ve araştırma yoluyla anlatım olarak geçse (Senemoğlu, 2012, s.468) de bu stratejilerin özüne bakıldığında genel anlamda iki temel yaklaşım öğretmenlerin nasıl öğrettiklerini betimler: yapılandırmacı ve doğrudan öğretim (Santrock, 2018, s.6).

Yapılandırmacı yaklaşım bireylerin öğretmenden alınan rehberlik ile birlikte, kendi bilgi ve anlayışlarını aktif olarak yapılandırmasının önemini vurgulayan öğrenen merkezli bir yaklaşımdır. Bunun aksine doğrudan öğretim yaklaşımı, biçimlendirilmiş, öğretmenin yönergeleri ve kontrolü, öğrencilerin gelişimi için yüksek öğrenme beklentileri, akademik görevlere öğrencilerin azami zaman ayırmasıyla tanımlanan öğretmen merkezli bir yaklaşımdır. Eğitim psikolojisi alanında bazı uzmanlar birçok etkili öğretmenin yapılandırmacı ve doğrudan öğretim yaklaşımlarından sadece birini kullanmaktansa bu yaklaşımların ikisini de kullandıklarını vurgularlar (Santrock, 2018, s. 7). Din eğitimi bağlamında ele alındığında böyle esnek bir yaklaşım daha işlevsel görünmektedir. Çünkü konuların her ne kadar bilişsel yönleri ağırlıklı gibi görünse de maneviyata yönelik olması farklı durumları sürece dâhil etmeyi zorunlu kılmaktadır. Bu yönüyle sadece öğrenci ya da sadece öğretmen merkezli değil her ikisinin ihtiyaca göre kullanılabilirdiği esnek yaklaşımların din eğitiminde ciddi anlamda bir ihtiyaç olduğu söylenebilir. Araştırmada incelenen ders planlarında öğretmenlerin hepsinin öğretmen merkezli bir öğretim tercih ettikleri görülmüştür. Sürecin öğretmen tarafından biçimlendirildiği, öğretmenin yönergeleri ve kontrolü ile dersin kurgusu yapıldığı bir süreç izlenmiştir.

Sonuç olarak burada asıl önemli olan ister öğretmen merkezli ister öğrenci merkezli olsun temel olarak düşünme becerilerini geliştirici etkinliklerin, gelişimsel olarak uygun öğretim uygulamalarının ve etkili güdüleme stratejilerinin planlamada yer almasıdır. Öğrencilerde düşünme becerilerini geliştirmek ciddi bir planlama ve emek istemektedir. Çünkü birçok öğrenci konuyu pasif bir şekilde öğrenme ve ezberleme alışkanlığı geliştirir (Santrock, 2018, s. 7). Özellikle din eğitiminin kazanımlarının büyük bir kısmının bilişsel alanın bilgi basamağında olması öğrenciler açısından dezavantaj oluşturmaktadır. Eğer din eğitimi veren öğretmen, çocukları güdüleme etkinliklerine yeteri kadar zaman ayırmaz ve konu anlatımlarında düşünme becerilerini işe koymazsa kaçınılmaz son ezber öğrenme gibi durmaktadır. İncelenen planlarda konu ile ilgili metnin kitaptan sessizce okunduğu ve sonrasında içeriğin bu metinler etrafında olduğu gözlenmiştir. Bu yönüyle planlardaki ders kurguları çocukları pasif öğrenenler olmaya itmektedir.

Güdülenme, öğretimin ve öğrenmenin yaşamsal bir öğesidir ve davranışa enerji veren, onu yönlendiren ve süregelen kılan süreçleri içermektedir (Santrock, 2018). Gerek davranışçı gerekse sosyal bilişsel öğrenme kuramları gerekse yapılandırmacı yaklaşımlarda vurgulanan, öğrencilerin öğrenmeleri için güdülenmelerinin çok önemli olduğudur. Bu yönüyle öğretmenlerin konu anlatımlarına geçmeden önce öğrencide güdüleme oluşturacak içerikte giriş etkinlikleri tasarımları ders planları için vazgeçilmez bir bölümdür. Güdülenmenin ne şekilde ve niteliği ile ilgili her yaklaşım kendi kuramının doğasına uygun etkinlikler –içsel veya dışsal güdülenmeler – önermektedirler. Örneğin davranışçı görüşte başarıda dışsal güdülenmenin önemini vurgularken insancıl ve bilişsel görüşte başarıda içsel güdülenmeyi ön plana çıkarmıştır. Araştırma bağlamında incelenen planlarda güdüleme etkinliklerine hiç yer verilmediği görülmüştür.

Çocukların gelişimini incelemek bizim onları daha iyi anlamamıza izin vermektedir. Gelişimsel olarak uygun öğretim, çocuğun gelişim düzeyi için ne çok kolay ve sıkıcı ne de çok zor ve stresli olan bir düzeyde yer almaktadır. Her çocuk için en uygun yollarla öğretim yapılması için gelişimsel yolların ve ilerlemelerin kavranması son derece önemlidir. Bu bağlamda ders

planlarında konu anlatımlarını desteklemesi, geliştirmesi amacıyla kullanılan ayet ve hadislerin konu ile ilgili olsa da çocukların gelişimleri açısından üst düzey kaldığı görülmüştür.

Ders planı hazırlayacak DKAB öğretmenleri için öneriler:

1. Öğretmen ya da öğrenci merkezli yaklaşımları bütüncül bir şekilde konunun ve sınıfın doğasına göre seçmelidir.
2. Konuların önce bireysel, sosyal ve toplumsal temellendirilmelerini yapmalıdır. Daha sonra teolojik temellendirmelere yer vermelidir.
3. Konu anlatımlarında içerik örüntülerini öğrencilerin somut yaşam deneyimleri başta olmak üzere ilgi ve ihtiyaç duydukları alanlardan başlatmalıdır.
4. Konuyu gerçek hayat ile ilişkisini kurarak çocuğun ihtiyaçlarına cevap verebilecek bir içerikle sunmalı ya da çocuklar tarafından keşfedilecek şekilde dizyan etmelidir.
5. Konu anlatımların konuyu desteklemek için kullanılacak ayet ve hadislerin sadece konu ile ilgili olması temel alınmamalıdır. Kullanılacak ayet ve hadislerin dini gelişim açısından çocuğun gelişimini destekleyecek nitelikte olması önem taşımaktadır.

Çıkar Çatışması Bildirimi

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayımlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Destek/Finansman Bilgileri

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayımlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.

Etik Beyan / Ethical Statement: Bu çalışmada bilimsel araştırma ve etik ilkelere uyulduğu ayrıca çalışma boyunca yararlanılan eserlerin tamamının kaynakçada verildiği beyan olunur. Bu araştırma için Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Alanında Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'ndan 26.05.2021 tarihli ve 7 nolu kararı ile etik izin alınmıştır.

KAYNAKÇA

- Altaş, N. (2002). Türkiye de Örgün Eğitimde Dinin Yeri (1924-1980) Arası Din Öğretimi Anlayışı Üzerine Bir Değerlendirme. *Marife Dergisi*, 2(1).
- Aydın, M. Z. (Ed.). (2020). *Güncel Bilgiler Işığında Din Öğretiminde Yöntemler*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Bilgin, B. (1980). *Türkiye de Din Eğitimi ve Liselerde Din Dersleri*. Ankara: Emel Matbaacılık.
- Bilgin, B. (1988). *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Büyüköztürk, Ş. (2011). *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı* (14. baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Creswell, J. W. (2007). *Qualitative Inquiry & Research Design: Choosing Among Five Approaches*. USA: Sage Publications.
- Goldman, R. (1964). *Religious Thinking from Childhood to Adolescence*. New York: The Seabury Press.
- Goldman, R. (1965). *Readiness For Religion- A Basis for Developmental Religious Education*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Gözütok, D. (2017). *Öğretim İlke ve Yöntemleri* (4. baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Hall, T. J. & Smith, M. A. (2012). Teacher Planning, Instruction and Reflection: What We Know about Teacher Cognitive Processes. *Quest*, 58(4), 424-442.
- Khan, I. A. (2011). Lesson Planning for Reading: An Effective Teaching Strategy in EFL Classrooms. *Elixir Social Studies*, 37, 3958-3964.
- Koç, C. & Yıldız, H. (2012). Öğretmenlik Uygulamasının Yansıtıcıları: Günlükler. *Eğitim ve Bilim*, 37(164), 223-236.
- Köylü, M. & Oruç, C., (2017). *Çocukluk Dönemi Din Eğitimi*. Ankara: Nobel Yayınları.

- Küçükahmet, L. (1994). *Öğretim İlke ve Yöntemleri*. Ankara: Gazi Büro Kitabevi.
- Saban, A. & Ersoy, A. (2019). *Eğitimde Nitel Araştırma Desenleri*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Santrock, J.W., (2018). *Educational Psychology*. New York: McGraw-Hill Education.
- Selçuk, M. (1992). *Din Öğretiminde Yeni Yönelişler: İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programları ve Bir Uygulama Örneği*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Senenmoğlu, N. (2012). *Gelişim Öğrenme ve Öğretim- Kuramdan Uygulamaya*, Ankara: Pegem Akademi.
- Taşpınar M. & Atıcı, B. (2002). Öğretim Model, Strateji, Yöntem ve Becerileri/Teknikleri: Kavramsal Boyut. *Eğitim Araştırmaları*, 2(8), 207-215.
- Tebliğler Dergisi. (2003, 2005). Millî Eğitim Bakanlığı Eğitim ve Öğretim Çalışmalarının Plânlı Yürütülmesine İlişkin Yönerge: Ağustos 2003/2551 ek ve Değişiklikler, Ağustos 2005/2575.
- Ünver, G. (2002). Okulöncesi Eğitimi Öğretmen Adaylarının Ders Planı Modelleri. *Eğitim ve Bilim*, 27(126), 62-69.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Yıldırım, E. & Yıldırım, Ö. (2020). İlkokul ve Ortaokul Öğretmenlerinin Ders Planlama Yeterliklerinin İncelenmesi. *Millî Eğitim*, 49(228), 7-37.
- Yürük, T. (2020). Nıman Smart'ın Yedi Boyutlu Din Modeli'ne Göre Ortaöğretim Programlarında Din Olgusunun Yeri. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 20(2), 761 - 801.
- Zaskis, R., Liljedahl, P. & Sinclair, N. (2009). Lesson Plays: Planning Teaching Versus Teaching Planning. *For the Learning of Mathematics*, 1(29), 40-47.

ARAŞTIRMA MAKALESİ | RESEARCH ARTICLE

TÜRKİYE KATILIM BANKALARININ FİNANSAL ETKİNLİKLERİNİN VZA VE MALMQUIST TFV ENDEKSİ METODUYLA ANALİZİ

İsrafil ZOR

Engin ÇAM

Doç. Dr. Kırıkkale Üniversitesi İİBF
israfilzor@kku.edu.tr

0000-0001-6073-7571

Doktora Öğrencisi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal
Bilimler Enstitüsü, engincam@gmail.com

0000-0002-0038-4652

Atıf / Citation: Zor İ. & Çam E. (2021). Türkiye Katılım Bankalarının Finansal Etkinliklerinin VZA ve Malmquist TFV Endeksi Metoduyla Analizi. *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, (İNİJOSS)*, 10(2), 241-263.

Öz

Türkiye’de İslami finans sisteminin merkezinde yer alan katılım bankaları hem konvansiyonel bankacılığa alternatif hem de entegre olarak faizden uzak duran bireylerin finansal ihtiyaçlarına cevap vermekte ve atıl kalan ekonomik değerleri sistemin içine dâhil ederek ülke ekonomisine katkı sağlamaktadır. Katılım bankalarının finansal kaynaklarını etkin ve verimli kullanma seviyesini tespit etmek amacıyla yapılan bu araştırmada Veri Zarflama Analizi (VZA) ve Malmquist Toplam Faktör Verimlilik Endeksi (TFVE) metodu, girdi odaklı ölçüğe göre değişken getiri (VRS) yöntemi ile kullanılmıştır. 5 katılım bankasının 2016 ile 2020 yılları arasındaki finansal tablo verilerinden girdi değişkenleri olarak özkaynaklar ve toplanan fonlar, çıktı değişkenleri olarak ise verilen krediler ve net dönem kârı alınmıştır. VZA analizi VRS varsayımında Kuveyt Türk, Ziraat Katılım ve Vakıf Katılım Bankaları her yıl teknik etkin seviyede bulunmuştur. Al Baraka Türk Katılım Bankası 2018 ve 2019 yıllarında, Türkiye Finans Katılım Bankası ise 2019 yılında etkinsiz olmuş fakat 2020 yılında diğer bankalarla birlikte teknik etkin duruma gelmişlerdir. Banka bazlı ortalama Malmquist TFVE teknik etkinlik değişimi ve ölçek etkinlik değişiminde Vakıf Katılım, teknolojik değişimde Kuveyt Türk ön sırada yer almış, saf teknik etkinlik değişiminde tüm bankalar eşit seviyede bulunmuştur. Toplam faktör verimliliği değişimi baz alınarak oluşan başarı sıralaması ise Kuveyt Türk, Vakıf Katılım, Ziraat Katılım, Al Baraka Türk ve Türkiye Finans Katılım Bankası olarak gerçekleşmiştir.

Anahtar Kelimeler: İslami finans, Katılım bankacılığı, İslami bankacılık, Veri zarflama analizi (VZA), Malmquist TFV endeksi

AN ANALYSIS OF FINANCIAL EFFICIENCIES OF PARTICIPATION BANKS IN TURKEY USING DEA AND MALMQUIST TFP INDEX

Abstract

Participation banks (Islamic Banks), which are at the center of the Islamic finance system in Turkey, both an alternative and integrated to conventional banking, respond to the financial needs of individuals who stay away from interest, and contribute to the country's economy by incorporating idle economic values into the system. In this study, Data Envelopment Analysis (DEA) and Malmquist Total Factor Productivity Index (TFPI) methods with input-oriented variable returns to scale (VRS) approach were used to determine the level of efficient and productive use of financial resources of participation banks. From the financial statement data of 5 participation banks between 2016 and 2020, 'equity' and 'funds collected' as input variables, and 'loans given' and 'net profit for the period' as output variables were taken in this study. As a result of the DEA analysis under the assumption of VRS, Kuveyt Türk, Ziraat Participation and Vakıf Participation Banks were found to be technical efficient every year. In 2018 and 2019 Al Baraka Türk Participation Bank, and in 2019 Türkiye Finans Participation Bank were inefficient, but in 2020 they became technical efficient together with other banks. In the bank-based average Malmquist TFP Index, Vakıf Participation ranked first in technical efficiency change and scale efficiency change; Kuveyt Türk ranked first in technological change, and all banks were found equally in pure technical efficiency change. The success ranking based on the change in total factor productivity was realized as Kuveyt Türk, Vakıf Participation, Ziraat Participation, Al Baraka Türk and Türkiye Finans Participation Bank.

Keywords: İslamic finance, Participation banking, Islamic banking, Data envelopment analysis (DEA), Malmquist TFP index

1. GİRİŞ

İslamiyet'in finansal ve ekonomik sisteme yönelik kurallarının ilk aşamaları insanlar arasındaki alışveriş, ticaret, borçlanma, birikim gibi faaliyetlerde faizsizlik, zekât, adalet, emeğe değer vermek, üretimi teşvik gibi unsurlardan oluşmaktadır. İslamiyet'in ilk yıllarından itibaren ticari ilişkilerde özellikle faiz yasağına hassasiyet gösterilmiştir. Faizin diğer semavi dinler olan Hristiyanlık ve Musevilik'te de haram olma kaidesi son yüzyıllarda değişikliğe uğramış ve kapitalist sistemin temelini oluşturan ve faizi esas alan bankalar ekososyal hayatın merkezine oturmuştur. Günümüzde bankalar olmadan bir ekonomik döngüden bahsetmek neredeyse imkânsız hale gelmiştir.

Özellikle Müslümanların yoğun olduğu ülkelerde dünyadaki ekonomik sisteme entegre şekilde, faizin yasak olması temelinde, üretimi teşvik eden, reel sektörü destekleyen, dinî hassasiyetler nedeniyle ekonomik sistemin içine dâhil edilemeyen kaynakları milli ekonomilere kazandıran bir İslami banka sistemine ihtiyaç duyulduğu muhakkaktır.

Geç kalınmış olsa da son 50 yıllık süreçte dünyada ve Türkiye'de İslami bankacılık önemli bir gelişme göstermiştir. Üzerinde anlaşılabilen bazı teferruat konular olmasına rağmen İslami bankacılığın barındırdığı potansiyel ile alacağı çok yol vardır ve gelişen teknolojiyi de arkasına alarak yeni uygulanacak pazarlama, iletişim ve finansal yöntemlerle önü açıktır.

2. İSLAMİ FİNANS

İslam ülkelerinde geleneksel bankacılık sektörünün faiz temelli altyapısı 1950'lerde sorgulanmaya başlanmış, 1970'li yılların ortalarında faizsiz bankacılık sistemine yönelik ilk

adımların atılması ile faizsiz prensiplere uygun faaliyet gösteren İslami bankalar sisteme dâhil olarak Müslüman nüfusun yoğun olduğu ülkelerde önemli bir alternatif haline gelmeye başlamıştır. 1990'lı yıllarda İslami yani faizsiz bankacılık uluslararası bankaların da ilgisini çekmiş ve bu bankalar Müslüman nüfusun ağırlıklı olduğu ülkelerde faizsiz prensiplere uygun olarak da hizmet vermeye başlamıştır. Sektörün gelişmeye başlamasıyla birlikte sistemin uygulamalarına yön veren ve yasal düzenlemelerle sektöre destek olan en temel kuruluşlarından biri olan İslami Finansal Kuruluşlar Muhasebe ve Denetim Kuruluşu (AAOIFI) 1991 yılında kurulmuştur. İslami bankacılık 2000'li yıllarda uluslararası alanda daha fazla ilgi çekmiş ve büyümesini hızlandırmıştır. İslami bankacılık hizmetleri uluslararası alanda kabul görmeye başlamış, fakat asıl farkındalık 2008 yılı ekonomik krizinde oluşmuştur. Bu büyük krizde geleneksel bankalar kârlılık problemi yaşarken, İslami bankalar krizin reel sektörü de olumsuz etkilemeye başlamasına kadar büyümelerini ve kârlılıklarını sürdürmüştür. Özellikle gelişmiş ülke ekonomilerini ve uluslararası finans sistemini etkileyen kriz karşısında; İslami bankacılık sisteminin reel ekonomiye yönelik faaliyet göstermesi sebebiyle daha dayanıklı olduğu görülmüştür. Günümüzde İslami bankacılık hizmetleri birçok ülkede büyümekte, teknoloji odaklı finansal çözümler İslami bankacılığın hedeflerinden birisi haline gelmektedir (Türkiye Katılım Bankaları Birliği [TKBB], 2021a: 12).

Türkiye'de 1983 yılında hukuki zemini oluşturulan İslami bankalar yaklaşık 20 yıl boyunca "özel finans kurumu" adıyla faaliyetlerini yürütmüş, ardından "banka" adını kullanamamaktan doğan hukuki ve sosyal olumsuz etkilerin azaltılması amacıyla 2005 yılında yapılan kanuni düzenleme ile "katılım bankası" unvanını alarak günümüzdeki yapısına kavuşmuştur.

İslami finans yapısı içerisinde katılım bankaları haricindeki kurumlar tarafından yapılan faizsiz ve İslami finansal faaliyetler bu araştırma alanı dışında tutulmuştur. İslami finans aksi belirtilmedikçe katılım bankacılığını ifade etmektedir.

2.1. Dünyada ve Türkiye'de İslami Finans Göstergeleri

İslami finans ve bankacılığın hâlihazırdaki durumuna yönelik dünya geneli ve Türkiye'den bazı rakamların verilmesi bu alandaki gelişmeyi ve potansiyeli anlayabilmek için önem arz etmektedir.

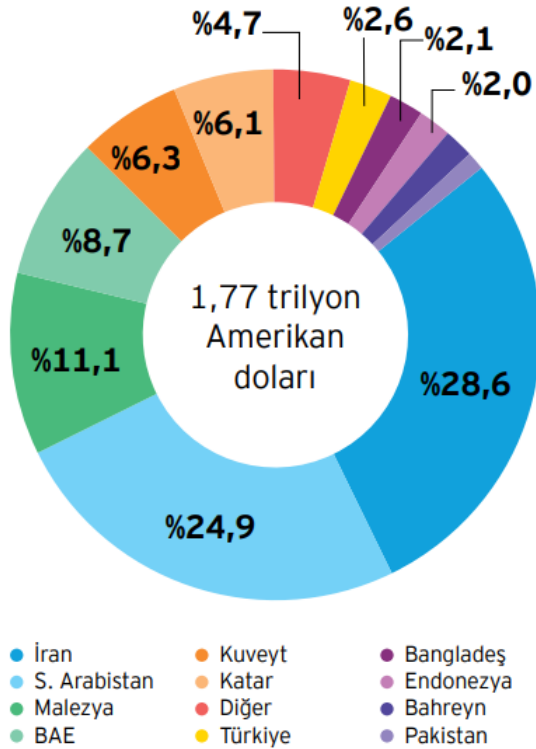
Tablo 1: Küresel İslami Finans Sektörü Bölge ve Segment Dağılımı (2019) (milyar USD)

Bölge	Bankacılık Aktifleri	Sukuk	İslami Fonlar	Tekafül	Toplam
Körfez Ülkeleri	854	204,5	36,4	11,7	1.106,6
Güneydoğu Asya	240,5	303,3	26,7	3,02	573,5
Ortadoğu ve Güney Asya	584,3	19,1	16,5	11,36	631,3
Afrika	33,9	1,8	1,6	0,55	37,9
Diğer	53,1	14,7	21,1	0,44	89,3
Toplam	1.765,8	543,4	102,3	27,1	2.438,6
Oran	%72.4	%22.3	%4.2	%1.1	%100.0

Kaynak: Islamic Financial Services Industry Stability Report 2020 [IFSB], 2020:12

Tablo 1’den anlaşılacağı üzere küresel İslami finans pazarı 2019 yılında 2 trilyon 438 milyar USD (Amerikan doları)’ye ulaşmıştır. İslami finans alanında Körfez ülkeleri toplam 1,1 trilyon USD’den fazla hacim ile diğer bölgelerden açık ara önde bulunmaktadır. Türkiye’nin “diğer” başlığı altında yer aldığı tabloda İslami bankacılık aktif büyüklükleri 2019 yılının 3. çeyreğine, tekafül değerleri 2018 yılına, sukuk ve İslami fon verileri 2019 yılına aittir (IFSB, 2020: 12).

Şekil 1: Ülke Bazında Küresel İslami Bankacılık Aktifleri Dağılımı (2019 3. Çeyrek)

Şekil 1 ile dünyadaki İslami bankaların toplam pazardaki aktif büyüklüğü oranları ülke bazında verilmektedir.

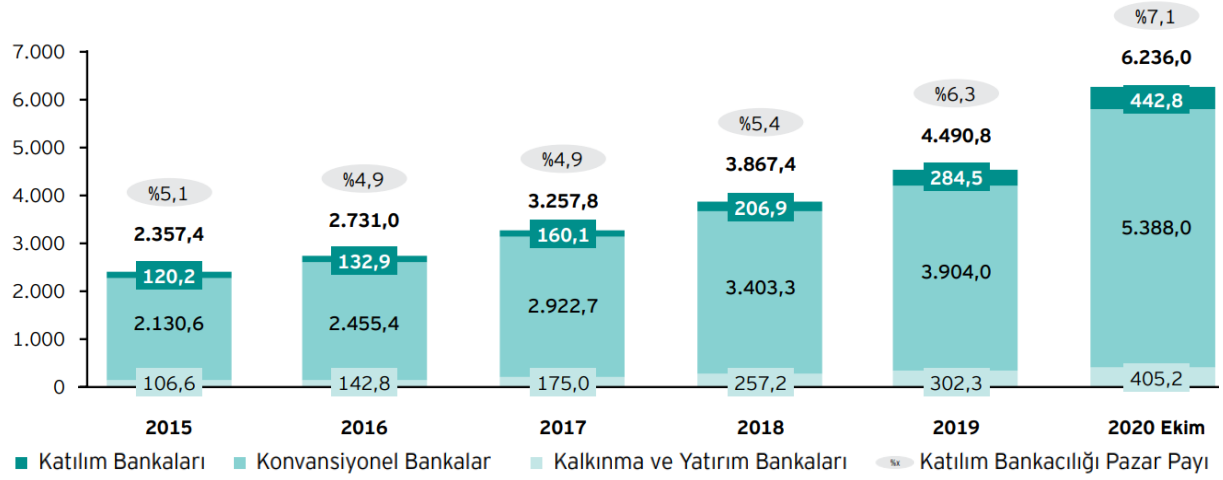
Toplam aktif büyüklüğün 1,77 trilyon USD olduğu bu pastadan en büyük payı %28,6 ile İran almaktadır. İran’da faizli bankacığın tamamen yasak olması nedeniyle tüm bankacılık sistemi faizsiz alana konumlanmıştır.

İkinci ve üçüncü sıradaki en büyük aktiflerin Suudi Arabistan ve Malezya’da bulunduğu listede, Birleşik Arap Emirlikleri, Kuveyt ve Katar’ın ardından (diğer başlığı altına birçok ülke dâhil edildiği için) Türkiye %2,6 ile yedinci sırada yer almaktadır.

Kaynak: IFSB (2020: 15); TKBB (2021a: 14)

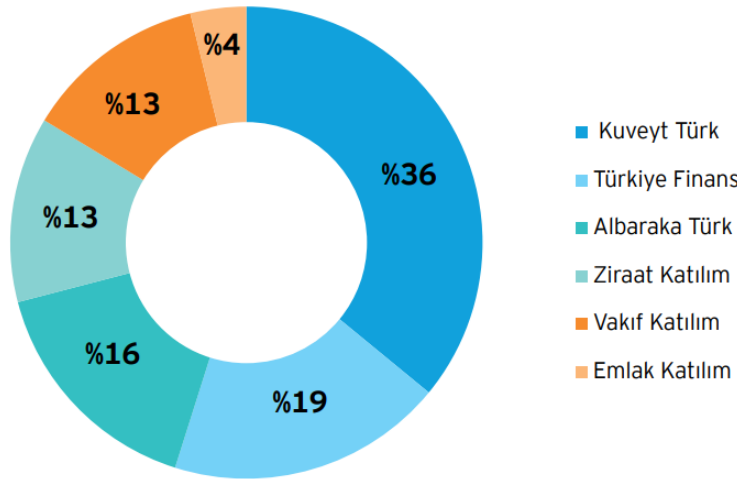
Şekil 2’de Türkiye’de faaliyet gösteren katılım bankalarının tüm bankacılık sistemi içindeki aktif büyüklüğü payı verilmektedir. Bankacılık sektörü aktif büyüklüğü, konvansiyonel bankalar, katılım bankaları, kalkınma ve yatırım bankalarının toplamını ifade etmektedir. Buna göre katılım bankalarının 2015’te %5,1 olan aktif büyüklüğü payı sürekli bir gelişim göstererek 2020 yılı Ekim ayı itibariyle 442,8 milyon TL ile %7,1’e ulaşmıştır. Bu oran bir gelişim ifade etse de aslında alınacak çok yol olduğunu da göstermektedir. Bu gelişimde kamu katılım bankalarının pazara girmesi ve devlet desteğini alması önemli pay sahibidir. Devletin katılım bankacılığına desteğinin artarak devam etmesi durumunda sisteme güvenilirlik noktasında şüpheyle yaklaşanların da İslami bankacılığa girmesi kolaylaşmakta, dolayısıyla atıl kalmış ekonomik değerlerin finans piyasasına girmesiyle ülke ekonomisine ilave bir katkı sağlanmaktadır.

Şekil 2: Katılım Bankaları Toplam Aktifleri ve Bankacılık Toplam Aktifleri İçerisindeki Payı (milyon TL, %)

Kaynak: TKBB (2021a: 23)

Şekil 3: Katılım Bankaları Pazar Payları (2020 3. Çeyrek)

Kaynak: TKBB (2021a: 23)

Türkiye'deki katılım bankaları 2020 yılında şube sayısını %5 artırarak 1.255 şubeye ulaşmıştır. Personel sayısını %6,4 artırmış, 16.849 personel ile hizmet vermektedir. Katılım bankaları 437,1 milyar TL toplam aktif ile 2020 yılında %53,7 büyümüştür. Toplam özkaynaklar %26,8 büyüyerek 27,6 milyar TL olmuştur. Toplanan fonlar %49,1 oranında artarak 322,0 milyar TL'ye, kullanılan fonlar ise 2020 yılında %60,7 büyüyerek 240,1 milyar TL'ye ulaşmıştır (Türkiye Katılım Bankaları Birliği [TKBB], 2021b: 13).

Rakamlardan da anlaşılacağı gibi İslami bankalar ve Türkiye'deki isimleriyle katılım bankaları küresel finans sistemi içinde oransal olarak düşük seviyede de olsa önemli yer tutmakta ve gelişim göstermektedir. İslami bankaların daha büyük gelişim için potansiyelinin bulunduğu da açıkça görülmektedir.

2.2. Türkiye Katılım Bankaları Birliği ve Katılım Bankaları

Türkiye’de altı katılım bankası mevcut olup, çatı kuruluşu Türkiye Katılım Bankaları Birliğidir (TKBB). TKBB ve katılım bankaları hakkında kısaca şu bilgiler verilebilir (TKBB, 2021a: 10):

- TKBB 2001 yılında Özel Finans Kurumları Birliği olarak faaliyetlerine başlamış, 2005 yılında özel finans kurumlarının “katılım bankası” adını alması ile Türkiye Katılım Bankaları Birliği olarak isim değişikliğine gitmiştir.

- Albaraka Türk Katılım Bankası özel finans kurumu (ÖFK) olarak 1984 senesinde kurulmuş, 1985 yılında faaliyete geçmiştir. Ortadoğu'nun ileri gelen gruplarından Albaraka Bankacılık Grubu (ABG), İslam Kalkınma Bankası (IDB) ve yerli bir sanayi grubunun öncülüğünde kurulan Albaraka Türk'ün 01.09.2020 itibariyle yabancı ortak payı %62,12 (Albaraka Bankacılık Grubu %36,29; Dallah Al Baraka Holding %15,38; İslam Kalkınma Bankası %7,84; diğer %2,60), yerli ortakların payı %1,86 ve halka açık payı %36,02'dir.

- Kuveyt Türk Katılım Bankası 1989 yılında ÖFK olarak faaliyetine başlamıştır. Kuveyt Türk Katılım Bankasının sermayesi %62,24'ü Kuveyt Finans Kurumu (Kuwait Finance House), %18,72'si Vakıflar Genel Müdürlüğü, %9'u Wafra Uluslararası Yatırım Şirketi, %9'u İslam Kalkınma Bankası ve %1,04'ü diğer ortaklar arasında paylaşılmaktadır

- Türkiye Finans Katılım Bankası 1991 yılında %100 yerli sermayeli ilk özel finans kurumu olarak kurulan “Anadolu Finans” ile 1985 - 2001 yılları arasında “Faisal Finans Kurumu” adıyla faaliyet göstermiş olan “Family Finans”ın 2005 yılında birleşmesiyle kurulmuştur. 2007 yılında Orta Doğu'nun ve Suudi Arabistan'ın en büyük sermayeli bankası National Commercial Bank (NCB), %60 hissesini alarak Türkiye Finans'ın en büyük ortağı olmuştur.

- Ziraat Katılım Bankası 2014 senesinde kurularak 2015 yılında faaliyete geçmiştir. Bankanın ana hissedarı %99,9 pay sahibi olan, sermayesinin tamamı Hazine ve Maliye Bakanlığına ait olan Ziraat Bankası A.Ş. dir.

- Vakıf Katılım Bankası 2015 yılında kurulmuş, 17 Şubat 2016 tarihinde faaliyet izni almıştır. Vakıflar Genel Müdürlüğü %99 pay sahibi olup, kalan hisseler çeşitli vakıflara aittir.

- Türkiye Emlak Katılım Bankası geçmişi itibariyle 1926'da Emlak ve Eytam Bankası adıyla kurulmuş, sırasıyla Türkiye Emlak Kredi Bankası, Tek Bank ve Türkiye Emlak Bankası isimleriyle faizli sistemle faaliyetlerine devam etmiş ve kapanmıştır. Faizsiz sistemle ve yeni adı olan Türkiye Emlak Katılım Bankası olarak 25 Şubat 2019'da yeniden açılmıştır. Türkiye Emlak Katılım Bankasının ana hissedarı %99,99 pay ile Hazine ve Maliye Bakanlığıdır (TKBB, 2021a: 10).

3. LİTERATÜR İNCELEMESİ

Uluslararası literatürde İslami bankaların dâhil edildiği Veri Zarflama Analizi (VZA) ile etkinlik ölçümü yapılan bazı çalışmalar şunlardır:

Sufian ve Noor (2009), 16 MENA (Ortadoğu ve Kuzey Afrika) ülkesindeki İslami bankaların 2001-2006 yılları arasındaki verilerini kullanarak VZA ile etkinlik düzeyleri, Tobit regresyon

analizi ile de etkinlik düzeylerine etki eden faktörleri incelemişlerdir. Araştırmada bankaların etkinliği ile kullandırılan krediler, banka büyüklüğü, sermaye ve kârlılık arasında pozitif ilişki olduğu, daha etkin olan bankaların daha küçük pazar payı ve düşük sorunlu kredi oranına sahip olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Hassan, Mohamad ve Bader (2009), 11 İslam Konferansı Örgütü üyesi ülkenin 40 konvansiyonel ve İslami bankasının 1990-2005 yılları arasındaki verileri ile Veri Zarflama Analizi (VZA) çalışması yapmış, konvansiyonel ve İslami bankaların etkinlikleri arasında anlamlı bir farklılık olmadığı sonucuna varmışlardır.

İsmail, Majid ve Rahim (2013), Malezya’da faaliyet gösteren İslami ve konvansiyonel bankaları 2006-2009 yılları verileriyle inceledikleri VZA çalışmasında, konvansiyonel bankaların bilgi teknolojileri ve elektronik kullanımında etkin, İslami bankaların ise kaynaklarını kullanmada ve tahsisinde etkin olduklarını bulmuşlardır.

Johnes, Izzeldin ve Pappas (2014), MENA ülkelerindeki İslami ve konvansiyonel bankaları 2004-2009 yılları arasındaki veriler ile VZA yöntemi kullanarak kıyaslamış, analiz sonucunda yönetim becerilerinin seviyesinde (net etkinlik) İslami bankalar, çalışma sisteminin etkinliğinde (model etkinliği) ise konvansiyonel bankalar daha yüksek etkinlik seviyesinde bulunmuştur.

Kamarudin, Nordin, Muhammad ve Hamid (2014), Körfez ülkelerindeki 74 konvansiyonel ve İslami bankayı (47 konvansiyonel ve 27 İslami banka) 2007-2011 dönemi verileriyle incelemiş, maliyet, gelir ve kâr etkinliklerinin tamamında anlamlı fark ile konvansiyonel bankaların İslami bankalardan daha yüksek etkinlik skoruna sahip olduğu sonucuna varmışlardır.

İslami bankaların dâhil edildiği Veri Zarflama Analizi ile etkinliğin araştırıldığı yerel çalışmaların son yıllarda artmakta olduğu gözlenmekte ise de az sayıda olduğunu ifade etmek yerinde olacaktır.

Arslan ve Ergec (2010), 2006 ve 2009 yıllarındaki (2007 ve 2008 yoktur) verileri kullanarak 26 konvansiyonel özel banka ve 4 katılım bankası arasında Veri Zarflama Analizi ile karşılaştırma yapmıştır. Analiz çalışmasında 2006 yılında konvansiyonel bankalar, 2009 yılında ise katılım bankaları yüksek etkinlik skoru elde etmişlerdir.

Dağ (2011), Türkiye’de faaliyet gösteren katılım bankaları ve konvansiyonel bankaların 2006-2009 dönemine ait verilerini VZA ve Malmquist Toplam Faktör Verimlilik Endeksi ile analiz etmiş, katılım bankalarının konvansiyonel bankalara göre daha etkin olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Er ve Uysal (2012)’in 4 katılım bankası ve 26 konvansiyonel banka için 2005-2010 yılları arasındaki verileri kullanarak VZA metoduyla yaptıkları analiz sonucunda katılım bankaları konvansiyonel bankalardan daha etkin bulunmuştur.

Ada ve Dalkılıç (2014), Türkiye ve Malezya İslami bankalarının 2009-2011 yılları arasındaki etkinliğini VZA ile analiz etmiş, 2009 yılında Türkiye katılım bankalarının, 2010 ve 2011 yıllarında ise Malezya İslami bankalarının ölçek etkinliğinin yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Buğan (2015), Türkiye'deki konvansiyonel ve katılım bankalarının 2006-2012 yılları arasındaki etkinliğini Veri Zarflama Analizi ve Malmquist TFV Endeksi ile ölçmüş, katılım bankalarının konvansiyonel bankalara göre kaynaklarını daha etkin kullandığını tespit etmiştir.

Batır (2016), çalışmasında 2005-2013 yılları arasındaki veriler ile 27 konvansiyonel ve 4 katılım bankasının etkinlik seviyelerini Veri Zarflama Analizi ile belirlemiş, Tobit regresyon modeli kullanarak her iki banka türü için etkinlik skorlarına etki eden faktörleri analiz etmiştir. Çalışmada etkinlik analizi kapsamında katılım bankalarının konvansiyonel bankalardan daha yüksek etkinlik skorlarına sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Batır, 2016:178).

Avcı (2017), Malezya, Suudi Arabistan, Katar, Kuveyt, İran, Birleşik Arap Emirlikleri ve Türkiye'deki İslami bankaların 2011-2015 dönemine ait yıllık verileri ile Veri Zarflama Analizi, Oran Analizi ve Panel Veri Analizi çalışması yapmıştır. VZA sonucunda, Malezya ve İran'ın tüm yıllarda etkin olduğunu, Katar ve Türkiye'nin ise tüm yıllarda etkinsiz olduğunu bulmuştur.

Güney (2018), Ziraat ve Vakıf Katılım Bankalarının etkinliğini 2016-2017 yılları çeyrek dönemi verilerini kullanarak VZA yöntemi ile analiz etmiş ve CCR ve BCC yöntemleriyle iki banka için çeyrek dönemlik etkin olma miktarında birbirine yakın sonuçlara ulaşmıştır.

Karakaya (2018), 14 İslam ülkesinin İslami bankalarının 2015 yılı verilerini kullanarak VZA analizi yapmış, içerisinde 14 ülkeden 5 ülkeyi ölçek etkin, 7 ülkeyi saf teknik etkin ve 5 ülkeyi teknik etkin bulmuştur.

Bolat (2019), Katar, Endonezya, Suudi Arabistan, Malezya, Birleşik Arap Emirlikleri, Türkiye (QISMUT ülkeleri)'de bulunan İslami bankaların 2012-2017 dönemi verileri ile VZA analizi çalışması yapmıştır. Araştırmacının yaptığı analiz sonucu yorumlarına göre; incelenen yılların tamamında etkin banka sayısı, etkin olmayan bankalardan daha azdır ve incelenen İslami bankalar genellikle düşük performanslı ve uygun olmayan ölçeklerde çalışmaktadır.

Karaca, Ekşi ve Altumur (2019)'un yaptıkları çalışmada Türkiye'de faaliyet gösteren 5 katılım bankasının 2009-2016 yılları arasındaki verileri kullanılarak VZA ile etkinlik analizi yapılmış, 5 katılım bankasının genelde etkin oldukları ve 2016 yılına doğru etkinliklerinin ve aktif büyüklüklerinin arttığı sonucuna ulaşılmıştır.

4. VERİ ZARFLAMA ANALİZİ VE MALMQUIST TFVE

Bu bölümde Veri Zarflama Analizi'nin tanımı, uygulama aşamaları, kullanılan modeller ve Malmquist Toplam Faktör Verimlilik Endeksi hakkında kısa bilgilendirme yapılacaktır.

4.1. Veri Zarflama Analizi

Veri Zarflama Analizi (VZA), üretim süreci birbirine benzeyen ekonomik karar birimlerinin etkinliklerini göreceli olarak ölçmek amacıyla geliştirilmiş, parametresiz bir ölçüm tekniğidir (Kutlar ve Bakırcı, 2018: 181).

VZA'daki temel düşünce, kıyaslanabilir karar verme birimleri (KVB) içerisinde en iyi olanı tanımlayacak ve etkin sınırı oluşturacak bir metodoloji sağlamaktır. Bu metodoloji etkin sınırda

olmayan birimlerin etkinlik düzeyini ölçmeye ve etkinsiz birimlerin örnek alabileceği referans birimlerin belirlenmesine olanak sağlamaktadır (Cook ve Seiford, 2009: 1-2).

Birçok alanda etkinlik ölçümü amacıyla kullanılan Veri Zarflama Analizi'nin temeli Debreu (1951) ve Farrell (1957)'e dayanmakla birlikte sistematik olarak ilk kez Charnes, Cooper ve Rhodes (1978)'un makalesiyle literatüre kazandırılmıştır. Bu modele yazarların baş harflerine istinaden CCR modeli denilmiş ve tek girdi tek çıktı ölçümü yerine çok girdi çok çıktı ve ölçeğe göre sabit getiri (CRS) varsayımı ile etkinlik ölçümü ortaya çıkmıştır. Banker, Charnes ve Cooper (1984)'ın makalesiyle CCR modeli daha esnek hale getirilmiş ve yine yazar adlarıyla BCC olarak kısaltılan yöntemle, ölçeğe göre değişken getiri (VRS) varsayımı altında teknik etkinlik ölçümü VZA'ya eklenmiştir.

Her yöntemde olduğu gibi Veri Zarflama Analizi'nde de olumlu ve olumsuz yönler mevcuttur. Örneğin, Veri Zarflama Analizi her bir birimin tüm girdi ve çıktıları için, herhangi bir kısıtlama olmaksızın en uygun ağırlığın belirlenmesine olanak sağlar. Bu durum VZA için avantaj sağlar fakat serbest olarak belirlenen bu ağırlıklar bazen gerçeği yansıtmaz. VZA geleneksel ekonometrik etkinlik sınırı üzerine yapılan çalışmalarda parametrik olmayan yapısı, deterministik özelliği ve üretim sınırının analitik formu üzerine herhangi bir önkoşul gerektirmemesi, sadece gözlem değerlerinden yola çıkarak, en iyi üretim fonksiyonunun elde edilebilmesine olanak vermesi gibi önemli avantajlara sahiptir. Bunun yanında VZA'nın en önemli dezavantajı nonparametrik özelliğinden kaynaklanan, ölçüm hatalarına karşı hassasiyetidir (Demirci ve Tarhan, 2017: 119).

4.2. VZA'nın Uygulama Aşamaları

VZA ile etkinlik analizi uygulamasının temel aşamaları kısaca; analiz edilecek karar birimlerinin (işletme, kurum, şube vb.) belirlenmesi; etkinlikleri doğru şekilde ölçebilmek için uygun sayıda ve birbirleriyle pozitif yönde korelasyon bulunan girdi ve çıktı değişkenlerinin belirlenmesi ve uygun VZA model(ler)inin (girdi/çıktı odaklı, CCR/BCC) bir VZA yazılımı ile uygulanarak analiz sonuçlarının değerlendirilmesi olarak söylenebilir (Kutlar ve Bakırcı 2018; Golany ve Roll, 1989).

4.3. Veri Zarflama Analizi'nde Kullanılan Modeller

Veri Zarflama Analizi'nde, çoklu girdi ve çoklu çıktı değerleri ağırlıklandırılarak, doğrusal olarak bir araya getirilir. Böylece karar verme biriminin (işletme) girdilerinin doğrusal ağırlıklı toplamını ortaya koyan ağırlıklı toplam girdi,

$$\text{Ağırlıklı Toplam Girdi} = \sum_{i=1}^I v_i x_i \quad (1)$$

şeklinde hesaplanır. Burada v_i , birleştirme esnasında x_i girdisi için belirlenen ağırlıktır. Benzer şekilde, işletmenin ağırlıklı toplam çıktısı da tüm çıktıların doğrusal ağırlıklı toplamı ile elde edilir.

$$\text{Ağırlıklı Toplam Çıktı} = \sum_{j=1}^J u_j y_j \quad (2)$$

Burada u_j , y_j çıktısı için belirlenen ağırlıktır. Bir işletmenin etkinliği ise ağırlıklı toplam çıktının ağırlıklı toplam girdiye oranıdır ve

$$\text{Etkinlik} = \text{Ağırlıklı Toplam Çıktı} / \text{Ağırlıklı Toplam Girdi} = \frac{\sum_{j=1}^J u_j y_j}{\sum_{i=1}^I v_i x_i} \quad (3)$$

formülü ile ifade edilir (Ramanathan, 2003; Demirci ve Tarhan, 2016: 149).

VZA, 1978 yılında adını yazarlarından alan CCR modeliyle teknik etkinliğin ölçeğe göre sabit getiri varsayımı altında ölçümü yöntemi ile başlamıştır (Charnes, Cooper ve Rhodes, 1978). Bu modelde “girdi odaklı” yani çıktılarının sabit olduğu durumda girdilerin azaltılarak etkinliğin sağlanması ve “çıkıtı odaklı” yani girdilerin sabit olduğu durumda çıktılarının artırılarak etkinliğin sağlanması şeklinde iki alt yöntem bulunmaktadır.

VZA, 1984 yılında geliştirilerek ölçeğe göre değişken getiri varsayımı eklenmiş ve BCC modeli ortaya çıkmıştır (Banker, Charnes ve Cooper, 1984). Bu yeni modelde de girdi ve çıkıtı odaklılık bulunmakta ve ölçeğe göre değişken (artan/azalan) getiri odaklı teknik etkinlik analizi yapılmaktadır.

Bu çalışmada esas alınan girdi odaklı BCC modelinde amaç ölçeğe göre değişken getiri varsayımı altında çıktılarının sabit kaldığı durumda girdileri minimize ederek etkinliğin artırılması ve karar verme biriminin (bu çalışmada katılım bankası) “tam etkin” duruma getirilmesidir. Girdi odaklı BCC modeline ait formüller aşağıda verilmiştir.

Girdi Odaklı BCC Modeli:

Girdi odaklı BCC modeli için kesirsel programlama modeli şu şekilde yazılabilir (Banker, Cooper, Seiford, Thrall ve Zhu, 2004: 349; Duranay, 2014: 47):

$$\text{Amaç fonksiyonu:} \quad E_o = \max \sum_{r=1}^s u_r y_{ro} - u_o$$

Kısıt denklemleri:

$$\sum_{i=1}^m v_i x_{io} = 1$$

$$\sum_{r=1}^s u_r y_{rj} - u_o \leq \sum_{i=1}^m v_i x_{ij} \quad (4)$$

$$v_i, u_r \geq \epsilon \quad r=1,2,\dots,s \quad i=1,2,\dots,m \quad j=1,2,\dots,n$$

Burada; ϵ : yeterince küçük bir sayı ($\epsilon \leq 10^{-6}$), n : KVB (Karar verme birimi)'nin sayısı, s : çıktı sayısı, m : girdi sayısı, $u_r = 0$. KVB tarafından r . çıktıya verilen ağırlık değeri, $v_i = 0$. KVB miktarı, $y_{ro} = 0$. KVB'nin elde ettiği r . çıktı miktarı, $x_{ij} = j$. KVB'nin kullandığı i . girdi miktarı, $y_{rj} = j$. KVB'nin elde ettiği r . çıktı miktarı, u_o : 0. KVB'ye ait serbest işaretli değişkendir (Kurşun ve Kuşakçı, 2016: 137).

4.4. Malmquist Toplam Faktör Verimliliği Endeksi

MTFVE (Malmquist Toplam Faktör Verimliliği Endeksi), Malmquist (1953) tarafından geliştirilmiş, Caves, Christensen ve Diewert (1982) tarafından verimlilik endeksi olarak kullanılmaya başlanmıştır (Akyüz, Yıldız ve Kaya, 2013: 120). MTFVE, VZA doğrusal programlama yöntemiyle tahmin edilen uzaklık fonksiyonlarına bağlı sabit bir teknoloji ile veri noktaları arasındaki uzaklık oranlarını hesaplayarak, iki nokta arasındaki toplam faktör verimliliğindeki değişmeyi ölçen bir yöntemdir. Uzaklık fonksiyonları, çok sayıda girdi çıktı içeren üretim teknolojilerini sadece miktar bilgilerine dayanarak tanımlayan fonksiyonlardır (Fare, Grosskopf, Norris ve Zhang, 1994:68; Ateş ve Esmer, 2013: 109). MTFVE ile teknik etkinlikteki (CCR) değişim, teknolojik değişim, saf teknik etkinlikteki (BCC) değişim, ölçek etkinliğindeki değişim ve toplam faktör verimliliğindeki değişim hesaplanabilmektedir. MTFVE, KVB'lerin dönemleri (yıl/ay vb.) arasındaki etkinlik seviyesi değişimlerini ölçmektedir.

MTFVE, 1'den büyük bir değer aldıysa, bu verimlilikteki artışı ifade etmektedir. Öte yandan, MTFVE'nin 1' den küçük değer alması zaman içinde performansın düşmesi ya da verimlilikte meydana gelen azalışı ifade etmektedir. MTFVE 'nin 1 değeri alması ise, performansta durgunluk meydana geldiği anlamına gelebilir (Fakat zaten tam etkin durumun sürekli olarak devam ettiği durumlarda da 1 değeri görülecektir. Bu olumlu olarak algılanmalıdır). Aynı şekilde, MTFVE'nin bileşenlerinin herhangi birindeki artış veya azalış endeksin değişmesine neden olmaktadır. Etkinlik değişimi bileşenindeki artış, etkin sınıra yaklaşma çabalarının kanıtı olarak değerlendirilirken, teknolojik değişim bileşenindeki artış da yeniliğin göstergesi sayılmaktadır. Teknolojik değişim "üretim sınırının yer değiştirmesi" olarak da ifade edilmektedir (Rezitis, 2006: 123; Lorcu, 2010: 279).

5. YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın amacı, yöntemi, veri seti ve analizde kullanılan yazılım ile ilgili bilgiler verilmektedir.

5.1. Araştırmanın Amacı

Bu araştırma ile Türkiye'de faaliyet gösteren katılım bankalarının finansal faaliyetlerindeki etkinlik ve verimlilik seviyelerini "Veri Zarflama Analizi" ve "Malmquist Toplam Faktör Verimlilik Endeksi" yöntemleri ile tespit ederek, bu alandaki başarı seviyelerinin izlenebilmesi ve etkin olmayan bankalara önerilerde bulunulması amaçlanmaktadır.

5.2. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada seçilen katılım bankalarının 2016-2020 yılları arasındaki finansal etkinlik analizi için Veri Zarflama Analizi (VZA), etkinlik ve verimlilik değişimleri için ise Malmquist Toplam Faktör Verimlilik Endeksi (MTFVE) yöntemleri kullanılmaktadır.

VZA çalışmasında girdi odaklı ölçeğe göre değişken getiri varsayımında (BCC) teknik etkinlik esas alınmakla birlikte detaylı inceleme fırsatı verdiği için ölçeğe göre sabit getiri varsayımında (CCR) teknik etkinlik ve ölçek etkinliği de bazı tablolarda sunulmuştur. Analizde girdi odaklılığın tercih edilme sebebi katılım bankalarında girdiler üzerinde kontrolün, çıktılara göre daha kolay olmasıdır.

5.3. Veri Seti

Analize Türkiye’de faaliyet gösteren 5 katılım bankası olan Kuveyt Türk Katılım Bankası, Türkiye Finans Katılım Bankası, Al Baraka Türk Katılım Bankası, Ziraat Katılım Bankası ve Vakıf Katılım Bankası dâhil edilmiştir. Emlak Katılım Bankası 2019 yılında faaliyete geçtiği ve 2016 ile 2020 yılları verilerini esas alan VZA analizi için yeterli veri seti bulunmadığından çalışmaya alınmamıştır.

Analizde kullanılan girdi ve çıktı değişkenlerine ait veriler katılım bankalarının resmi internet sitelerinde sundukları finansal tablolardan yılsonu verileri esas alınarak elde edilmiştir.

Analizde 2016 ile 2020 yılları arasındaki finansal tablo verilerinden girdi değişkenleri olarak “özkaynaklar” ve “toplanan fonlar”; çıktı değişkenleri olarak ise “verilen krediler” ve “net dönem kârı” kullanılmıştır. Girdi çıktı değişkenlerini belirleme aşamasında aracılık yaklaşımı benimsenmiştir. Katılım bankaları müşterilerinden fon toplayarak, ihtiyaç duyan diğer müşterilere fon sağlama “aracılığı” yapan işletmelerdir.

VZA ile etkinlik ölçümlerinin anlamlı sonuçlar verebilmesi için belirlenmesi gereken karar verme biriminin (KVB) olması gereken en az sayısı konusunda uygulamada farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Genel olarak bu sayı ne kadar çok ise doğru sonuç alınabilme ihtimali o kadar artacaktır.

Karar verme biriminin olması gereken en az sayısı, girdi ve çıktı sayısının bir fazlasıdır. Girdi sayısı m , çıktı sayısı p ise “en az karar verme birimi sayısı = $m+p+1$ ” olmalıdır (Boussofiane, Dyson ve Thanassoulis, 1991). Fakat uygulamada sağlıklı bir ölçüm için gerekli birim sayısının girdi ve çıktı sayısının en az üç katı olması gerektiği (Vassiloglou ve Giokas, 1990) belirtildiği gibi, en az yirmi olduğu (Norman ve Stoker, 1991) da savunulmaktadır. Uygulamada en çok karşılaşılan durum ise seçilen karar verme birimi sayısının girdi ve çıktı sayısının en az iki katı olması gerektiğidir (Kutlar ve Bakırcı, 2018: 183).

Bu çalışmada Türkiye’deki 5 katılım bankası incelendiği için asgari gereklilik olan girdi ve çıktı sayısının 1 fazlası kuralı (en az karar verme birimi sayısı = $m+p+1$) uygulanmış, 2 girdi (özkaynaklar ve toplanan fonlar) ve 2 çıktı (verilen krediler ve net dönem kârı) değişkeni analize alınmıştır.

Araştırmaya konu olan katılım bankalarının tüm yıllara (2016-2020) ait verileri kullanılarak oluşturulan girdi ve çıktı değişkenleri arasındaki Pearson korelasyon katsayıları Tablo 2’de sunulmuştur. Elde edilen korelasyon katsayılarına göre tüm girdi ve çıktılar arasında pozitif yönlü güçlü bir ilişki söz konusu olup, en güçlü ilişkinin “toplanan fonlar” ile “verilen krediler” (0.97) arasında; en az güçlü ilişkinin ise “öz kaynaklar” ile “net dönem kârı” (0.85) arasında olduğu görülmektedir. Pearson korelasyon katsayılarına yönelik elde edilen sonuçlar girdi ve çıktı değişkenlerinin doğru seçildiğini göstermektedir.

Tablo 2: Girdi ve Çıktı Değişkenleri Pearson Korelasyon Katsayısı

Girdi \ Çıktı	Özkaynaklar	Toplanan Fonlar
Verilen Krediler	0.96	0.97
Net Dönem Kârı	0.85	0.91

5.4. Analizde Kullanılan Yazılım

Çalışmada Coelli (1996) tarafından Fortran dilinde yazılmış, Windows işletim sistemi altında da çalışan bir DOS programı olan DEAP (Versiyon 2.1) yazılımı kullanılmıştır.

6. ANALİZ BULGULARI

Analiz sonucunda elde edilen bulgular Veri Zarflama Analizi ve Malmquist Toplam Faktör Verimlilik Endeksi sonuçları olarak sunulacak ve yorumlanmaya çalışılacaktır.

6.1. Veri Zarflama Analizi Bulguları

Türkiye’de bulunan katılım bankalarının finansal etkinliklerini ölçmek amacıyla yapılan Veri Zarflama Analizi ile elde edilen sonuçlar Tablo 3’te verilmektedir. Etkinlik analizi BCC yöntemi temelinde, girdi odaklı, ölçeğe göre değişken getiri varsayımı (VRS) altında yapılmıştır. Detaylı inceleme yapabilmek amacıyla CCR yöntemi ile yapılan, ölçeğe göre sabit getiri varsayımındaki (CRS) teknik etkinlik ve ölçek etkinliği de sunulmuştur.

Teknik etkinlik katsayısı “0” ile “1” arasında bir değere sahip olmakta, “0” tam etkinsiz, “1” ise tam etkin (etkin veya teknik etkin) olarak tanımlanmaktadır. Uygulamada “1” tam sayısının altındaki tüm katsayılar etkinsiz (veya etkin olmayan) şeklinde ifade edilmekte fakat katsayı ne kadar yüksekse o kadar olumlu yorumlanmaktadır. Yine de “1” tam etkin katsayısına ulaşamadığı için hedef girdi değerleri verilmekte ve tam etkinlik seviyesine çıkması önerilmektedir. Buradaki tam etkinlik göreceli bir etkinliktir. Analize dâhil edilen karar verme birimleri (KVB) (bu çalışmada karar verme birimleri katılım bankalarıdır), tespit edilen girdi çıktı değişkenleri ve zaman dilimleri bu etkinlik ölçümünü etkilemektedir.

Tablolarda verilen ölçek etkinliğinin 1 tam katsayısında bulunması ilgili bankanın ölçek büyüklüğünün optimum seviyede olduğunu belirtmektedir. 1 katsayısının altındaki değerler ölçek büyüklüğünün etkin düzeyde olmadığını göstermektedir. Ölçek etkinliği katsayısının yanında verilen “irs” ölçeğe göre artan getiriyi, “drs” ise ölçeğe göre azalan getiriyi ifade etmektedir. Ölçeğe göre artan getiri girdi değişkenlerindeki bir birim artışın çıktılarda oransal

olarak bir birimden fazla artış meydana getirdiğini, ölçeğe göre azalan getiri ise girdi değişkenlerindeki bir birim oranda artışın çıktılarda bir birim orandan az artış veya azalış sonucunu verdiğini göstermektedir.

Ölçeğe göre artan getiri (irs) sonucuna varılan bankanın kapasitesini artırması durumunda daha fazla çıktı elde edebileceği yorumlanabilir. Ölçeğe göre azalan getiri (drs) durumunda ise bankanın kapasite artırımı yapması tavsiye edilmemekte hatta düşürmesi önerilmektedir. Fakat bankanın bulunduğu durum, yapılan veya planlanan faaliyetler sonuçları etkilediği için reel yorumların ilgili banka yöneticileri tarafından yapılması daha isabetli olacaktır.

Tablo 3: Katılım Bankalarının Veri Zarflama Analizi Etkinlik Değerleri¹

Yıl	Etkinlik	Kuveyt Türk Katılım Bankası	Türkiye Finans Kat. Bankası	Al Baraka Türk Kat. Bankası	Ziraat Katılım Bankası	Vakıf Katılım Bankası	ORTALAMA
2016	T. Etkinlik (CRS)	1.000	1.000	1.000	0.931	0.812	0.949
	T. Etkinlik (VRS)	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000
	Ölçek Etkinliği	1.000	1.000	1.000	0.931	0.812	0.949
		-	-	-	irs	irs	
2017	T. Etkinlik (CRS)	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000
	T. Etkinlik (VRS)	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000
	Ölçek Etkinliği	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000
		-	-	-	-	-	
2018	T. Etkinlik (CRS)	0.966	1.000	0.957	1.000	1.000	0.985
	T. Etkinlik (VRS)	1.000	1.000	0.973	1.000	1.000	0.995
	Ölçek Etkinliği	0.966	1.000	0.984	1.000	1.000	0.990
		drs	-	drs	-	-	
2019	T. Etkinlik (CRS)	0.966	0.818	0.861	1.000	1.000	0.935
	T. Etkinlik (VRS)	1.000	0.976	0.912	1.000	1.000	0.978
	Ölçek Etkinliği	0.966	0.838	0.945	1.000	1.000	0.956
		drs	drs	drs	-	-	
2020	T. Etkinlik (CRS)	1.000	0.995	0.990	1.000	1.000	0.997
	T. Etkinlik (VRS)	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000
	Ölçek Etkinliği	1.000	0.995	0.990	1.000	1.000	0.997
		-	drs	drs	-	-	

¹ Tabloda "T. Etkinlik (CRS)" (constant returns to scale) ölçeğe göre sabit getiriyi esas alan teknik etkinliği; "T. Etkinlik (VRS)" (variable returns to scale) ise ölçeğe göre değişken getiriyi esas alan teknik etkinliği ifade etmektedir. Ölçek etkinliğinde 1 katsayısını almayan, yani ölçek etkin olmayan karar verme biriminin (katılım bankası) ölçeğe göre artan getiri durumu "irs" (increasing returns to scale); ölçeğe göre azalan getiri durumu ise "drs" (decreasing returns to scale) ile belirtilmektedir.

Tablo 3'te 2016 ile 2020 yılları arası için etkinlik sonuçları verilmekte, devamında Şekil 4 ile çalışmanın asıl konusu olan girdi odaklı ölçeğe göre değişken getiri varsayımı altındaki teknik etkinlik (VRSTE) karşılaştırması yıllar itibariyle grafik olarak gösterilmektedir.

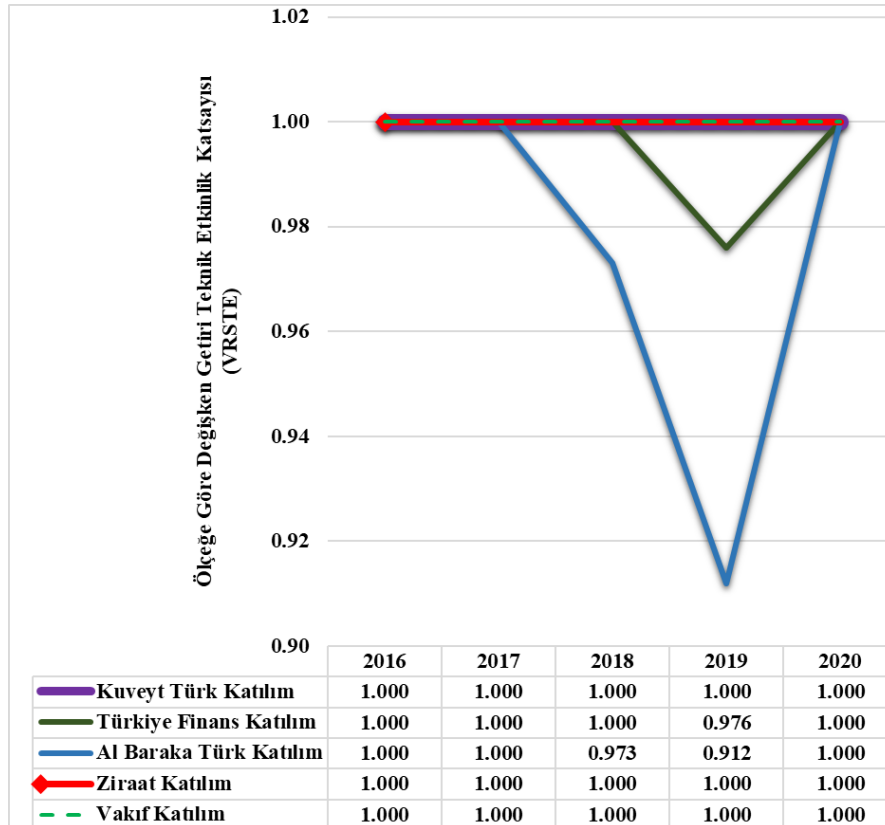
Tablolardaki verilerin yoğun olması nedeniyle bazı yorumlar örnek olarak verilmekte, diğer sonuç verilerine bu yaklaşımla bakılabilmesi amaçlanmaktadır.

Tablo 3'te sunulan teknik ve ölçek etkinliği tablosunda bulunan etkinlik katsayıları incelendiğinde ölçeğe göre sabit getiri varsayımında (CRS) "1" tam katsayısı olarak "etkin" olan 2016 yılında 3 banka, 2017'de 5 banka, 2018'de 3 banka, 2019'da 2 banka, 2020'de ise 3 banka bulunmaktadır. CRS teknik etkinlik esas alındığında Ziraat Katılım ve Vakıf Katılım 4 yıl, Kuveyt Türk ve Türkiye Finans 3 yıl, Al Baraka Türk Katılım Bankası ise sadece 2 yıl tam etkin olmuştur.

Ölçeğe göre değişken getiri varsayımında (VRS), 2016 ve 2017'de 5 banka, 2018'de 4 banka, 2019'da 3 banka, 2020'de 5 banka teknik etkin olarak bulunmuştur. VRS teknik etkinlik esas alındığında Kuveyt Türk, Ziraat ve Vakıf Katılım Bankaları büyük performansla her yıl tam etkin olmuştur. Türkiye Finans 4 yıl, Al Baraka Türk Katılım Bankası ise 3 yıl etkin olmuştur.

Ölçek etkinliğinde ise 2016'da 3 banka 2017'de 5 banka, 2018'de 3 banka, 2019'da 2 banka, 2020'de 3 banka ölçek etkindir. Ölçek etkin bankaların işletme büyüklüğü ve finansal hizmet üretiminde optimum seviyede olduğu söylenebilir. Diğer bankaların uygun ölçekte olmadığı, ölçeğe göre artan bir getiriye (irs) sahip olanların finansal faaliyet ölçeğini artırması gerektiği, ölçeğe göre azalan bir getiri (drs) ile çalışan bankaların da işletme süreçlerini gözden geçirmesi ve ölçeğini azaltması gerektiği söylenebilir.

Şekil 4. Katılım Bankalarının VRS Teknik Etkinlik Değerleri

Bu çalışmanın odağında bulunan VRS teknik etkinlik değerleri için bankaların performansı grafiksel olarak Şekil 4'te ayrıca sunulmuştur. Grafikten anlaşıldığı gibi Al Baraka Türk Katılım Bankası 2018 ve 2019 yıllarında, Türkiye Finans Katılım Bankası ise 2019 yılında etkinlik sınırından uzaklaşmış fakat 2020 yılında diğer bankalarla birlikte tam etkin duruma gelmişlerdir.

Veri Zarflama Analizi sonuç raporunda etkin olmayan karar birimlerinin örnek alması gereken etkin karar verme birimleri (KVB) referans tablosu olarak verilmektedir. Ayrıca girdi odaklı ölçüğe göre değişken getiri (VRS) modeline uygun olarak etkin olmayan KVB'lerin hangi girdileri ne kadar düşürürse tam etkin olacağını gösterdiği bir hedef değer listesi de sunulmaktadır. Son yıl olan 2020'de tüm katılım bankaları etkin oldukları için referans ve hedef değer tablolarının önemi azalsa da daha önceki yıllarda etkinliğe ulaşamamış bankalar açısından fikir verebileceği değerlendirilmektedir. Katılım bankalarının tümünün etkin olduğu, dolayısı ile herhangi bir önerinin bulunmadığı 2016, 2017 ve 2020 yılları hariç tutularak sadece 2018 ve 2019 yıllarını içeren VZA referans tablosu Tablo 4'te, girdi değişkenleri hedef değer tablosu da Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 4: VZA Referans Tablosu

Yıl	Katılım Bankası	Banka No.	Referans Alınma Sayısı	Referans Alacağı Banka No	Ağırlık	Referans Alacağı Banka No	Ağırlık	Referans Alacağı Banka No	Ağırlık
2018	Kuveyt Türk	1	1	1	1.000				
	Türkiye Finans	2	1	2	1.000				
	Al Baraka Türk	3	0	2	0.426	5	0.384	1	0.19
	Ziraat Katılım	4	0	4	1.000				
	Vakıf Katılım	5	1	5	1.000				
2019	Kuveyt Türk	1	2	1	1.000				
	Türkiye Finans	2	0	4	0.784	1	0.216		
	Al Baraka Türk	3	0	4	0.718	1	0.176	5	0.107
	Ziraat Katılım	4	2	4	1.000				
	Vakıf Katılım	5	1	5	1.000				

Tablo 4 ile sunulan referans tablosunda, Al Baraka Türk ve Türkiye Finans Katılım Bankalarının etkin olabilmeleri yani "1" tam katsayısına ulaşabilmeleri için hangi bankaları hangi oranda örnek almaları gerektiği gösterilmektedir. 2018 yılında etkin olmayan Al Baraka Türk Katılım Bankası etkin olmak için 2 no.lu Türkiye Finans Katılım Bankasını %42,6 oranında, 5 no.lu Vakıf Katılım Bankasını %38,4 oranında, 1 no.lu Kuveyt Türk Katılım Bankasını ise %19 oranında örnek almalıdır. 2019 yılındaki sonuçlara göre Türkiye Finans Katılım Bankası, Ziraat Katılım Bankasını %78,4, Kuveyt Türk Katılım Bankasını %21,6 oranında; Al Baraka Türk Katılım Bankası ise Ziraat Katılım Bankasını %71,8, Kuveyt Türk Katılım Bankasını %17,6, Vakıf Katılım Bankasını %10,7 oranında örnek almalıdır.

Tablo 5: Girdi Değişkenleri Hedef Değer Tablosu

Yıl	Katılım Bankası	Özkaynaklar ('000 TL)		Toplanan Fonlar ('000 TL)	
		Mevcut Değer	Hedef Değer	Mevcut Değer	Hedef Değer
2018	Al Baraka Türk Katılım Bankası	3.551.582	3.454.749	28.539.331	27.761.217
2019	Türkiye Finans Katılım Bankası	4.837.068	3.948.825	39.974.370	39.021.298
	Al Baraka Türk Katılım Bankası	4.031.266	3.674.623	39.739.200	36.223.507

VZA sonucunda etkin olmayan katılım bankalarının etkin olabilmeleri için hangi girdisini ne miktarda düşürmesi gerektiği Tablo 5'te verilmiştir. Girdi odaklı analiz yapıldığı için çıktılar sabit iken girdilerdeki azalma etkinliği artıracak ve tam etkin katsayısı olan "1" değerine ulaştıracaktır. Analiz sonucunda, örneğin Al Baraka Türk Katılım Bankasının 2019 yılındaki VRS teknik etkinlik katsayısı 0.912'dir ve etkinsiz (etkin olmayan) olarak belirlenmiştir. Etkin olabilmesi için özkaynaklarını 4.031.266.000 TL'den 3.674.623.000 TL'ye düşürmesi, toplanan fonları da 39.739.200.000 TL'den 36.223.507.000 TL'ye düşürmesi gerekmektedir. Yani önerilen düşük rakamlarla çalışılarak yine aynı çıktılara ulaşılabilecek ve etkin bir işletme olunacaktır. Diğer sonuçlar için de bu örneğe göre yorumlarda bulunulabilir.

6.2. Malmquist Toplam Faktör Verimlilik Endeksi

Analiz sonucunda elde edilen Malmquist Toplam Faktör Verimlilik Endeksi ile "teknik etkinlik değişimi", "teknolojik değişim", "saf teknik etkinlik değişimi", "ölçek etkinlik değişimi" ve "toplam faktör verimliliği değişimi" değerleri elde edilmektedir. Buradaki değerler bir önceki yıl ile kıyaslanarak oluştuğu için "değişim" ifadesi ile anılmaktadır. Bu sebeple listede ilk ölçüm yılı olan 2016 yer almamaktadır. Örneğin, 2017 yılındaki değerler 2016 ile 2017 yıllarının kıyaslanması ile oluşmuştur.

Malmquist Toplam Faktör Verimlilik Endeksi'ndeki, teknik etkinlik değişimi (technical efficiency change) CCR yöntemi ile CRS (ölçeğe göre sabit getiri) varsayımı altındaki teknik etkinlikteki değişimi; teknolojik değişim (technological change) yeni gelişmelerle üretim sınırının yer değiştirmesine uyma seviyesini; saf teknik etkinlik değişimi (pure technical efficiency change) BCC yöntemi ile VRS (ölçeğe göre değişken getiri) varsayımındaki teknik etkinlikteki değişimi; ölçek etkinlik değişimi (scale efficiency change) teknik etkinlik değişiminin saf teknik etkinlik değişimine bölümü ile oluşan değeri; toplam faktör verimliliği değişimi (total factor productivity change) teknik etkinlik değişiminin teknolojik değişim ile çarpımıyla oluşan bütünsel değeri göstermektedir.

Tablo 6: Malmquist Toplam Faktör Verimlilik Endeksi

Dönem	Katılım Bankası	Teknik Etkinlik Değişimi	Teknolojik Değişim	Saf Teknik Etkinlik Değişimi	Ölçek Etkinlik Değişimi	Toplam Faktör Verimliliği Değişimi
2017	Kuveyt Türk	1.000	1.034	1.000	1.000	1.034
	Türkiye Finans	1.000	1.020	1.000	1.000	1.020
	Al Baraka Türk	1.000	0.990	1.000	1.000	0.990
	Ziraat Katılım	1.075	1.076	1.000	1.075	1.156
	Vakıf Katılım	1.232	0.999	1.000	1.232	1.231
	ORTALAMA	1.058	1.023	1.000	1.058	1.082
2018	Kuveyt Türk	0.966	1.078	1.000	0.966	1.041
	Türkiye Finans	1.000	1.005	1.000	1.000	1.005
	Al Baraka Türk	0.957	0.951	0.973	0.984	0.91
	Ziraat Katılım	1.000	1.084	1.000	1.000	1.084
	Vakıf Katılım	1.000	1.195	1.000	1.000	1.195
	ORTALAMA	0.984	1.059	0.994	0.99	1.043
2019	Kuveyt Türk	1.031	0.981	1.000	1.031	1.011
	Türkiye Finans	0.818	0.957	0.976	0.838	0.782
	Al Baraka Türk	0.900	1.013	0.937	0.96	0.911
	Ziraat Katılım	1.000	0.959	1.000	1.000	0.959
	Vakıf Katılım	1.000	0.906	1.000	1.000	0.906
	ORTALAMA	0.946	0.962	0.982	0.963	0.911
2020	Kuveyt Türk	1.004	1.188	1.000	1.004	1.193
	Türkiye Finans	1.216	0.886	1.024	1.187	1.077
	Al Baraka Türk	1.150	0.974	1.097	1.048	1.120
	Ziraat Katılım	1.000	0.907	1.000	1.000	0.907
	Vakıf Katılım	1.000	0.922	1.000	1.000	0.922
	ORTALAMA	1.070	0.970	1.024	1.045	1.038

Tablo 6 ile Malmquist Toplam Faktör Verimlilik Endeksi detaylı olarak sunulmuş, dikkat çekici değerler vurgulanmıştır. Teknik etkinlik ve ölçek etkinlik değişiminde Vakıf Katılım Bankasında 2016 ile 2017 yılı arasındaki değişimin görüldüğü %23,2'lik artış (1.232) yeni kurulmuş bir bankanın hızlı etkinlik değişimini göstermektedir. Teknolojik değişimde Vakıf Katılım Bankasının 2018'deki %19,5'lik (1.195) ve Kuveyt Türk Katılım Bankasının 2020'deki

%18,8'lik artışı (1.188) sektörün teknolojik değişiminde o yıllar için itici güç olduklarına işaret etmektedir. Saf teknik etkinlik değişiminde Al Baraka Türk Katılım Bankası 2019 yılındaki düşük (0.912) VRS teknik etkinliğini 2020 yılında tam etkin seviyeye çıkardığı için %9,7 artış (1.097) göstermiştir. Toplam faktör verimliliği değişiminde Vakıf Katılım Bankası 2017 yılındaki %23,1'lik artışla (1.231) önde gelmektedir. Bunda teknik etkinlikteki büyük değişim oranı etkili olmuştur.

Tablo 7: Malmquist TFVE Yıl Bazlı Ortalama Değerleri

Dönem	Teknik Etkinlik Değişimi	Teknolojik Değişim	Saf Teknik Etkinlik Değişimi	Ölçek Etkinlik Değişimi	Toplam Faktör Verimliliği Değişimi
2017	1.058	1.023	1.000	1.058	1.082
2018	0.984	1.059	0.994	0.990	1.043
2019	0.946	0.962	0.982	0.963	0.911
2020	1.070	0.970	1.024	1.045	1.038
ORTALAMA	1.013	1.003	1.000	1.013	1.016

Tablo 7'de yıl bazında ortalama değişimler gösterilmektedir. Yüksek değişim oranlarının vurgulandığı tabloda en yüksek toplam faktör verimliliği değişiminin yeni kurulmuş olan Ziraat ve Vakıf Katılım Bankalarının sektörde kendini gösterdiği 2017'de olduğu gözlenmektedir.

Tablo 8: Malmquist TFVE Katılım Bankası Bazlı Ortalama Değerleri

Katılım Bankası	Teknik Etkinlik Değişimi	Teknolojik Değişim	Saf Teknik Etkinlik Değişimi	Ölçek Etkinlik Değişimi	Toplam Faktör Verimliliği Değişimi
Kuveyt Türk	1.000	1.067	1.000	1.000	1.067
Türkiye Finans	0.999	0.965	1.000	0.999	0.964
Al Baraka Türk	0.998	0.982	1.000	0.998	0.979
Ziraat Katılım	1.018	1.004	1.000	1.018	1.022
Vakıf Katılım	1.053	0.999	1.000	1.053	1.053
ORTALAMA	1.013	1.003	1.000	1.013	1.016

Katılım Bankalarının ortalama değerlerinin baz alındığı Tablo 8'e göre teknik etkinlik değişiminde %5,3 ile Vakıf Katılım Bankası; teknolojik değişimde %6,7 ile Kuveyt Türk Katılım Bankası ön sırada yer almaktadır.

Saf teknik etkinlik değişimi tüm bankalar için "1" değerini almıştır. Türkiye Finans ve Al Baraka Türk Katılım Bankalarının 2018 ve 2019 yıllarındaki etkisizliklerinin 2020'de düzelmesi

ile ortalamanın “1” yani durağan olduğu söylenebilir. Fakat diğer üç banka zaten tam etkin oldukları için durağanlıktan değil en iyiliğin sürekliliğinden bahsetmek doğru olacaktır.

Ölçek etkinlik değişiminde Vakıf Katılım Bankası %5,3 oranı ile ölçeğini en iyi büyüten banka olarak tanımlanabilir. Bu tablodaki toplam faktör verimliliği değişimi incelendiğinde en iyi skoru elde eden bankanın Kuveyt Türk, ikinci olarak Vakıf Katılım ve üçüncü olarak Ziraat Katılım Bankası olduğu ve gelişim gösterdiği anlaşılmaktadır. Al Baraka Türk ve Türkiye Finans Katılım Bankalarının ise az da olsa gerileme kaydettiği görülmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

İslamiyet’in temel anlayışına göre ekonomik sistemde faizsiz, adil, üretimin teşvik edilmesi gibi esaslar olmasına karşın günümüzdeki finansal sistemin faiz ve sermaye temelinde hareket etmesi Müslümanların ekonomik sistemin içinde yeterince olmamasına neden olmaktadır. Ekonomik değerlerin âtil kalması da İslamiyet’e göre uygun olmadığına ve Müslümanların da finansal ihtiyaçlarının karşılanması gerektiğine göre bir İslami finans sistemi gerekmektedir. İslami finans sisteminin merkezinde de mevcut ekonomik sistemin merkezindeki bankalara hem alternatif hem de entegre olacak bir İslamî bankacılık olmalıdır.

Dünyada İslamî bankacılık olarak geçen sistem Türkiye’de katılım bankacılığı olarak anılmaktadır. Dünyada yaklaşık 50 yıldır, Türkiye’de ise 37 yıldır faaliyet gösteren İslami bankalar yolun başında olmasına rağmen 2,5 trilyon USD’lık küresel İslami finans pazarında 1,77 trilyon USD’lık bir büyüklüğe sahiptir. Bu pazarın yarıya yakını Körfez ülkelerindedir. Türkiye %2,6’lık pazar oranıyla dünyada 7. sıradadır.

Türkiye’de faaliyet gösteren katılım bankalarının 2015’te %5,1 olan genel bankacılık sisteminin içindeki aktif büyüklüğü payı sürekli gelişim göstererek 2020 yılı Ekim ayı itibarıyla 442,8 milyon TL ile %7,1’e ulaşmıştır.

Bu araştırma ile Türkiye’de faaliyet gösteren 5 katılım bankasının 2016 ile 2020 yılları arasındaki finansal tablo verileri kullanılarak etkinlik ve verimlilik seviyeleri analiz edilmiştir. Analize Albaraka Türk Katılım Bankası, Kuveyt Türk Katılım Bankası, Türkiye Finans Katılım Bankası, Ziraat Katılım Bankası ve Vakıf Katılım Bankası dâhil edilmiş, 2019 yılında kurulduğu için yeterli finansal verisi bulunmayan Emlak Katılım Bankası hariç tutulmuştur.

Araştırma Veri Zarflama Analizi ve Malmquist Toplam Faktör Verimlilik Endeksi metodu ve girdi odaklı ölçeğe göre değişken getiri (VRS) yöntemiyle yapılmış, girdi değişkenleri olarak “özkaynaklar” ve “toplanan fonlar”; çıktı değişkenleri olarak ise “verilen krediler” ve “net dönem kârı” kullanılmıştır.

VZA analizi sonucunda, ölçeğe göre değişken getiri (VRS) varsayımında 2016 ve 2017’de 5 banka, 2018’de 4 banka, 2019’da 3 banka, 2020’de 5 banka teknik etkin olarak bulunmuştur. VRS teknik etkinlik esas alındığında Kuveyt Türk, Ziraat Katılım ve Vakıf Katılım Bankaları her yıl etkin olmuştur. Türkiye Finans 4 yıl, Al Baraka Türk Katılım Bankası ise 3 yıl etkin olmuştur. Al Baraka Türk Katılım Bankası 2018 ve 2019 yıllarında, Türkiye Finans Katılım Bankası ise 2019 yılında etkisiz olmuş fakat 2020 yılında diğer bankalarla birlikte tam etkin duruma gelmişlerdir.

VZA sonuç raporunda etkin olmayan karar birimlerinin örnek alması gereken etkin karar birimleri referans listesi olarak verilmiştir. Ayrıca girdi odaklı ölçüğe göre değişken getiri (VRS) modeline uygun olarak etkin olmayan karar birimlerinin hangi girdileri ne kadar düşürürse tam etkin olacağını gösterdiği bir hedef değer listesi de sunulmuştur.

Banka bazlı Malmquist Toplam Faktör Verimlilik Endeksi toplam faktör verimliliği değişimi temel alınarak oluşan başarı sıralaması; Kuveyt Türk, Vakıf Katılım, Ziraat Katılım, Al Baraka Türk ve Türkiye Finans Katılım Bankası olarak gerçekleşmiştir.

Türkiye katılım bankaları genel olarak kaynaklarını etkin olarak kullanmaktadır. İslami finans ve katılım bankacılığına yönelik güven artırıcı uygulamalar ve devletin direkt ve dolaylı destekleriyle büyük müşteri potansiyeli olan bu alanda adil, emeğe değer veren, üretim ile kalkınmayı önceleyen, insanların geleceğe güvenle bakabilecekleri bir finansal sistem oluşmaya başlamıştır. Kamu yönetiminin borçlanma, kredi, sigortacılık, bireysel emeklilik sistemi, maaş anlaşmaları gibi kurumsal alanlarda İslami finans sistemine daha geniş çapta destek vermesi ekonomik fayda yanında bürokratik önyargının kalkmasına da yardımcı olacaktır. Ayrıca sosyal destek olarak verilen kredilerde (ticari, tarım, hayvancılık, konut, eğitim, afet desteği vb.) faizsiz yöntemlerin kullanılması vatandaşların faizsiz sisteme yakınlaştırılması ve ekonomiye katılımının artırılmasına katkı sağlayacaktır.

Çıkar Çatışması Bildirimi

Yazarlar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayımlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Destek/Finansman Bilgileri

Yazarlar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayımlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.

Etik Kurul Kararı

Bu araştırma makalesi bir etik kurul kararı gerektirmemektedir.

KAYNAKÇA

- Ada, A.A. & Dalkılıç, N. (2014). Efficiency Analysis in Islamic banks: A study for Malasia and Turkey. *BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar*, 8(1).
- Akyüz, Y., Yıldız, F. & Kaya, Z. (2013). Veri Zarflama Analizi (VZA) ve Malmquist Endeksi ile Toplam Faktör Verimlilik Ölçümü: BIST'te İşlem Gören Mevduat Bankaları Üzerine Bir Uygulama. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 27(4), 110-130.
- Arslan, B.G. & Ergec E.H. (2010). The Efficiency of Participation and Conventional Banks in Turkey: Using Data Envelopment Analysis. *International Research Journal of Finance and Economics*, 57.
- Ateş, A. & Esmer, S. (2013). VZA Malmquist Toplam Faktör Verimlilik Endeksi: 2009 Küresel Finans Krizinin Türk Konteyner Terminallerine Etkisi. *II. Ulusal Lojistik ve Tedarik Zinciri Kongresi Bildiriler Kitabı* içinde (75-84 ss.).
- Avcı, T. (2017). *İslam Ülkelerinde Faaliyet Gösteren Katılım Bankalarının Performanslarının Karşılaştırılması ve Performansları Üzerinde Etkili Olan Finansal Oranların Belirlenmesi*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.
- Banker, R.D., Charnes, A. & Cooper, W.W. (1984). Some Models for Estimating Technical and Scale Inefficiencies in Data Envelopment Analysis. *Management Science*, 30(9).
- Banker, R.D., Cooper, W.W., Seiford, L.M., Thrall, R.M. & Zhu, J. (2004). Returns to Scale in Different DEA Models. *European Journal of Operational Research*, 154, 345-362.

- Batır, T. (2016). *Türkiye’de Katılım Bankaları ve Konvansiyonel Bankaların Kârlılık Belirleyicileri ve Etkinlik Yönünden Karşılaştırılmaları*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Bolat, İ. (2019). *Türk Bankacılık Sektöründe Katılım Bankalarının Yeri ve QISMUT Ülkelerinde İslami Bankaların Finansal Etkinliği Üzerine Bir Araştırma*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.
- Boussofiane, A., Dyson, R.G. & Thanassoulis, E. (1991). Applied Data Envelopment Analysis. *European Journal of Operational Research*, 52(1), 1-15.
- Buğan, M.F. (2015). *Katılım Bankaları ile Konvansiyonel Bankaların Etkinliklerinin VZA ve Malmquist TFV Endeksi ile Karşılaştırılması*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.
- Caves, D. W., Christensen, L. R. & Diewert, W. E. (1982). The Economic Theory Of İndex Numbers and The Measurement of Input, Output and Productivity. *Econometrica*, 50(6), 1393-1414.
- Charnes, A., Cooper, W.W. & Rhodes, E. (1978). Measuring The Efficiency of Decision Making Units. *European Journal of Operational Research*, 2, 429-444.
- Coelli, T.J. (1996). A guide to DEAP Version 2.1, A DEA computer program. *CEPA Working Paper*, 96/08, Department of Econometrics, University of New England, Armidale, Australia.
- Cook, W.D. & Seiford, L.M. (2009). Data Envelopment Analysis (DEA) – Thirty Years On. *European Journal of Operational Research*, 192, 1-17.
- Dağ, S. (2011). *Türkiye’deki Katılım ve Mevduat Bankalarının Etkinliklerinin Veri Zarflama Analizi Yöntemiyle Karşılaştırılması*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Debreu, G. (1951). The Coefficient of Resource Utilization. *Econometrica*, 19(3), 273-292.
- Demirci, A. & Tarhan, D.B. (2016). Türkiye’de Faaliyet Gösteren Liman İşletmeleri ve Bu İşletmelerin Etkinliklerinin Veri Zarflama Analizi Ölçümü. *Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 2(2) 2016, 144-160.
- Demirci, A. & Tarhan, D.B. (2017). Karayolu Taşımacılığı Optimizasyonu (Veri Zarflama Analizi ile Mersin İlinde Bir Uygulama). *Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(7), 112-131.
- Duranay, S. (2014). *Türk Mevduat Bankalarının Veri Zarflama Analizi (VZA) ile Göreli Etkinliklerinin Ölçülmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Er, B. & Uysal, M. (2012). Türkiye’deki Ticari Bankalar ve Katılım Bankalarının Karşılaştırmalı Etkinlik Analizi: 2005-2010 Dönemi Değerlendirmesi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 26(3-4), 365-387.
- Fare, R., Grosskopf, S., Norris, M. & Zhang, Z. (1994). Productivity Growth, Technical Progress, and Efficiency Change in Industrialized Countries. *The American Economic Review*, 84(1), 66-83.
- Farrell M.J. (1957). The Measurement of Productive Efficiency. *Journal of the Royal Statistical Society: Series A (General)* 120(III):253-281.
- Golany B. & Roll Y. (1989). An Application Procedure for DEA. *International Journal of Management Science*, 17(3), 237-250.
- Güney, G. (2008). Türkiye’de Devlet Eliyle Katılım Bankacılığı Dönemi: Bir Etkinlik Analizi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 22(3), 1539-1546.
- Hassan, T., Mohamad, S. & Bader, M.K.I. (2009). Efficiency of Conventional Versus Islamic Banks: Evidence from The Middle East. *International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management*, 2(1), 46-65.
- IFSB (2020). *IFSB Islamic Financial Services Industry Stability Report 2020*. Islamic Financial Services Board. Kuala Lumpur, Malezya. Erişim Adresi <https://www.ifsb.org/download.php?id=5724&lang=English&pg=/sec03.php>
- Ismail, F., Abd. Majid, M.S. & Rahim, R.A (2013). Efficiency of Islamic and Conventional Banks in Malaysia. *Journal of Financial Reporting and Accounting*, 11(1), 92-107.
- Johnes, J., Izzeldin, M. & Pappas, V. (2014). A Comparison of Performance of Islamic and Conventional Banks 2004 to 2009. *Journal of Economic Behavior and Organization*, 103, 93-107.

- Kamarudin, F., Nordin, B.A.A., Muhammad, J. & Hamid, M.A.A. (2014). Cost, Revenue and Profit Efficiency of Islamic and Conventional Banking Sector: Empirical Evidence From Gulf Cooperative Council Countries. *Global Business Review*, 15(1), 1-24.
- Karaca, S.S., Ekşi, İ. H. & Altemur N. (2019). Türkiye'deki Katılım Bankalarının Etkinlik Analizi. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 10(2), 280-290.
- Karakaya, A. (2018). Katılım Bankalarının Teknik ve Ölçek Etkinlikleri. *Anadolu İktisat ve İşletme Dergisi*, 2(2), 109-118.
- Kurşun, S. & Kuşakçı, A. O. (2016). Bankacılık Sektöründe Veri Zarflama Analizi ile Etkinlik Değerlendirmesi Literatür Taraması. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 15(30).
- Kutlar, A. & Bakırcı, F. (2018). *Veri Zarflama Analizi- Teori ve uygulama*. Ankara: Orion Kitabevi.
- Lorcu, F. (2010). Malmquist Toplam Faktör Verimlilik Endeksi: Türk otomotiv sanayi uygulaması. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 39 (2), 276-289.
- Malmquist, S. (1953). Index Numbers and Indifference Surfaces. *Trabajos de Estadística*, 4(1), 209-242.
- Norman, M. & Stoker, B. (1991). *Data Envelopment Analysis: The Assessment of Performance*. New York: Wiley.
- Okursoy, A. & Tezsürücü, D. (2014). Veri Zarflama Analizi ile Görel Etkinliklerin Karşılaştırılması: Türkiye'deki İllerin Kültürel Göstergelerine İlişkin Bir Uygulama. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 21(2).
- Ramanathan, R. (2003). *An introduction to Data Envelopment Analysis – A tool for performance measurement*. California: Sage Publications.
- Rezitis, A.N. (2006). Productivity Growth in the Grek Banking Industry: A Nonparametric Approach. *Journal of Applied Economics*, IX(1), 119-138.
- Sufian, F. & Noor, M. (2009). The Determinants of Islamic Banks' Efficiency Changes: Empirical Evidence From the MENA and Asian Banking Sectors. *International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management*, 2(2), 120-138.
- TKBB (2021a). *TKBB Katılım Bankacılığı Strateji Güncelleme Raporu 2021-2025*. Erişim adresi https://tkbb.org.tr/Documents/Yonetmelikler/EY_TKBB_Rapor_TR_v16_WEB_2021-2025.pdf
- TKBB (2021b). *TKBB 2020 Katılım Bankaları Raporu*. Erişim Adresi https://tkbb.org.tr/Documents/tkbb-yayinlari-97/TKBB_FR20_TR_KOD2.pdf
- Vassiloglou, M. & Giokas, D. (1990). A Study of The Relative Efficiency of Bank Branches: An Application of DEA. *Journal of Operational Research Society*, 41(7), 591-597.

ARAŞTIRMA MAKALESİ | RESEARCH ARTICLE

VERİ ZARFLAMA ANALİZİNDE ÖLÇEĞE GÖRE GETİRİ DURUMU:
ÜNİVERSİTELERİN ETKİNLİK ÖLÇÜMÜ ÜZERİNE BİR UYGULAMA

Akın ÖZKAN

Dr. Muş Alparslan Üniversitesi, İİBF
a.ozkan@alparslan.edu.tr
 0000-0003-2862-2496

Atıf / Citation: Özkan, A. (2021). Veri Zarflama Analizinde Ölçeğe Göre Getiri Durumu: Üniversitelerin Etkinlik Ölçümü Üzerine Bir Uygulama *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, (İNİJOSS), 10(2), 264-275.

Öz

Girdi ile çıktı arasındaki ilişkinin bir yorumu olan ölçeğe göre getiri durumu, karar vericiler ve politika yapımcılar için önemli bir göstergedir. Çalışmanın temel amacı Veri Zarflama Analizi (VZA) yaklaşımında ölçeğe göre getiri durumunun belirlenmesinde kullanılacak yöntemlerin bir çerçevesini çizerek, literatüre göre getiri durumunu doğru şekilde belirlemenin yolunu göstermektir. Bu nedenle, VZA yaklaşımında ölçeğe göre getiri yönünü belirlemek için yaygın olarak kullanılan üç temel yöntem karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Çalışmada ayrıca üç farklı VZA modeli (θ_{CRSK} , θ_{VRSK} ve θ_{NIRSK}) kullanılarak 50 Türk üniversitenin göreceli etkinlikleri ölçülmüştür. Bu üç model açısından bakıldığında üniversitelerin %50'den fazlasının etkin olduğu, %80'den fazlasının etkinlik skorlarının 0,8-1 arasında değer aldığı görülmüştür. Bununla birlikte yaklaşık olarak %40'nın ölçeğe göre sabit getiri (CRS), %34'nün ölçeğe göre artan getiri (IRS) ve %26'sının ölçeğe göre azalan getiri (DRS) altında faaliyet gösterdiği bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Ölçeğe göre getiri durumu, Veri zarflama analizi, Üniversite etkinlik ölçümü, VZA, Performans ölçümü

THE SITUATION OF RETURNS TO SCALE IN DATA ENVELOPMENT ANALYSIS: AN APPLICATION ON THE EFFICIENCY MEASUREMENT OF UNIVERSITIES

Abstract

Estimation of return to scale, which is an interpretation of the relationship between input and output, is an important indicator for decision-makers and policymakers. The main purpose of the study is to show the way to correctly determine the returns to scale estimates according to the literature and to drawing a frame of the methods that can be used to determine the returns to scale situation in the Data Envelopment Analysis (DEA). For this reason, three basic methods commonly used to determine the direction of return to scale in the DEA approach are discussed comparatively. In the study, the relative

efficiency of 50 Turkish universities was also measured using three different DEA models (θ_{CRSk} , θ_{VRSk} ve θ_{NIRSk}). From the point of view of these three models, it was seen that more than 50% of the universities were efficient, and the efficiency scores of more than 80% were between 0.8 and 1. In addition, approximately 40% of them were found to have constant returns to scale (CRS), 34% to increasing returns to scale (IRS) and 40% to diminishing returns to scale (DRS).

Keywords: Return to scale, Data envelopment analysis, University efficiency measurement, DEA, Performance evaluation

1. GİRİŞ

Matematiksel programlama temelli parametrik olmayan modeller etkinlik sınırı ve bu etkinlik sınırına olan uzaklığı hesaplayarak karar verme birimlerinin etkinliğini ölçmeyi amaç edinmektedir. (Banker vd., 1984; Farrell, 1957) Veri Zarflama Analizi (VZA) en iyi çıktı/girdi oranına sahip birimleri etkin kabul ederek etkin sınırı oluşturan ve pek çok uygulama alanında yaygın olarak kullanılan parametrik olmayan matematiksel programlama temelli bir yaklaşım olarak öne çıkmaktadır. Charnes vd. (1978) tarafından literatüre bir dizi VZA modeli kazandırılırken aynı zamanda ölçeğe göre getiri kavramı da VZA çerçevesinde geniş çapta incelenmiştir. Bu durum VZA'nın uygulanabilirliğini daha da genişletmiştir. (Banker vd., 2004)

Ölçeğe Göre Getiri (Returns to Scale-RTS) Veri Zarflama Analizi (VZA) yaklaşımının kullanıldığı çalışmalarda çokça ele alınmış bir kavramdır. Ölçeğe göre getiri (RTS), Banker (1984) tarafından tanımlanmış olan En Verimli Ölçek Büyüklüğü (Most Productive Scale Size – MPSS) ile ilişkili bir durumdur. Optimali gösteren MPSS, karar birimlerinin bu büyüklüğü üstüne ve altına inince verimliliklerinin değişeceğini ifade etmektedir. Veri Zarflama Analizi literatüründe ölçeğe göre getiri çalışmalarının ölçeğe göre sabit getiri (Constant Returns to Scale-CRS), ölçeğe göre artan getiri (Increasing Returns to Scale-IRS) ve ölçeğe göre azalan getiri (Decreasing Returns to Scale-DRS) durumlarının gözlenip gözlenmediğine odaklandığı görülmektedir.

Bu çalışma, VZA üzerinden ölçeğe göre getiri yönü belirlemede kullanılan literatürdeki 3 farklı yöntemi karşılaştırmalı olarak incelemek ve üniversitelerin göreceli etkinlik ölçümleri üzerinden değerlendirmek amacıyla yapılmaktadır. Bu kapsamda Türkiye'deki 50 devlet üniversitesinin göreceli etkinlikleri 5 girdi 7 çıktı kullanılarak ölçülüp, ölçeğe göre getiri yönleri belirlenmektedir.

Çalışmanın ikinci bölümünde VZA ve temel modeller, üçüncü bölümünde ölçeğe göre getiri (RTS) durumları ve ölçeğe göre getiri yönünün nasıl belirlendiği anlatılmaktadır. Dördüncü bölümde ise Türkiye'deki 50 devlet üniversitesinin göreceli etkinlikleri ölçülüp her bir üniversitenin ölçeğe göre getiri yönleri belirlenmektedir.

2. VERİ ZARFLAMA ANALİZİ

Debreu (1951), Koopmansa (1951) ve Farrell (1957)'nin etkinlik ölçüm yaklaşımını temel alan Veri zarflama analizi (VZA) Charnes vd. (1978) tarafından çoklu girdi ve çoklu çıktı ortamında göreceli etkinlikleri ölçebilmesi için geliştirilmiştir. VZA yaklaşımını diğer etkinlik ölçüm yaklaşımlardan ayıran nokta, bu yaklaşımın doğrusal programlama temelli parametrik olmayan bir yaklaşım olmasıdır (Thanassoulis, 2001). Bununla birlikte, gerçekçi ve kolay uygulanabilir bir yaklaşım olmasından dolayı pek çok alandaki performans ölçümü için kullanılan popüler bir

yaklaşım olmuştur (Cooper vd., 2006). Özellikle, bu yaklaşımın eğitim, sağlık, ve turizm sektöründe veya firmalar, şehirler ve ülkeler gibi karar birimlerinde performans ölçümü yapmak için yaygın olarak kullanılmaktadır (Cooper vd., 2011).

Denklem (1) n adet karar verme birimi (KVB) içinden k. KVB'nin maksimize edilecek çıktı/girdi oranını göstermektedir. Burada y_{rk} ($r = 1, \dots, s = \text{çıkıtı sayısı}$) ve x_{ik} ($i = 1, \dots, m = \text{çıkıtı sayısı}$) sırasıyla çıktı ve girdi faktörlerini göstermektedir. Benzer şekilde u_r ($r = 1, \dots, s$) ve v_i ($i = 1, \dots, m$) sırasıyla çıktı ve girdi ağırlıklarını göstermektedir.

$$Max \theta_k = \frac{\sum_{r=1}^s y_{rk} u_r}{\sum_{i=1}^m x_{ik} v_i} \quad (1)$$

Girdi ve çıktı ağırlıkları doğrusal programlama tabanlı olan VZA ile Denklem (1)'deki kesri maksimize edecek şekilde serbestçe belirlenmektedir. Daha sonra bu ağırlıklar sırasıyla girdi ve çıktı faktörleri ile çarpılıp toplanarak sanal girdiler ve sanal çıktılar elde edilmektedir. Ayrıca VZA modeline etkinlik değerlerinin biri geçmemesini sağlayan Denklem (2)'deki kısıt eklenmiştir. Ağırlıkların negatif olmasını engelleyen kısıtlarla birlikte etkinlik skorları 0-1 arasında değişen değerler alabilmektedir. Bir değerini alan k birim görelî etkin olarak kabul edilmekte, birden uzaklaştıkça görelî etkinlik azalmaktadır.

$$\frac{\sum_{r=1}^s y_{rj} u_r}{\sum_{i=1}^m x_{ij} v_i} \leq 1 \quad j = 1, \dots, n. \quad (2)$$

Aşağıdaki kısıtlarda ağırlıkların negatif değer almamasını sağlayan gösteren kısıtlardır. Bu kısıtları sağlamak koşuluyla VZA modelinde her bir KVB'nin ağırlıkları kendi güçlü yönlerini ön plana çıkaracak, zayıf yönlerini ise arka plana itecek şekilde serbestçe belirlenebilmektedir

$$u_r \geq 0, v_i \geq 0 \quad r = 1, \dots, s. \quad i = 1, \dots, m.$$

VZA yaklaşımının temel modelleri olan girdi/çıkıtı yönelimli CCR ve BCC modelleri ölçeğe göre getiri durumlarının daha iyi anlaşılması için aşağıda verilmektedir.

Tablo 1 Girdiye Yönelik Çarpan Modeller

Ölçeğe Göre Sabit (CCR)	Ölçeğe Göre Değişken (BCC)	
$Max = \sum_{r=1}^s y_{rk} \mu_r$ $\sum_{i=1}^m x_{ik} v_i = 1$ $\sum_{r=1}^s y_{rj} \mu_r - \sum_{i=1}^m x_{ij} v_i \leq 0$	$Max = \sum_{r=1}^s y_{rk} \mu_r - \mu_0$ $\sum_{i=1}^m x_{ik} v_i = 1$ $\sum_{r=1}^s y_{rj} \mu_r - \sum_{i=1}^m x_{ij} v_i - \mu_0 \leq 0$	$j = 1, \dots, n.$
$\mu_r \geq 0, v_i \geq 0, \mu_0 \text{ serbest}$		$r = 1, \dots, s. \quad i = 1, \dots, m.$

Charnes vd. (1978) tarafından geliştirilen ve CCR adlandırılan VZA modelleri etkinlik ölçümünü ölçeğe göre sabit getiri varsayımı (CRS) altında yapmaktadır. Daha sonra Banker (1984) CCR modellerine bir kısıt ekleyerek ölçeğe göre artan/ azalan getiri (VRS) varsayımı altında etkinlik ölçümü yapabilecek modeller geliştirmiştir. Bu modeller girdiye ve çıktıya yönelik modeller olarak ikiye ayrılmaktadır. Aşağıda bu modellerin sadece girdiye yönelik modelleri verilmektedir. Tablo 1 ve Tablo 2’de sırasıyla CCR ve BCC modellerinin çarpan (multiplier) ve zarflama (envelopment) formları, bir başka ifadeyle primal ve dual formları verilmektedir.

Girdiye yönelik BCC modelde, CCR modelinden farklı olarak, μ_0 değişkeni kullanılmıştır. Bu değişken çarpan BCC modellerine ölçeğe göre değişken getiri (VRS) özelliğini getirmektedir (Zhu, 2014).

Tablo 2 Girdiye Yönelik Zarflama Modeller

Ölçeğe Göre Sabit (CCR)	Ölçeğe Göre Değişken (BCC)	
$\text{Min } \theta_{CRSk}$ $\sum_{j=1}^n y_{rj} \lambda_j \geq y_{rk}$ $\sum_{j=1}^n x_{ij} \lambda_j \leq \theta_k x_{ik}$	$\text{Min } \theta_{VRSk}$ $\sum_{j=1}^n y_{rj} \lambda_j \geq y_{rk}$ $\sum_{j=1}^n x_{ij} \lambda_j \leq \theta_k x_{ik}$ $\sum_{j=1}^n \lambda_j = 1$	$r = 1, \dots, s.$ $i = 1, \dots, m.$
$\lambda_j \geq 0, \theta_k$ serbest		$j = 1, \dots, n.$

VZA’da ayrıca dual modellerin kullanılması karar vericilere yönetsel açıdan önemli bilgiler sunmaktadır. Burada dual değişken λ ’nın çözümde aldığı değerler KVB’ler için yorumlanması önemli olmaktadır (Zhu, 2014). Örneğin etkin olmayan karar birimleri için rol modellerin belirlenmesi dual modellerin önemli bir çıktısıdır.

3. ÖLÇEĞE GÖRE GETİRİ YÖNÜN BELİRLENMESİ

VZA literatürüne bakıldığında ölçeğe göre getiri yönünü belirlemede yaygın olarak kullanılan 3 temel yöntem göze çarpmaktadır. İlk yöntem Seiford ve Zhu (1999) tarafından (Banker vd., 1984) BCC modeli üzerinden geliştirilen yöntemdir. Bu yöntem VRS VZA’nın çarpan formundaki μ_0 değişkenin optimal değerinin alacağı işarete dayanmaktadır. İkinci yöntem Banker (1984) ’in çalışmasında ele aldığı şekliyle karar birimlerinin ölçeğe göre getiri yönünü CCR modelinin optimal sonuçları üzerinden test edilerek belirlendiği yöntemdir. Bu yöntem CCR modeldeki optimal λ değerlerinin toplamının yorumlanmasına dayanmaktadır (Seiford ve Zhu, 1999). Üçüncü yöntem Färe ve Grosskopf (1985) tarafından geliştirilmiştir. Bu yöntem CCR ve BCC

modellerinin optimal radyal ölçümlerine dayanmaktadır (Seiford ve Zhu, 1999). Aşağıda, girdiye yönelik VZA modelleri üzerinden ölçeğe göre getiri durumunu belirlemek için kullanılan bu üç yöntemin ayrıntısına girilmektedir. Daha sonra, alternatif çözümlerin olması durumunda getiri yönünün nasıl belirleneceği ele alınmaktadır.

Bu üç yöntem Tablo 1' deki girdiye yönelik çarpan CCR ve BCC modelleri ile Tablo 2'deki girdiye yönelik zarflama CCR ve BCC modellerindeki değişkenler üzerinden teoremler olarak ifade edililmektedir.

3.1. Birinci Yöntem

μ_0 değişkenin optimal değerinin alacağı değere göre ölçeğe göre getiri yönünün belirlendiği bu yöntem teorem 1 de ifade edilmektedir;

Teorem 1. Banker vd. (1984)'ne göre herhangi bir k KVB için: $\mu_0 = 0$ değerini alıyorsa bu karar biriminin ölçeğe göre sabit getiri (CRS) özelliği gösterdiği varsayılır. $\mu_0 > 0$ değerini alıyorsa bu karar biriminin ölçeğe göre azalan getiri (DRS) özelliği gösterdiği varsayılır. $\mu_0 < 0$ değerini alıyorsa bu karar biriminin ölçeğe göre artan getiri (IRS) özelliği gösterdiği varsayılır (Zhu, 2014).

3.2. İkinci Yöntem

Ölçeğe göre getiri durumunun belirlenmesinde kullanılan ikinci yöntem CCR modelleri üzerinden geliştirilmiştir. Bu yöntem Banker (1984)'in En Verimli Ölçek Büyüklüğü (MPSS) ve ölçeğe göre getiri durumlarının belirlenebildiği çalışmasından gelmektedir. Bu yöntem Tablo 2'deki zarflama CCR modeldeki optimal λ değerlerinin toplamının yorumlanmasına dayanmaktadır.

Teorem 2. Banker (1984)'e göre herhangi bir k KVB için: $\sum_{j=1}^n \lambda_j = 1$ değerini alıyorsa bu karar biriminin ölçeğe göre sabit getiri (CRS) özelliği gösterdiği varsayılır. $\sum_{j=1}^n \lambda_j \leq 1$ değerini alıyorsa bu karar biriminin ölçeğe göre artan getiri (IRS) özelliği gösterdiği varsayılır. $\sum_{j=1}^n \lambda_j \geq 1$ değerini alıyorsa bu karar biriminin ölçeğe göre sabit getiri (DRS) özelliği gösterdiği varsayılır.

3.3. Üçüncü Yöntem

Son yöntem, Färe ve Grosskopf (1985) tarafından geliştirilen Ölçek Etkinliği İndeksi yöntemidir. Bu yöntem için ölçeğe göre artmayan getiri modeli (Non- Increasing RTS- NIRS)'ine ihtiyaç vardır. Bu model (3)'de verilmektedir. NIRS modeli Tablo 2'deki CCR modeline $\sum_{j=1}^n \lambda_j \leq 1$ kısıtı eklenerek elde edilmektedir. Ölçeğe göre getiri yönü ise girdiye yönelik CCR ve BCC modellerinin amaç fonksiyonları (θ_{CRSk} , θ_{VRSk}) da kullanılarak belirlenmektedir.

$$\begin{aligned} \text{Min } \theta_{NIRSk} & & (3) \\ \sum_{j=1}^n y_{rj} \lambda_j & \geq y_{rk} & r = 1, \dots, s. \end{aligned}$$

$$\sum_{j=1}^n x_{ij} \lambda_j \leq \theta_k x_{ik} \quad i = 1, \dots, m.$$

$$\sum_{j=1}^n \lambda_j \leq 1$$

$$\lambda_j \geq 0, \theta_k \text{ serbest} \quad j = 1, \dots, n.$$

Teorem 3. Färe ve Grosskopf (1985)'ne göre herhangi bir k KVB için: $\theta_{CRSk} = \theta_{VRSk}$ oluyorsa bu karar biriminin ölçeğe göre sabit getiri (CRS) özelliği gösterdiği varsayılır. $\theta_{VRSk} > \theta_{NIRSk}$ oluyorsa bu karar biriminin ölçeğe göre artan getiri (IRS) özelliği gösterdiği varsayılır. $\theta_{VRSk} = \theta_{NIRSk}$ değerini alıyorsa bu karar biriminin ölçeğe göre azalan getiri (DRS) özelliği gösterdiği varsayılır.

Yukarıda bir karar biriminin ölçeğe göre getiri durumunu gösteren üç temel yaklaşım verilmektedir. Bu konuda ele alınması gereken önemli bir konuda birden fazla optimal çözümün olması durumudur. Optimal değerler üzerinden ele alınan Teorem 1 ve 2 birden fazla optimal çözüm olması durumunda güvenilir olmamaktadır. Çoklu μ_0 ve λ değerleri bazı gerçek dünya problemlerinde farklı ölçeğe göre getiri durumu yorumlarına neden olabilmektedir. Bu durum birden fazla optimal çözümün varlığının bilinme ihtiyacını da beraberinde getirmektedir. Ancak gerçek dünya problemlerinde bunu belirlemek daima mümkün olamamaktadır. Bu nedenle ölçeğe göre getiri durumunu belirlemeye çalıştığımız örneklerde birden fazla optimal çözümün olma durumunu ele alacak varyasyonları hesaba katmak gerekmektedir.

Banker ve Thrall (1992) μ_0 değerleri için bir aralık belirlemek yoluyla BCC model üzerinden ölçeğe göre getiri durumunu belirlemeye ve yorumlamaya yardımcı olacak bir doğrusal model geliştirmişlerdir. Benzer şekilde Banker vd. (1996a) μ_0 değerleri üzerinden birden fazla optimal çözümün olduğu durumda ölçeğe göre getiri durumunu belirlemede kullanılıp bütün optimal çözümlerin hesaba katılmasının gerekliliğini ortadan kaldıran bir doğrusal model geliştirmişlerdir. Banker vd. (1996b) ölçeğe göre getiri durumunun optimal λ değerleri üzerinden ele alındığı CCR modeller için alternatif optimal çözümün kontrol edilebildiği bir ikinci aşama doğrusal model geliştirmişlerdir. Diğer yandan, Färe ve Grosskopf (1985) tarafından önerilen Ölçek Etkinliği İndeksi yöntemi alternatif optimal çözümün olması durumundan etkilenmemektedir. Bunun nedeni, ölçeğe göre getirinin yönü amaç fonksiyonu değerleri üzerinden olmaktadır.

Yukarıda Banker ve Thrall (1992), Banker vd. (1996a) ve Banker vd. (1996b) tarafından önerilen yöntemlerden farklı olarak Seiford ve Zhu (1999) ölçeğe göre getiri yönünü belirlemek için alternatif optimal çözümleri açıklama gerekliliğinin olmadığını ortaya koymuşlardır. Seiford ve Zhu (1999) ilk iki teorem ile Ölçek Etkinliği İndeksi arasında bir ilişki kurarak aşağıda verilen iki teoremi ileri sürmüşlerdir. Bu teoremler alternatif optimal çözümlerin olduğu durumların ölçeğe göre getirinin karar biriminin IRS veya DRS olmasını etkilemediğini göstermektedir. Sonuç olarak bir karar biriminin ölçeğe göre getiri durumu μ_0 ve λ değerleri üzerinden

yorumlanmaktadır ve alternatif optimal sonuçların olması IRS ve DRS durumlarını değiştirmemektedir.

Teorem 4. Seiford ve Zhu (1999)'ne göre herhangi bir k KVB için: $\theta_{CRSk} = \theta_{VRSk}$ oluyorsa bu karar biriminin sadece ölçeğe göre sabit getiri (CRS) özelliği gösterdiği varsayılır. $\mu_0 < 0$ değerini alıyorsa bu karar biriminin ölçeğe göre artan getiri (IRS) özelliği gösterdiği varsayılır. $\mu_0 > 0$ değerini alıyorsa bu karar biriminin ölçeğe göre azalan getiri (DRS) özelliği gösterdiği varsayılır.

Teorem 5. Seiford ve Zhu (1999)'ne $\theta_{CRSk} = \theta_{VRSk}$ oluyorsa bu karar biriminin sadece ölçeğe göre sabit getiri (CRS) özelliği gösterdiği varsayılır. $\sum_{j=1}^n \lambda_j \leq 1$ değerini alıyorsa bu karar biriminin ölçeğe göre artan getiri (IRS) özelliği gösterdiği varsayılır. $\sum_{j=1}^n \lambda_j \geq 1$ değerini alıyorsa bu karar biriminin ölçeğe göre azalan getiri (DRS) özelliği gösterdiği varsayılır.

Çalışmanın devamında, yukarıdaki teoremler çerçevesinde Türkiye'deki 50 üniversitenin etkinlik ölçümleri ve ölçeğe göre getiri durumları değerlendirilmektedir.

4. TÜRKİYE'DEKİ ÜNİVERSİTELERİN ETKİNLİĞİNİN ÖLÇÜLMESİ VE ÖLÇEĞE GÖRE GETİRİ DURUMLARI

Bu çalışmada üniversitelerin görece etkinlikleri çeşitli girdi ve çıktı faktörleri çerçevesinde ölçülmektedir. Çalışma kapsamına 1992 yılı ve öncesinde kurulan toplam 50 devlet üniversitesi alınmıştır. Bu yılın eşik olarak alınmasının sebebi bu yılda çok sayıda üniversitenin açılması ve rekabet açısından benzer kulvarda olmalarıdır. Üniversitelerin etkinlik ölçümünde çoğunlukla araştırma (akademik başarı), eğitim-öğretim ve maddi kazanç açısından veya tümünü birlikte ele alacak şekilde etkinlik ölçümü yapılmaktadır (Aziz vd., 2013; Kuah ve Wong, 2011).

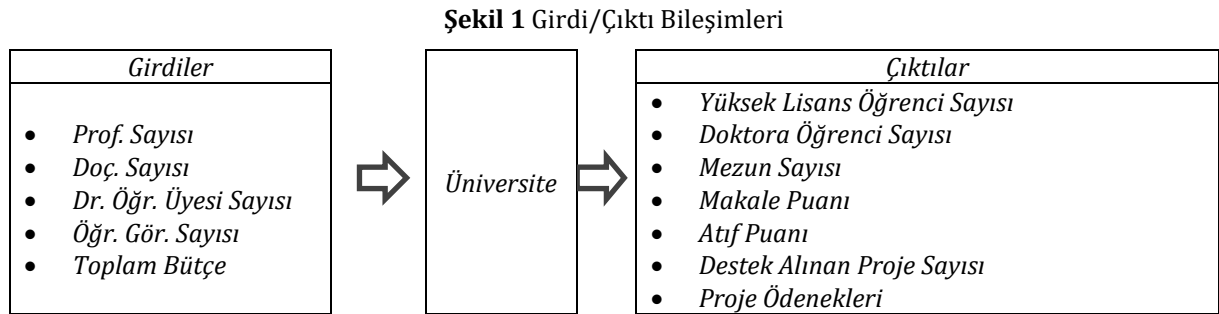
Üniversite alanında yapılan etkinlik çalışmalarına bakıldığında çok sayıda ortak girdi çıktının kullanıldığı görülmektedir. Girdiler için harcamalar, personel sayısı ve öğrenci sayısı örnek gösterilebilirken, çıktılar için lisans, yüksek lisans ve doktora mezun/öğrenci sayıları ile akademik yayın sayıları örnek gösterilebilir (Aviles-Sacoto vd., 2015; Essid vd., 2014). Üniversiteler için bu girdi/çıktı bileşimlerinin öğretim odaklı, araştırma odaklı, gelir/harcama odaklı veya tümü birlikte düşünülerek belirlendiği söylenebilir. Üniversitede etkinlik analizi yapılan bazı çalışmalar girdi çıktı bileşimi açısından şu şekilde özetlenebilir:

- Beasley (1990) çalışmasında girdi olarak araştırma gelirlerini ve harcamaları; çıktı olarak da araştırma reytinglerini ile lisans ve yüksek lisans öğrenci sayılarını almıştır.
- Baysal vd. (2005) çalışmalarında 50 devlet üniversitesinin görece etkinliklerini ölçerken, girdi olarak akademisyen sayıları ve personel giderleri ve cari giderleri; çıktı olarak öğrenci (lisans, lisansüstü) sayılarını ve yayın sayılarını almışlardır.
- Johnes (2006) çalışmasında 100 yükseköğretim kurumunun görece etkinliklerini ölçmek için girdi olarak öğrenci (lisans, lisansüstü) sayıları, akademik personel sayısı, yönetim giderleri, kütüphane giderleri, amortisman ve faiz gideri; çıktı olarak da lisans mezun sayısı, lisans üstü mezun sayısı, araştırma destekleri alınmıştır.
- Johnes ve Li (2008) çalışmalarında 109 üniversitenin görece etkinliklerini ölçmek için, girdi olarak öğrenci (lisans, lisansüstü) sayılarını, akademik personel sayılarını ve

araştırma harcamalarını; çıktı olarak toplam araştırma sayılarını ve yayın indekslerini almışlardır.

- Abd Aziz vd. (2013) üniversite departmanları üzerinden yaptıkları etkinlik çalışmasında girdi olarak akademik personel sayısını, akademik olmayan personel sayısını ve yıllık yönetim giderlerini; çıktı olarak da mezun öğrenci sayısını, yıllık araştırma desteklerini ve yayın sayısını kullanmışlardır.
- Aviles-Sacoto vd. (2015) çalışmalarında girdi olarak akademik derece, tercih derecesi, finansal derece ve %25 başarı aralığına giren mezun öğrenci yüzdesi; çıktı olarak da stajyer öğrenci yüzdesi ve işe giren öğrenci yüzdesi kullanmışlardır.
- Babacan (2012) çalışmasında girdi olarak genel bütçeden alınan pay, bütçe dışı harcamalar ve idari-akademik personel sayılarını; çıktı olarak da indekslere girmiş makale sayısı, üniversite öz gelirleri, okuyan öğrenci sayısını ve mezun öğrenci sayısını kullanmışlardır.

Literatürle tutarlı olacak şekilde bu uygulamada da 50 üniversitenin Profesör, Doçent, Doktor Öğretim Üyesi ve Öğretim Görevlisi sayıları ile üniversiteler için devlet tarafından ayrılan yıllık bütçe miktarları girdi olarak alınmıştır. Yüksek lisans, Doktora ve Mezun sayıları çıktı olarak alınmıştır. Bunun yanında Destek alınan proje sayısı ve Proje ödenekleri ile makale puanları ve Atıf puanları çıktı olarak alınmıştır. Makale puanları ve atıf puanları URAP (University Ranking by Academic Performance) tarafından makale ve atıf sayıları temel alınarak belirlenen puanlardır. Bu girdi/çıktı bileşimleri Şekil 1’de de gösterilmektedir.

Tablo 3’de üniversitelerin Girdiye yönelik CCR zarflama modeli (θ_{CRSK}), girdi yönelik BCC zarflama modeli (θ_{VRSK}) ve ölçeğe göre artmayan getiri modellerine (θ_{VRSK}) etkinlik skorları verilmiştir. Bu skorlar VZA modeli gereği 1 ile 0 arasından değerler olmaktadır. Bir değerini alan birimler etkin birim olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca, girdiye yönelik çarpan BCC modelinin μ_0 değerleri ve girdiye yönelik CCR modelinin toplam lamda değerleri tabloda hesaplanmıştır. Bu değerler üniversitelerin ölçeğe göre getiri yönlerini belirlemek için kullanılmaktadır.

Tablo 3’te etkinlik sonuçları ve değişken değerleri sunulurken, Tablo 4’te ölçeğe göre getirilere ilişkin bulgular sunulmaktadır. Etkinlik skorlarına baktığımızda 50 üniversite içerisinde sırasıyla 20 (θ_{CRSK}), 29 (θ_{VRSK}) ve 27 (θ_{NIRSK}) üniversite etkin çıkmıştır. Bazı üniversiteler girdiye yönelik CCR zarflama modelinde (θ_{CRSK}) etkin değilken diğer iki modelde etkin çıktığı görülmektedir. Ancak bu üniversitelerin etkinlik skorları bire yakın değerler almaktadır. Tüm etkinlik skorlarına bakıldığında üç modelin etkinlik skorlarının biribine eşit veya

çok yakın olduğu görülmektedir. Bu nedenle bu modellerin arasında etkinlik ölçümü açısından anlamlı bir fark olmadığı söylenebilir. Dolayısıyla, bu üç model açısından bakıldığında üniversitelerin %50'den fazlasının etkin olduğu, %80'den fazlasının etkin skorlarının 0,8-1 arasında değer aldığı görülebilir. Geriye kalan üniversitelerin tüm giridilerin sadece %80'nini kullanarak aynı düzeyde etkin olacağı söylenebilir.

Tablo 3 Üniversitelerin Etkinlik Skorları ve Değişken Değerleri

No	Üniversiteler	μ_0	$\sum_{j=1}^n \lambda_{jk}$	θ_{CRSK}	θ_{VRSK}	θ_{NIRSK}	No	Üniversiteler	μ_0	$\sum_{j=1}^n \lambda_{jk}$	θ_{CRSK}	θ_{VRSK}	θ_{NIRSK}
1	Abant İzzet Baysal	-0.39	1.00	1	1	1	26	İnönü	0.17	0.84	0.801	0.827	0.801
2	Adnan Menderes	-0.24	0.75	0.653	0.677	0.653	27	İstanbul Teknik	0.00	1.00	1	1	1
3	Afyon Kocatepe	0.26	1.10	0.852	0.877	0.877	28	İstanbul	0.00	1.00	1	1	1
4	Akdeniz	0.07	1.51	0.729	0.759	0.759	29	İzmir YT	1.96	1.00	1	1	1
5	Ankara	0.06	1.00	1	1	1	30	Kafkas	-	1.00	1	1	1
6	Atatürk	0.15	1.00	1	1	1	31	K. Sütçü İmam	-	0.88	0.926	0.948	0.926
7	Balıkesir	-0.04	0.89	0.963	0.967	0.963	32	Karadeniz Teknik	0.22	1.00	1	1	1
8	Boğaziçi	2.49	1.20	0.942	1	1	33	Kırıkkale	-	0.73	0.859	0.963	0.859
9	Bülent Ecevit	-0.35	0.77	0.665	0.746	0.665	34	Kocaeli	0.16	1.00	1	1	1
10	Celal Bayar	-0.20	0.86	0.708	0.732	0.707	35	Marmara	2.87	1.00	1	1	1
11	Cumhuriyet	-0.13	1.00	0.842	0.842	0.842	36	Mersin	-	0.89	0.636	0.654	0.636
12	Çanakkale	0.33	1.74	0.943	1	1	37	Mimar Sinan GS	-	0.43	0.970	1	0.970
13	Çukurova	0.38	1.00	1	1	1	38	Muğla Sıtkı Koçman	-	0.80	0.754	0.799	0.754
14	Dicle	-0.10	1.00	0.864	0.864	0.864	39	Mustafa Kemal	-	1.00	1	1	1
15	Dokuz Eylül	0.17	1.41	0.826	0.882	0.882	40	Niğde	-	0.77	0.922	1	0.922
16	Dumlupınar	22.67	1.00	1	1	1	41	Ondokuz Mayıs	0.28	1.03	0.913	0.919	0.919
17	Ege	0.72	2.45	0.893	1	1	42	Orta Doğu Teknik	-	1.00	1	1	1
18	Erciyes	1.54	1.11	0.901	1	1	43	Pamukkale	-	0.98	0.833	0.835	0.833
19	Fırat	-0.17	0.95	0.824	0.832	0.824	44	Sakarya	0.32	1.00	1	1	1
20	Gazi	0.01	2.59	0.987	1	1	45	Selçuk	0.54	1.00	1	1	1
21	Gaziantep	2.95	1.00	1	1	1	46	Süleyman Demirel	0.36	1.00	1	1	1
22	Gaziosmanpaşa	1.70	1.06	0.963	1	1	47	Trakya	-	0.75	0.708	0.7514	0.708
23	Gebze YT	-0.28	1.00	1	1	1	48	Uludağ	-	1.00	1	1	1
24	Hacettepe	0.11	1.12	0.951	1	1	49	Yıldız Teknik	0.81	1.05	0.964	0.999	0.999
25	Harran	-0.26	0.65	0.618	0.680	0.619	50	Yüzüncü Yıl	0.17	1.08	0.949	0.955	0.955

Tablo 4 Öleceğe Göre Getiri Durumları

N	Teorem 1	Teorem 2	Teorem 3	Teorem 4	Teorem 5	N	Teorem 1	Teorem 2	Teorem 3	Teorem 4	Teorem 5
1	IRS	CRS	CRS	CRS	CRS	26	IRS	DRS	IRS	IRS	IRS
2	IRS	DRS	IRS	IRS	IRS	27	CRS	CRS	CRS	CRS	CRS
3	DRS	DRS	DRS	DRS	DRS	28	CRS	CRS	CRS	CRS	CRS
4	DRS	DRS	DRS	DRS	DRS	29	DRS	CRS	CRS	CRS	CRS
5	DRS	CRS	CRS	CRS	CRS	30	IRS	CRS	CRS	CRS	CRS
6	DRS	CRS	CRS	CRS	CRS	31	IRS	DRS	IRS	IRS	IRS
7	IRS	DRS	IRS	IRS	IRS	32	DRS	CRS	CRS	CRS	CRS
8	DRS	DRS	DRS	DRS	DRS	33	IRS	DRS	IRS	IRS	IRS
9	IRS	DRS	IRS	IRS	IRS	34	DRS	CRS	CRS	CRS	CRS
10	IRS	DRS	IRS	IRS	IRS	35	DRS	CRS	CRS	CRS	CRS
11	IRS	DRS	IRS	IRS	IRS	36	IRS	DRS	IRS	IRS	IRS
12	DRS	DRS	DRS	DRS	DRS	37	IRS	DRS	IRS	IRS	IRS
13	DRS	CRS	CRS	CRS	CRS	38	IRS	DRS	IRS	IRS	IRS
14	IRS	DRS	IRS	IRS	IRS	39	IRS	CRS	CRS	CRS	CRS
15	DRS	DRS	DRS	DRS	DRS	40	IRS	DRS	IRS	IRS	IRS
16	DRS	CRS	CRS	CRS	CRS	41	DRS	DRS	DRS	DRS	DRS
17	DRS	DRS	DRS	DRS	DRS	42	IRS	CRS	CRS	CRS	CRS
18	DRS	DRS	DRS	DRS	DRS	43	IRS	DRS	IRS	IRS	IRS
19	IRS	DRS	IRS	IRS	IRS	44	DRS	CRS	CRS	CRS	CRS
20	DRS	DRS	DRS	DRS	DRS	45	DRS	CRS	CRS	CRS	CRS
21	DRS	CRS	CRS	CRS	CRS	46	DRS	CRS	CRS	CRS	CRS
22	DRS	DRS	DRS	DRS	DRS	47	IRS	DRS	IRS	IRS	IRS
23	IRS	CRS	CRS	CRS	CRS	48	IRS	CRS	CRS	CRS	CRS
24	DRS	DRS	DRS	DRS	DRS	49	DRS	DRS	DRS	DRS	DRS
25	IRS	DRS	IRS	IRS	IRS	50	DRS	DRS	DRS	DRS	DRS

DRS: Ölçeğe Göre Azalan Getiri

IRS: Ölçeğe Göre Artan Getiri

CRS: Ölçeğe Göre Sabit Getiri

Tablo 4'te üniversitelerin ölçeğe göre getiri durumları yukarıda değindiğimiz, ölçeğe göre getiri durumlarının tespiti için geliştirilmiş üç yöntem çerçevesinde verilmektedir. Birinci ve ikinci yöntem alternatif optimal çözümlerin olmadığı durumlar için ölçeğe göre getiri yönünün doğru bir şekilde belirlenebileceğini savunmaktadır. Seiford ve Zhu (1999) tarafından önerilen teorem 4 ve teorem 5 ise alternatif optimal çözümlerin olması durumu altında da ölçeğe göre getiri yönünün doğru şekilde belirlenebileceğini savunmaktadır. Bu çerçevede Tablo 4'te bakıldığında üniversitelerin ölçeğe göre getiri durumlarının bu üç yönteme göre farklı çıktığı görülmektedir. Nihai olarak tablo 4 deki teorem 4 ve teorem 5 sütunları Seiford ve Zhu (1999) tarafından önerilen teorem 4 ve 5 çerçevesinde üniversitelerin gerçek ölçeğe göre getiri yönlerini göstermektedir.

Getiri yönünü belirleme açısından alternatif optimal çözümlerin olması durumunda da doğru sonuçlar veren teorem 4 ve teorem 5'e göre 50 üniversiteden 13'ü DRS, 20'si CRS ve 17'si IRS özelliği gösterdiği bulunmuştur. Teorem 3 (üçüncü yöntem)'ünde aynı sonuçları verdiği görülmektedir. Ayrıca elde edilen bu bulgular literatürü desteklemektedir. Sonuç olarak denebilir

ki üçüncü yöntemin birinci ve ikinci yönteme göre alternatif optimal çözümlerin olmasından etkilenmeksizin ölçeğe göre getiri yönünü doğru tespit etmektedir.

5. SONUÇ

Bu çalışma, VZA'da ölçeğe göre getirinin yönünü belirlemek için geliştirilen üç yöntemi karşılaştırmak ve bir uygulama üzerinden göstermek amacıyla yapılmıştır. Çalışmas sonucunda üçüncü yöntemin ölçeğe göre getiri durumunu belirlemede daha tutarlı olduğu görülmüştür. Uygulama kapsamına Türkiye'de 1992 yılı ve öncesinde kurulan 50 devlet üniversitesi alınmıştır. Bu üniversitelerin girdi ve çıktı verileri 2012-2013 dönemini kapsamaktadır.

Uygulamanın bulgularına bakıldığında üniversitelerin %70'nin etkinlik skorlarının 0,9-1 arasında değer aldığı görülmüştür. Ortalama olarak üniversitelerin %70'nin kaynakları kullanma açısından görece verimli olduğu, geri kalan üniversitelerinde girdilerin sadece %70'ni kullanarak aynı düzeyde çıktı üretebileceği söylenebilir.

Üniversitelerin yaklaşık olarak %40'nın ölçeğe göre sabit getiri (CRS), %34'nün ölçeğe göre artan getiri (IRS) ve %26'sının ölçeğe göre azalan getiri (DRS) altında faaliyet gösterdiği görülmektedir. Bunun anlamı, tüm girdilerinde %1 oranında yapılacak bir artış, IRS özelliği gösteren üniversitelerin çıktılarda daha fazla oranda bir artış, DRS özelliği gösteren üniversitelerin çıktılarda daha az oranda bir artış ve CRS özelliği gösteren üniversitelerin çıktılarda ise aynı oranda bir artış anlamına gelmektedir. Bu nedenle, ölçeğe göre getiri durumları özellikle politika yapımcılar ve karar vericiler için önemli olmaktadır.

Çalışmada VZA'da ölçeğe göre getiri durumlarını belirlemek kullanılan üç temel yöntem incelenerek uygulama üzerinden karşılaştırmalar yapılmıştır. Ölçeğe göre getiri durumunun belirlenmesi en az etkinlik skorlarının hesaplanması kadar önemlidir. VZA ile etkinlik analizi yapılırken ölçeğe göre getiri durumlarının da incelenmesi analizin derinliğini artıracaktır. İler ki çalışmalarda parametrik olmayan yaklaşım olan VZA'nın yanı sıra parametrik yaklaşımlar ile de analizler yapılarak ölçeğe göre getiri durumları incelenebilir.

Çıkar Çatışması Bildirimi

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Destek/Finansman Bilgileri

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.

Etik Kurul Kararı

Bu araştırma için etik kurul iznine ihtiyaç yoktur.

KAYNAKÇA

- Abd Aziz, N. A., Janor, R. M. & Mahadi, R. (2013). Comparative Departmental Efficiency Analysis Within A University: A DEA Approach. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 90, 540-548.
- Aviles-Sacoto, S., Cook, W. D., Imanirad, R. & Zhu, J. (2015). Two-Stage Network DEA: When Intermediate Measures Can Be Treated as Outputs From the Second Stage. *Journal of the Operational Research Society*, 66(11), 1868-1877.

- Aziz, N. A. A., Janor, R. M. & Mahadi, R. (2013). Comparative Departmental Efficiency Analysis Within A University: A DEA Approach. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 90, 540-548.
- Babacan, A. (2012). Organizasyon Performansında İyileştirmeler ve Referans Kümesi Üniversite Örneği. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 13(2), 239-251.
- Banker, R. D. (1984). Estimating Most Productive Scale Size Using Data Envelopment Analysis. *European Journal of Operational Research*, 17(1), 35-44.
- Banker, R. D., Bardhan, I. & Cooper, W. W. (1996a). A Note on Returns to Scale in DEA. *European Journal of Operational Research*, 88(3), 583-585.
- Banker, R. D., Chang, H. & Cooper, W. W. (1996b). Equivalence and Implementation of Alternative Methods For Determining Returns to Scale in Data Envelopment Analysis. *European Journal of Operational Research*, 89(3), 473-481.
- Banker, R. D., Charnes, A. & Cooper, W. W. (1984). Some Models for Estimating Technical and Scale Inefficiencies in Data Envelopment Analysis. *Management Science*, 30(9), 1078-1092.
- Banker, R. D., Cooper, W. W., Seiford, L. M., Thrall, R. M. & Zhu, J. (2004). Returns to Scale in Different DEA Models. *European Journal of Operational Research*, 154(2), 345-362.
- Banker, R. D. & Thrall, R. M. (1992). Estimation of Returns to Scale Using Data Envelopment Analysis. *European Journal of Operational Research*, 62(1), 74-84.
- Baysal, M. E., ALÇILAR, B., Çerçioğlu, H. & Toklu, B. (2005). Türkiye'deki Devlet Üniversitelerinin 2004 Yılı Performanslarının, Veri Zarflama Analizi Yöntemiyle Belirlenip Buna Göre 2005 Yılı Bütçe Tahsislerinin Yapılması. *Sakarya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 9(1), 67-73.
- Beasley, J. E. (1990). Comparing university departments. *Omega*, 18(2), 171-183.
- Charnes, A., Cooper, W. W. & Rhodes, E. (1978). Measuring The Efficiency of Decision Making Units. *European Journal of Operational Research*, 2(6), 429-444.
- Cooper, W. W., Seiford, L. M. & Tone, K. (2006). Introduction to Data Envelopment Analysis and Its Uses: With DEA-Solver Software and References: Springer Science & Business Media.
- Cooper, W. W., Seiford, L. M. & Zhu, J. (2011). Data Envelopment Analysis: History, Models, and Interpretations: Springer.
- Debreu, G. (1951). The Coefficient of Resource Utilization. *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 273-292.
- Essid, H., Ouellette, P. & Vigeant, S. (2014). Productivity, Efficiency, And Technical Change Of Tunisian Schools: A Bootstrapped Malmquist Approach With Quasi-Fixed Inputs. *Omega*, 42(1), 88-97.
- Färe, R., & Grosskopf, S. (1985). A Nonparametric Cost Approach To Scale Efficiency. *The Scandinavian Journal of Economics*, 594-604.
- Farrell, M. J. (1957). The Measurement of Productive Efficiency. *Journal of the Royal Statistical Society. Series A (General)*, 120(3), 253-290.
- Johnes, J. (2006). Data Envelopment Analysis and Its Application to the Measurement of Efficiency in Higher Education. *Economics of Education Review*, 25(3), 273-288.
- Johnes, J. & Li, Y. (2008). Measuring The Research Performance Of Chinese Higher Education Institutions Using Data Envelopment Analysis. *China Economic Review*, 19(4), 679-696.
- Koopmans, T. (1951). *An Analysis of Production as an Efficient Combination of Activities, Activity Analysis of Production and Allocation* (TC Koopmans. Ed.). New York: Wiley.
- Kuah, C. T. & Wong, K. Y. (2011). Efficiency Assessment of Universities Through Data Envelopment Analysis. *Procedia Computer Science*, 3, 499-506.
- Seiford, L. M., & Zhu, J. (1999). An Investigation of Returns to Scale in Data Envelopment Analysis. *Omega*, 27(1), 1-11.
- Thanassoulis, E. (2001). Introduction To The Theory and Application of Data Envelopment Analysis: Springer.
- Zhu, J. (2014). Quantitative Models for Performance Evaluation and Benchmarking: Data Envelopment Analysis with Spreadsheets (Vol. 213): Springer.

ARAŞTIRMA MAKALESİ | RESEARCH ARTICLE

ÜÇ BOYUTLU YAZICILARIN PAZARLAMANNIN 4P'SİNE KATKISI

Yıldırım YILDIRIM

Doç.Dr., Düzce Üniversitesi A.T.İ.O.Y.O.

yildirimyildirim@duzce.edu.tr

0000-0002-5851-7788

Özge YİĞİTBAŞI

Bilim Uzmanı

ozgeyigitbasi@hotmail.com

0000-0003-4856-588X

Atıf / Citation: Yıldırım, Y. & Yiğitbaşı, Ö. (2021). Üç Boyutlu Yazıcıların Pazarlamanın 4p'sine Katkısı. *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, (INIJOSS), 10(2), 276-298

Öz

Yaşanan teknolojik gelişmeler bütün sanayi ve sektör türlerini etkilemekte, gündelik hayatın rutin uygulamalarında dahi teknolojik gelişmelerin izlerini görmek mümkün hale gelmektedir. Bu gelişmelerin en heyecan verici olanı üç boyutlu yazıcılar olarak görülmektedir. Henüz yaygınlığı konusunda bazı sorunlar ile karşılaşılsa da gelecekte bu yazıcıların masaüstü boyuta ve herkes tarafından uygun maliyetle satın alınabilir seviyeye ineceği düşünülmektedir. Bu makalenin amacı üç boyutlu yazıcıların pazarlamanın 4P'sine olan katkısını ortaya koymaktır. Yapılan geniş literatür taraması sonucunda üç boyutlu yazıcıların ürün kavramına, sürdürülebilirliğe, çevre dostu ürünler üretme, kişiselleştirme, daha güvenli, sağlıklı ve faydalı ürünler üretebilme konularına katkı sağlayacağı görülmüştür. Fiyat kavramına ise daha uygun maliyetli, üreticilerden bağımsız ucuz ürünlere sahip olabilme konularında katkı sağlayacağı; dağıtımda karbon ayak izini ve fiziksel dağıtım kanallarına olan bağlılığı azaltmayı vaat etmesi, farklı dağıtım stratejilerinin oluşmasına ve yeni lojistik/dağıtım ittifaklarının kurulmasına imkân tanınması konularında katkı sağlayacağı görülmüştür. Son olarak tutundurma kavramına ise kişilerin kendi markalarını üretebilme ve üç boyutlu yazıcıların reklam ve tutundurmasını kendileri yapacakları yönünde katkı sağladığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca makale içinde yapılan geniş çaplı literatür taraması sonucunda ürün, fiyat, dağıtım ve tutundurma faaliyetlerine ilişkin ileride yapılacak çalışmalarda ölçek olabilme potansiyeline sahip ifadelere de yer verilmiştir.

Anahtar kelimeler: Üç boyutlu yazıcı, Pazarlama, 4P, Kitlesele kişiselleştirme

CONTRIBUTION OF THREE-DIMENSIONAL PRINTERS TO THE 4P'S OF MARKETING

Abstract

The technological developments experienced affect all types of industries and sectors, and it becomes possible to see the traces of technological developments even in the routine applications of daily life. The

most exciting of these developments is seen as 3D printers. Although some problems have been encountered regarding its prevalence yet, it is thought that these printers will be reduced to desktop size and affordable by everyone in the future. The purpose of this article is to reveal the contribution of 3D printers to 4P of marketing. As a result of the extensive literature review, it has been seen that 3D printers will contribute to the product concept, to produce sustainable, environmentally friendly products, to personalize, to produce safer, healthier and more useful products. It will contribute to the concept of price in terms of having cheap products that are more cost-effective, independent of the manufacturers; It has been observed that it promises to reduce the carbon footprint in distribution and the dependence on physical distribution channels, it will contribute to the formation of different distribution strategies and the establishment of new logistics/distribution alliances. Finally, it has been concluded that the concept of promotion contributes to the fact that people can produce their own brands and that they will do the advertising and promotion of three-dimensional printers themselves. In addition, as a result of the wide-ranging literature review in the article, statements that have the potential to be a scale in the future regarding product, price, distribution and promotion activities are also included.

Key words: 3D printers, Marketing, 4P, Mass personalization

1. GİRİŞ

Teknoloji alanındaki en heyecan verici gelişmelerden biri üç boyutlu yazıcıların yaygınlaşması ve artık istenilen her ürünün bireysel olarak basılabilecek olmasıdır. Dördüncü sanayi devrimiyle birlikte kişisel bilgisayarların ve internetin algoritmalar sayesinde daha özerk hareket etmesi ve kendi başına kararlar alabilen pozisyona yükselmesi, diğer nesnelere ile haberleşmesi, çok büyük miktar ve çeşitlilikteki verileri depolayıp işleyebilmesi üretimde ve hizmette büyük dönüşümlere yol açmıştır. Endüstri 4.0 olarak adlandırılan dördüncü sanayi devriminin dokuz temel aracı içinde sayılan üç boyutlu yazıcılar henüz ev tipi kullanıma maliyet ve erişebilirlik açısından uygun olmasa da gelecekte ürün ve hizmet yeniliği sağlama potansiyeli yüksek bir araç olarak görülmektedir. Üstelik üç boyutlu yazıcıların kullanım alanları da bir hayli geniş kapsamlı olabilecektir. İnşaattan eğitime, oyun-eğlenceden perakendeye, lojistikten kozmetik ve kişisel bakıma, turizmden sağlık ve medikale kadar birçok sektörde yıkıcı ve dönüştürücü etkileri olacağı iddia edilmektedir.

Üç boyutlu yazıcıların doğasına en uygun olan alanın turizm ve özelde gastronomi olduğu görülmektedir. Gıdanın yeni formlarının oluşturulması, farklı gıda bileşimlerinden yeni gıda formlarının elde edilmesi, bilhassa et ve et ürünleri ile sebze pürelerinin yazdırılabilir olması gelecekte yaşanabilecek olası kıtlık ve açlık tehlikesi karşısında önleyici bir tedbir olarak görünmektedir. Üç boyutlu yazıcıların kullanımı gıdalarla sınırlı olmayıp, yukarıda da bahsedildiği üzere sayısız sektörde kullanıma uygun bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu makale çalışmasında üç boyutlu yazıcıların kullanıldığı sektöre bakılmaksızın sağladığı avantajlara değinilecek ve bu avantajların pazarlama yönüne dikkat çekilecektir. Sürdürülebilirlik, atık yönetimi, kişiselleştirme, yeni ürün geliştirme, israf ve maliyetlerde azalma, daha düşük karbon ayak-izi, çevresel iyileştirmeler, tasarımda dönüşüm, fiyat baskısından kurtulma gibi sayısız avantaj sağlayan üç boyutlu yazıcılar pazarlama faaliyetlerini de hem kolaylaştırmakta hem de eskisine oranla daha etkin ve verimli şekilde yerine getirilmesini sağlamaktadır. Pazarlamanın en bilinen kuramlarından olan 4P kuramına üç boyutlu yazıcıların nasıl katkı sağladığı bu makalenin temel çıkış noktasıdır. Üç boyutlu yazıcıların ürün, fiyat, dağıtım ve tutundurma faaliyetlerine sağladığı katkılar ayrıntılı biçimde ele alınacak olup, pazarlama disiplini ile olan yakın ilişkisi ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Yeni teknolojik gelişmelerin akademik düzeyde ele alınması, bu konuyla ilgilenen fakat birçok çekincesi olan paydaşlara rehber olmasına, üst düzeyde tartışılan dijital dönüşümün tabana ve halka yayılmasına yardımcı olacaktır. Bu sebeple yazılan akademik çalışmaların bilgilendirici ve aydınlatıcı yönünün daha ağır basması, akademik çalışmaları okuyanın rahatlıkla anlayabileceği anlatım tarzıyla yazılması dijital teknolojilerin daha hızlı benimsenmesini ve uygulamada yaygınlık kazanmasını sağlayacaktır.

2. ÜÇ BOYUTLU BASKI KAVRAMINA GENEL BAKIŞ

Bilgi teknolojilerinde gerçekleşen yenilikler, endüstriye artan bir değer kazandırmış ve internetin ortaya çıkardığı çeşitlilikle birlikte tüketici tercihlerinde yaşanan değişimler sanayide Endüstri 4.0'ın yaşanmasına sebep olmuştur. Bunun sonucunda pazarda rekabet eden işletmeler müşteri taleplerine hızlı geribildirim sağlamak, piyasada rekabet avantajı elde etmek ve maliyetleri azaltmak için Endüstri 4.0'ın yarattığı yeniliklere uyum sağlamak zorunda kalmışlardır. Günümüzde yaşanan son teknolojilerden üç boyutlu baskı üretimi, hızlı bir büyüme gerçekleştirmektedir. Üç boyutlu baskı üretimi kullanıcıların dijital tasarımlarını fiziksel ürünlere dönüştürmelerini sağlarken hem işletmeler hem de tedarikçiler için önemli bir yenilik olarak görülmektedir. Şu anda işletmeler kişiselleştirme biçimini mümkün kılan, tasarıma doğrudan müşterinin dâhil olmasını sağlayan, şirketlerin daha kısa çevrim süreleri elde etmesini ve daha düşük maliyetlerle özelleştirilmiş ürünler üretmesine olanak sağlayan üç boyutlu baskı üretimine yönelmektedirler. Üç boyutlu baskı üretimi, bugünün ekonomisinin önemli bir parçasıdır ve ülke ekonomisinde gittikçe artan oranda pay sahibi olmaktadır. Üç boyutlu baskı üretimi, verimliliği artırarak, ekonominin yapısını değiştirirken, endüstriyel büyümeyi teşvik etmekte ve işgücünün profilini değiştirerek şirketlerin ve bölgelerin rekabet gücünü arttırmaktadır. Böylece pazarlamanın bütün bileşenlerine yenilikçi ve dönüşümsel katkılar sağlamaktadır. Yenilikçi üç boyutlu baskı teknolojisi, yaratıcı girdileri, kitle kaynak kullanımı süreçlerini ve pazar dağıtım ağlarını yapılandırma ve entegre etme yeteneğine dayanan yeni bir iş modelidir. Bu yeni iş modeli, hizmet portföyünü zenginleştirmek veya tamamen yeni iş kollarını başlatmak için tasarım şirketleri tarafından da kullanılmaktadır.

Gelişmeye devam eden bu teknoloji otomotiv sektöründe, mühendislik ve mimari modellemelerde, eğitimde, sağlık ve medikal uygulamalarda, askeri-savunma sanayi ve gıda endüstrisi olmak üzere tüm sektörlerde yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır (Aydın ve diğ., 2019: 2). Üç boyutlu baskı teknolojisi pek çok sektörde kullanılmasının yanı sıra gıda sektöründe de artan bir talep ile karşı karşıyadır. Robotik tabanlı gıda üretiminden farklı olarak, üç boyutlu gıda baskısı, kişiselleştirilmiş şekil, renk, lezzet, doku ve hatta beslenme ile gıda üretiminde devrim yaratmak için üç boyutlu baskı ve dijital gastronomiyi birleştirerek hammaddenin içeriğini belirleyip baskı malzemesi miktarını ve beslenme içeriğini kontrol ederek bireysel ihtiyaçları karşılamak üzere tasarlanıp üretilebilmektedir. Üç boyutlu gıda baskısı bir yandan özel alet-ekipman gerektirmeyişi diğer yandan da iş gücünü azaltması gibi özellikleri ile ön plana çıkmaktadır.

3. ÜÇ BOYUTLU BASKI ÜRETİMİNİN KULLANILDIĞI ALANLAR

Üç boyutlu baskı üretiminin yaygın kullanım ağı gelecekte bu teknolojiden çok daha hızlı ve verimli yararlanılabileceğini göstermektedir (Aydın ve diğ., 2015: 154). Sağlık, otomotiv, havacılık ve savunma endüstrileri üç boyutlu baskı uygulamalarının en canlı alanlarıdır (Dodziuk, 2016: 283). Her gün yeni imkânlar sunan yazıcılar ve baskı malzemeleri ile gelecekte kullanılan alanların artması ve heyecan verici uygulamaların ortaya çıkması muhtemeldir. Bu teknolojiyi benimseyen bazı alanlara aşağıda değinilmektedir.

3.1. Sağlık ve Medikal

Üç boyutlu yazıcı teknolojisi günümüzde hemen hemen pek çok sektöre girerek her geçen gün büyüyen bir pazar haline gelmektedir. Sağlık, dönüşüm potansiyeli en yüksek sektörler arasında bulunduğundan, teknolojinin benimsenme oranı her geçen gün artmaktadır. 1990'lı yıllardan başlayarak, üç boyutlu baskı teknolojisinin ağız, çene ve yüz cerrahisinde (D'Urso ve diğ., 1999: 30), nöroşirurji de (Heissler ve diğ., 1998: 334) ve ortopedi de (Munjaj ve diğ., 2000: 644) yaygınlaşmaya başladığı bilinmektedir. Teknoloji olgunlaştıkça, görüntüleme tekniklerinde de bu teknolojinin kullanılmaya başlandığı bilinmektedir. Araştırmacıların, üç boyutlu baskı teknolojisi ile beyin, kalp ve akciğerde vasküler yapıların fiziksel modellerini incelemek için BT görüntülerini kullandığı bilinmektedir. Örneğin, bir kişinin önden ve yandan görünüm fotoğraflarını kullanarak, kişiselleştirilmiş gözlükler kişisel yüz özelliklerine uyacak şekilde üç boyutlu olarak basılabilmektedir (www.3dprintingmedia). Ortodontide, hastanın dişlerinin röntgen görüntüleri ve fotoğrafları bir üç boyutlu tarayıcı kullanılarak çekilebilir veya taranabilir. Bu dijital görüntüler, tedavi planları ve dişleri hizalamak için ortodontik diş telleri basmak için kullanılabilir (Bishop ve diğ., 2002: 14). Ayrıca kalp dokularının üç boyutlu baskısı ve biyoteknolojik kulakların icadı tıp alanında uygulanan son yeniliklerdir (Timko ve diğ., 2009: 917; Mannoor ve diğ., 2013: 2638). Sağlık alanında ki diğer çalışmalar ise; cilt, kemik, kalp vb. gibi organların onarımı ve doku üretimi gibi çeşitli tedavi işlemlerinde de yaygın olarak kullanılmaktadır (Murphy ve Atala, 2014: 773). Türkiye'de ise Sabancı Üniversitesi'nin gerçekleştirmiş olduğu, canlı hücrelerden aort damarı üretimi ile "Üç Boyutlu Doku ve Organ Basımı Projesi" yer almaktadır (Kuzu Demir ve diğ., 2016: 488).

Üç boyutlu baskı ile böbrekler, kalp veya cilt gibi hasara uğrayan organlar onarılırken diğer yandan bu organları değiştirmek için de üç boyutlu baskı yöntemlerinden yararlanılmaktadır. Ayrıca, bu teknoloji tamamen yeni organlar oluşturma potansiyeline de sahiptir. Bununla birlikte, şu anda, üç boyutlu baskının tıptaki etkisi hala küçüktür ancak çok faydalı bir teknolojiye dönüşme potansiyeline sahiptir. Yapılan bir başka araştırma sonucunda hasar görmüş bir kafatası için hasarlı bölgeye uygun olarak implant tasarımı ve imalat işlemi yapılmıştır (Çelebi ve diğ., 2017: 34). 2013 yılında yapılan bir operasyonda bir araştırmacı, mühendis ve diş hekiminden oluşan ekip yaralı kel kartal için dünyanın ilk protez gagasını üretmeyi başarmıştır (Li, 2012).

Resim-1: Üç boyutlu baskı tekniği ile üretilmiş çene implantı (Singare ve diğ., 2015).

Tıpta üç boyutlu baskı uygulamalarıyla sadece tıbbi ürünlerin, ilaçların ve ekipmanların kişiselleştirilmesi değil, aynı zamanda maliyet etkinliği, verimlilik artışı, tasarımın demokratikleştirilmesi ve geliştirilmiş iş birliği gücü sağlamasından da faydalanılmaktadır (Banks, 2013: 22; Schubert ve diğ., 2014: 159; Gross ve diğ., 2014: 3247).

Resim-2: Üç boyutlu baskı tekniği ile üretilmiş protez (Jin ve diğ., 2015).

3.2. Otomotiv

Üç boyutlu baskı teknolojisinin otomotiv sektörüne en önemli katkısı prototiplerin hazırlanması, prototiplerin test aşamasını hızlandırması ve dolayısıyla tasarım ve üretim süreçlerinde verimi artırmasıdır (Strateji Bütçe Başkanlığı, 2019: 135). Alet ve kalıp, işlevsel prototipler ile küçük ve karmaşık parçaların üretimi; otomotiv sektöründe kalıplama, kaynak ve montaj işlemlerinde ihtiyacın ortadan kalkması ya da azaltılmasına olanak vermektedir (Leering, 2017). Böylelikle otomotiv sektörü üç boyutlu baskı üretimi ile zamandan ve maliyetten tasarruf sağlayarak gelişmekte olan teknolojiyi hızla benimsemeye başlamaktadır.

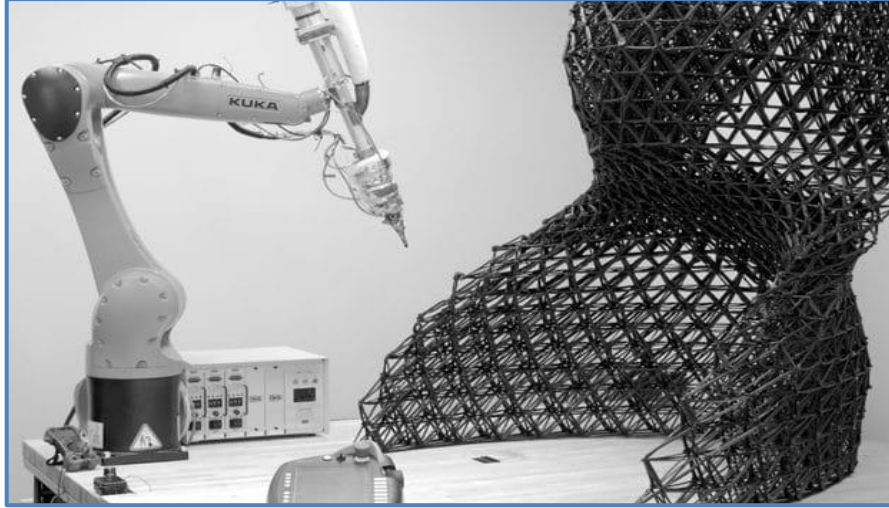
Resim-3: Üç boyutlu baskı tekniğine göre üretilmiş çeşitli otomotiv parçaları (Leering, 2017)

a) Çeşitli konsol parçaları b) Yan ayna muhafazası c) Michelin tarafından üretilen üç boyutlu havasız lastik d) Akü dinamosu e) Motor f) Ferrari fren pedalı g) Ford araba direksiyonu h) Renault F1 aracın karbon fiber takviyeli naylon soğutma kanalı

Üç boyutlu yazıcı kullanılarak üretilen Urbee aracından sonra otomotiv sektöründe eklemeli imalat ile araçlarda kullanılacak fonksiyonel son ürün parçaların üretilebileceği fikri oluşmaya başlamıştır. Otomobil üreticileri, üç boyutlu imalat ile araştırma ve geliştirme süreçlerinin verimliliğini artırabilir ve ürünlerini daha kısa sürede ve verimli bir şekilde piyasaya sürebilir (Özel ve diğ., 2020: 18). Ayrıca otomotiv üretimi için üç boyutlu baskı teknolojisinin kullanılması, otomobillerin gelecekte nasıl görüneceğini ve çalışacağını etkili bir şekilde değiştirebilir (Bargmann, 2013).

3.3. Mühendislik ve Mimari

Üç boyutlu baskı teknolojisi mühendislik ve mimarlık alanlarında, model oluşturma ve sunum yapı çalışmalarında faydalı uygulamalar sunmaktadır. Ayrıca bu teknolojiyle topografik modellere ihtiyaç duyulduğunda ve arazilerin analizinde de üç boyutlu yazıcılar kullanılmaktadır (Aydın ve Kahraman, 2018:425). Türkiye’de LTS Teknoloji Grup tarafından Sihirli Fabrika projesiyle Doğu’daki çocuklara oyuncak sağlamak için Türkiye’nin ilk yerli üç boyutlu yazıcısı kullanılmıştır (www.digitalage.com.tr/). Bu şirket T.C Vagon Sanayi A.Ş (TÜVASAŞ) ile üreteceği vagonların yapım ve tasarımında iş birliği içinde bulunmuştur (www.medya-24.com). Üç boyutlu yazıcıların mühendislikte ki uygulamalarına bakıldığında ise Local Motors’un LM3D Swimm isimli bir araç ürettiği görülmektedir (Kuzu Demir ve diğ., 2016: 489). Çinli bir inşaat firması ise üç boyutlu yazıcı kullanarak iki büyük bina üretmeyi başarmıştır. WinSun Dekorasyon ve Mühendislik Şirketine göre yapıların üç boyutlu yazıcı ile üretilmesi için geri dönüştürülmüş beton kullanılmıştır. Bu inşaat firması üç boyutlu yazıcı ile iki büyük bina üreterek teknolojiyi bir sonraki adıma taşımıştır (Erk, 2015).

Resim-4: Üç boyutlu baskı tekniği ile üretilmiş mimari model (<https://mimarobot.com>).

3.4. Eğitim ve Öğretim

Üç boyutlu yazılım teknolojisi öğrencilerin hayal ettikleri ürünleri yapabilme becerisi kazanmalarına ve edindikleri tecrübeleri hayatlarında kullanarak bilgili bireyler olmalarında önem arz etmektedir (Kuzu Demir ve diğ., 2016: 495). Örneğin; coğrafya, biyoloji, sanat dersleri, model tasarımları gibi konularda öğrencilerin ufuklarını açmak ve bilgi düzeylerini arttırmak için üç boyutlu yazıcı teknolojileri kolaylık sağlamaktadır (Kökhan ve Özcan, 2018: 81). Ayrıca, mühendislik, mimarlık ve güzel sanatlarda okuyan öğrencilerin yanı sıra sağlık ve medikal bölümlerdeki öğrencilerinde kemik yapılarını fiziki bir şekilde öğrenmelerinde kolaylık sağlar ve hissederek öğrenmelerine de katkıda bulunur (Polat, 2016: 42). Ulusal Sağlık ve İnsan Hizmetleri Enstitüsü yakın zamanda anatomik modellerin yazdırılması için üç boyutlu yazdırma dosyalarının açık kaynak paylaşımını teşvik etmek için halka açık üç boyutlu bir kütüphane başlatmıştır (<https://3dprint.nih.gov/>). 2015 yılında Amerikan Kütüphane Derneği (ALA) raporuna göre, 425'in üzerinde halk kütüphanesi şubesi üç boyutlu baskı olanaklarını kullanıma sunmuştur (Lichaa ve Wapner, 2016). Bu platformun oluşturulması, tasarımların ve iş birliğinin hassas paylaşımına yönelik bir adımdır.

Resim-5: Üç boyutlu baskı üretiminin eğitim alanında kullanımı (Erk, 2015).

3.5. Tekstil ve Aksesuar

Üç boyutlu baskı teknolojisi, kişilerin yeteneklerini ön plana çıkararak özellikle kişiselleştirilmiş ürünlerin tasarımında ve imalatında kullanımı ile mobilya, moda ve kuyumculuk gibi sektörlerde farklı olanaklar sağlamaktadır (Yıldıran, 2016: 156; Gedik ve diğ., 2018: 19; Kiraz ve diğ., 2018: 47). Üç boyutlu yazıcıların moda sektöründe kullanımı ile moda tasarımında farklı ürünler tasarlanabilmekte ve farklı dizaynda ürünlere imza atılmaktadır (Nadasbaş ve Çileroğlu, 2018: 233). Her ürün tasarımı kendi içinde farklı özellikler barındırmakta ve farklı sonuçlar ile ortaya çıkmaktadır (Gedik ve diğ., 2018: 16). Moda ve tekstil de kullanım alanlarına baktığımızda kullanılan malzemeler ile yapılan tasarımlar bir teknolojik yenilik olarak öne çıkmaktadır. Bu teknolojiyle, üç boyutlu yazıcılarla üretilmiş ve özelleştirilmiş ürün tasarımlarını 2013 yılında giyilebilir teknoloji olarak Victoria Secret defilesinde görmekteyiz (Yıldıran, 2016: 163). Snow Queen olarak adlandırılan bu tasarım Mimar Bradley Rothenberg tarafından üç boyutlu baskı teknolojisi kullanılarak üretilmiştir (Khun ve diğ., 2015: 9).

Resim-6:Üç boyutlu baskı tekniğine göre üretilmiş giysi (Mcneel, 2013).

Moda endüstrisinde çok az patent veya telif hakkı olduğu için, üreticilerin benzersiz tasarımlar üretme yetenekleri onları teknolojiye doğru itmektedir (Laplume ve diğ., 2016: 600). Tekstil ve giyilebilir giysilerdeki uygulamalar, teknolojinin yüksek düzeyde kişiselleştirmesi ve müşteriye yanıt verme hızı ile endüstride önemli bir rol oynamaktadır. Moda endüstrisinde ki diğer bir örnek ise Danimarkalı tasarımcı Anouk Wipprecht'in Audi iş birliğiyle hazırlamış olduğu üç boyutlu giysilerdir. Arabadan esinlenerek yapılan tasarımda Audi A4 araçlarda kullanılan aydınlatma ve sensörler giysilere de yerleştirilerek araba ile fonksiyonel bir şekilde çalışabilecek hale getirilmiştir. Kullanıcı ile araba arasında ki mesafe yaklaştıkça etkileşim giysi üzerinde fonksiyonel özellikler sergiler (Dhuru, 2015).

3.6. Askeri ve Savunma Sistemleri

Havacılık ve savunma sektöründeki şirketlerin rekabetten kopmamak adına yeniliklere ve yeni ürünlere yatırım yapmaları, sektörü üç boyutlu baskı uygulamalarında öncü pozisyona taşımaktadır (Strateji Bütçe Başkanlığı, 2019: 62). Bu sektörlerde üç boyutlu baskı teknolojisinin başarı düzeyi ve büyümesinin sebebi; kalite seviyesinin, zorlu endüstri standartlarına göre

tartıldığında tatmin edici olduğunun bir göstergesidir. Bu sektördeki üç boyutlu baskı uygulamaları, uçak aksamı, uçak gövdesi parçaları ve iç kısım ile kabin sistemlerinin üretimine yoğunlaşmaktadır. Bu ürünlerin pazar hacminin 2020 yılında uçak aksamı için 390 Milyon ABD Doları, uçak gövdesi için 148,3 Milyon ABD Doları ve diğer uygulamalar için 122,6 Milyon ABD Doları olması beklenmektedir (Technavio, 2016). Uzay Teknolojisi Misyon Müdürlüğü altında NASA, şimdiki veya gelecekteki görevler için bazı araç ve ekipman parçalarının prototiplerini üç boyutlu baskı kullanarak inşa etmekte ve uzayda üç boyutlu yiyecek baskısı üzerine bir çalışmayı desteklemektedir (Lipson ve Kurman, 2013). İngiltere Savunma Bakanlığı'nın sponsor olduğu bir yürütme ajansı olan Savunma Bilimi ve Teknolojisi Laboratuvarı (DSTL), üç boyutlu yazıcı ile yapılmış patlayıcılar geliştirmeye başladığını ve Michael Petch'in "3D Printing Industry" ye verdiği demeçte, projenin; üç boyutlu yazıcının sağladığı karmaşık tasarımları yapabilme kabiliyetini kullanarak çeşitli patlayıcılar için yeni olanaklar yaratmayı ayrıca nakliye ve depolama maliyetlerini azaltmayı amaçladığını belirtmiştir (Kökçü, 2020).

Resim-7:Uzay sektöründe üç boyutlu yazıcı örneği (<http://www.3dortgen.com>).

3.7. Turizm Sektörü

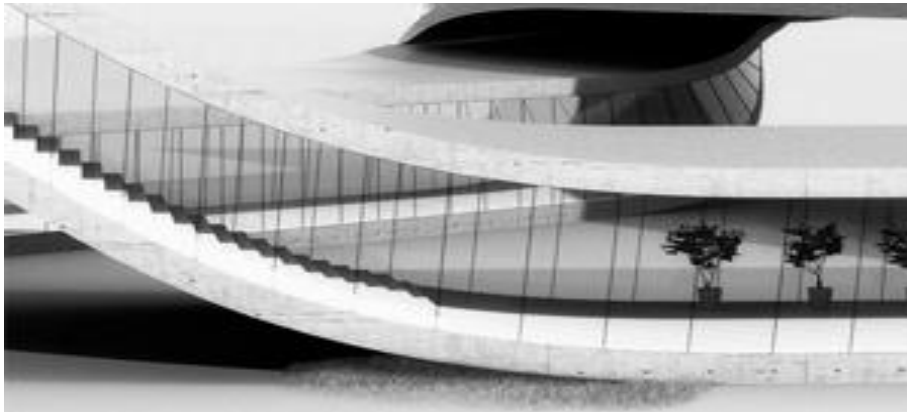
Üç boyutlu baskı üretimi otuz yılı aşkın bir süredir varlığını sürdürmektedir ancak sadece son zamanlarda bu teknoloji popülaritesini artırdı ve hem teknoloji uzmanlarının hem de halkın ilgisini çekti (Attaran, 2017: 680). Yemek, konaklama, seyahat, boş zaman, vb. ile ilgili hizmetlerde de üç boyutlu baskı üretiminden çokça yararlanılmaktadır.

Ayrıca turistik yerleri temsil eden ürünler, turist albümleri ve el çantaları veya turistlerle ilgili paketler, geleneksel yiyecek ve içecekler, yerel kozmetik ürünler ve yerel el sanatları, turistik hediyelik eşyalar, hatta belirli mimari veya iç ortam öğeleri vb. gibi nesnelere üç boyutlu baskı teknolojisi ile basılabilmektedir. Örneğin müzeler söz konusu olduğunda, dijital ortamda uzaylar ve üç boyutlu nesnelere gibi özdeş kopyalar yaratma olasılığı ve nesnelere özelleştirilmesi, sergiler ve koleksiyonlar dijital üretimden yararlanabilmektedir (Balletti ve diğ., 2017: 173). Ayrıca Çin'de hali hazırda açılmış olan üç boyutlu baskı ürünlerine adanmış, özel üç boyutlu turist ürünlerini sergileyen ve basan bir müze bulunmaktadır (www.china.org.cn).

Resim-8: Üç boyutlu baskı tekniği ile Manhattan'da ki Doob adlı galeride sergilenen eşyalar

Dijital teknolojiler ile usta işçilikler birleştirilerek, tarihi mozaiklerin orijinaline sadık alçı polikrom kopyalar üretilmektedir. Örneğin, Musul Projesinde İsisler tarafından yok edilen üç boyutlu sanat eserlerinin modelleri yeniden yapılandırılmıştır (<https://projectmosul.org>). Öğeler, bir grup arkeolog tarafından basit turist fotoğraflarına dijital teknoloji uygulayarak oluşturulan dört eski parçanın sanal modellerinin üç boyutlu baskılarıdır ve Manhattan'daki Sanat ve Tasarım Müzesi'nde özel bir etkinlikte sergilendiği bilinmektedir (Balletti ve diğ., 2017: 177). Bir başka örnekte ise 2014 yılında Hollandalı Evren Mimarlık şirketi için çalışan Janjaap Ruijsenaars, özel konaklama ve yiyecek içecek hizmetlerini içeren bir turistik konut projesi üzerinde çalışmıştır. Sanatçılar ve matematikçiler Rinus Roelofs ve Enrico Dini ile birlikte Möbius grubu prensibi kullanılarak evi tamamen manzaraya entegre ederek fütüristik yapıda ki projeyi hayata geçirmişlerdir (Myles, 2013).

Resim-9: Üç boyutlu baskı tekniği ile möbius prensibine göre inşa edilen ev (www.digitaljournal.com).

Bu yaklaşım turizmin üç boyutlu baskı teknolojisini benimsemeye başladığını göstermektedir. 2014 yılından bu yana Bursa Arkeoloji parkında sergilenen, kazılardan elde edilen kafatası kemikleri üç boyutlu baskı teknoloji kullanılarak tekrar hayata geçirilmiştir (Aydın ve Kahraman, 2018: 422).

3.8. Gıda Sektörü

Gıda baskısı, gıda parçaları üretmek için üç boyutlu baskı ve dijital gastronomi tekniğini birleştiren dijital bir gıda üretim sürecidir. Kullanıcılar bu teknolojiyle istedikleri ürünü istedikleri görüntüde ve lezzetle tasarlayıp üretebilmektedirler. Böylelikle yeme deneyimlerimiz, gıda bileşenleri açısından ekonomik olarak hazırlanabilmekte, fiziksel ve kimyasal olarak farklı tatlar oluşturulabilmektedir (van Bommel ve Spicer, 2011: 1738). Bu nedenle gıda ürünleri, baskı malzemesi miktarını ve beslenme içeriğini kontrol ederek bireysel ihtiyaçları karşılamak üzere tasarlanıp üretilir (Sun ve diğ., 2015a). Şu anda gıda baskısıyla ilgili birçok güncel araştırma projesi ve ürünü geliştirilmektedir (Pallottino ve diğ., 2016: 729). Gıda baskısı ile ev yemekleri veya yiyecek-içecek sektöründeki uygulamalar, özelleştirilmiş gıda tasarımı ve kişiselleştirilmiş beslenme kontrolü için bir mühendislik çözümü sağlamakla kalmaz, aynı zamanda özelleştirilmiş bir gıda tedarik zincirini yeniden yapılandırmak için potansiyel bir gelişim fırsatı sunar (Sun ve diğ., 2015b). Bu, özellikle bireyin sağlık durumuna göre diyetleri uyarlamayı ve üretmeyi amaçlayan kişiselleştirilmiş sağlıklı gıda için büyüyen bir pazarı motive eder. Çok çeşitli farklı dokulu gıdaların üç boyutlu üretimi, yutma güçlüğü çeken insanlar için yemek zamanlarını, beslenmeyi ve yutmayla ilişkili yaşam kalitesini iyileştirebilir (Giosa ve diğ., 2014: 5).

Resim-10: Üç boyutlu baskı tekniği ile üretilmiş gıda (Haksever, 2014).

Literatürde şimdiye kadar birçok üç boyutlu gıda baskı araştırma çalışması rapor edilmiştir. Hao ve arkadaşları (2010) kişiselleştirilmiş üç boyutlu çikolata ürünlerinin üretimi için çikolata katkı maddesi üretimi olarak bilinen bir imalat yöntemi geliştirmiştir. Lipton ve arkadaşları (2010) ise hindi eti ve kereviz kullanarak gıda baskısına örnekler göstermiştir. Ayrıca, bir kurabiye tarifini değiştirerek baskıdan sonra pişirme sırasında şekli koruyan çerezleri yazdırmışlardır. Yakın zamanda ise pizza, çizburger, vejetaryen fasulye burger, domuz eti ve sığır etinden de bir etli burger basılmıştır (Marsden, 2013).

Üç boyutlu baskı olarak adlandırılan eklemeli üretim, günümüzde çok sayıda gıda uygulaması için önemli bir ilgi konusudur. Bunun nedeni, yeni şekiller ve dokuların yaratılması için özelleştirme, hassasiyet ve yenilikçilik ile ilgili çok çeşitli olasılıklardan kaynaklanmaktadır (Huang ve diğ., 2013: 1191; Jia ve diğ., 2016: 210). Bu teknolojinin, zamandan tasarruf, basit işlem ve basılı gıdaların kişiselleştirme potansiyeli gibi geleneksel süreçlerle karşılaştırıldığında birçok avantajı vardır. Bu teknolojiyi kullanarak, el ile üretilmesi zor hatta imkânsız olan şekiller üretilirken bir yandan da mutfakta ki işlem bilgilerine sahip olan sıradan insanlar da bu bilgileri kullanarak üretim yapabilmektedir (Sun ve diğ., 2015).

4. ÜÇ BOYUTLU YAZICILAR VE PAZARLAMA FAALİYETLERİNE KATKISI

Üç boyutlu gıda baskı teknolojisinin gelecekteki gıda endüstrisinde yayılmasının büyük bir dalga yaratması ve gelişmesi beklenmektedir (Pallatino ve diğ., 2016: 729). Ayrıca, üç boyutlu gıda üretiminin bünyesinde pek çok alternatif bulundurması sebebiyle pazara girişinin ardından pazar talebini hızla arttırması muhtemeldir. Diğer bir deyişle, gıda imalat sektöründe hızlı ürün üretimi sebebiyle üç boyutlu gıda üreticisinin niş pazarının gıda dağıtım sektörü olacağı düşünülmektedir. Gıda üretiminde ve dağıtımında 21. yüzyılın gıda tüketicilerinin tüketim eğilimleri, yeni pazarların yaratılması ve geleceğe yönelik pazarlama stratejilerinin belirlenmesinde etkili olacaktır (Ekin Gümüş, 2018). Ayrıca, üç boyutlu gıda üretim platformları tarafından gelecekteki endüstrinin bir başka alanı olan “kitle kaynak kullanımı” uygulamasıyla da yeni pazarlar oluşturmaktadır. Ek olarak, üç boyutlu gıda üretim platformu, gelecekteki tüketici taleplerini ve gıda maddelerinin etkinliğini ve tüketicinin seçici metabolizma ve sağlık veri tabanlarının çevrimiçi sunumuna dayanarak tüketicinin seçici üretim ihtiyaçlarını yansıtan çevrimiçi üretimini sağlayan özelleştirilmiş pazarlar yaratacaktır (Nachal ve diğ., 2019). Bu demek oluyor ki özelleştirilmiş gıda konseptiyle kişiye özel yemekler yapan restoranların ve turizm sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin sayısının artması beklenmektedir. Başka bir deyişle, tüketicilerin sağlık tercihlerine yönelik taleplerinin ön planda olduğu, 21. yüzyıl için özelleştirilmiş bir üç boyutlu gıda yazıcısıyla özel gıda mağazası zinciri oluşturarak yeni büyümeyi sanayileştirmek mümkündür (Ekin Gümüş, 2018). Gelecekte de ümit verici bir sektör olan üç boyutlu gıda pazarının hızla büyümesi beklenmektedir.

Bu çalışmanın araştırma deseni nitel olup, ikincil verilerden yararlanılmıştır. Araştırmanın temel sorusu “Üç Boyutlu Yazıcıların Pazarlamanın 4P’sine Katkısı Var mıdır?” şeklindedir. Yeni dijital araçlardan biri olan ve Endüstri 4.0’ın önemli bileşenlerinden sayılan 3B yazıcılar, bütün iş ve sektörlerde yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu düşünceden hareketle geleceğin üretim ve pazarlamanın nasıl şekilleneceği ve bu yıkıcı yeniliğin ne oranda bu değişime katkı sağlayacağı yazarların merakını oluşturmuştur. Dolayısıyla 3B yazıcıların, pazarlamanın temellerinden olan 4P’ye (product, price, place, Promotion) olan katkısı, sağlayacağı avantaj ve getireceği dezavantajlar geniş bir alan yazın taranarak ele alınmış, yukarıdaki araştırma sorusunun (Üç Boyutlu Yazıcıların Pazarlamanın 4P’sine Katkısı Var mıdır?) cevabı bulunmaya çalışılmıştır.

4.1. Ürün

Üç boyutlu gıda baskısı şüphesiz önemli ürün ve hizmet yeniliğine yol açacaktır. Yakın gelecekte firmaların yanı sıra, tüketiciler için de avantajlar gittikçe daha fazla insanı üç boyutlu baskıya çekmektedir (Stefano, 2012; Çallı ve Taşkın, 2015). Üç boyutlu gıda baskısı birçok sektör için uygundur. Yalnızca yeni şekiller ve gıda tasarımı ile ilgili değil, artan kişiselleştirilmiş diyet talebine, tedirgin edici miktardaki gıda israfına ve sürdürülebilir kalkınmanın gerekliliğine çözüm bulma yolunda da hızla ilerlemektedir (Hoff, 2020). Ayrıca üç boyutlu baskı ürün oluştururken tasarım özgürlüğü sunarak baskı yapılacak gıdanın istenilen şekilde basılmasını sağlar. Sağlanan özgürlük fırsatı ilerledikçe, bu esneklik daha iyi ürün versiyonları üretme, farklı ürün yelpazeleri içinde daha da geliştirme ve her ölçekte özelleştirme yeteneği sunar (www.sculpteo.com). Üç boyutlu gıda baskısı hizmet sektörü açısından değerlendirildiğinde; herhangi bir gıda sipariş verilmedikçe üretilmeyecek ve sonuç olarak hem gıda israfı oluşmayacak hem de tüketilmeyen gıda için harcanan su ve enerji gereksinimi ortadan kalkacaktır (Dankar ve diğ., 2018: 235). Aşağıdaki tabloda yabancı alan yazın taranarak üç boyutlu yazıcıların ürün kavramına olan katkıları, sağladığı avantajlar ve pazar fırsatları gösterilmektedir. 4P kavramının ilki olan ürün kavramına üç boyutlu yazıcıların yeni bir bakış açısı getireceği ve müşteri tatmini sağlama açısından büyük potansiyel taşıdığı tablodaki ifadelerden de anlaşılmaktadır. Yazarlar tarafından derlenen tablo ileride bu konuda araştırma yapacak kişiler içinde ölçek formatına dönüştürmede katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Tablo-1. Üç Boyutlu Yazıcıların Pazarlamanın Ürün Kavramına Katkısı

Üç Boyutlu Yazıcılar ve Pazarlamanın 4P'sine Katkıları	
ÜRÜN (PRODUCT)	KAYNAKLAR
1. Üç boyutlu yazıcılarla üretilen gıda ürünlerini denerim	(Manstan ve McSweeney, 2020: 328)
2. Üç boyutlu yazıcılarla üretilen gıda ürünleri ilgimi çeker	Malone ve Lipson, 2007; Lanaro ve diğ., 2017; Hao ve diğ., 2010)
3. Üç boyutlu yazıcılarla üretilen gıda ürünlerini merak ederim	(Lupton ve Turner, 2017:8)
4. Üç boyutlu yazıcılarla üretilen gıda ürünlerinin riskli olduğunu düşünmüyorum	(Manstan ve McSweeney, 2020: 328)
5. Üç boyutlu yazıcılarla üretilen gıda ürünlerini satın alırım	(Manstan ve McSweeney, 2020: 328)
6. Üç boyutlu yazıcılarla üretilen gıda ürünlerini çevreme tavsiye ederim	(Hadhazy, 2013)
7. Üç boyutlu yazıcılarla ürünlerin elle yaratılması zor şekilleri, dokuları, tatları ve formları yenilebilir şekilde üretimi sağlanabilecektir	(Kim ve diğ., 2017: 12)
8. Üç boyutlu gıda baskısı ile şekil, renk, lezzet, doku ve beslenme ile dijital olarak kişiselleştirilmiş üretim gerçekleştirilebilecektir	Kim ve diğ., 2017: 12; Sun, Peng ve Zhou, 2015: 308)
9. Üç boyutlu yazıcılar gıda sürdürülebilirliğini arttırabilir	(Manstan ve McSweeney, 2020: 328)
10. Üç boyutlu yazıcılarla üretilen gıda ürünlerinin Türkiye'de yaygınlaştırılması gerektiğini düşünüyorum	(Değerli ve El, 2017: 594)

*yazarlar tarafından geniş bir alan yazın taraması sonucunda oluşturulmuştur.

4.1.1. Sürdürülebilirlik

Günümüzde üretim teknolojilerinde; hammadde tedarik edilmesi, daha az enerji kullanımı, daha az işçilik, taşıma maliyetleri ve çevresel kaygılardan dolayı çok hızlı gelişmeler

yaşanmaktadır. Gerçekleşen bu gelişmeler ile her sektörde önemli değişiklikler oluşmaktadır. Günümüzde her işletme çevre dostu uygulamaların refah seviyelerini etkileyeceğini düşünerek çevreye bıraktıkları etkiye daha fazla önem vermektedir. Üç boyutlu baskı tekniği ile malzeme kullanımında ki verimlilik, stok azaltımı gibi değişimler işletmeleri çevreye duyarlı hale getirmektedir. Üç boyutlu baskı üretimi günümüzün üretim sistemlerinin ekolojik ayak izini ve fiziksel dağıtım kanallarına olan bağımlılığını azaltmayı vaat etmektedir (Garret, 2014: 70). Üç boyutlu yazıcıların popüler olmasıyla birlikte çevre dostu işletmeler bu teknolojiyi kullanarak sürdürülebilir bir üretim sistemi oluşturup, kişisel ürün tasarımı dışında, internet üzerinde tasarladıkları ürünleri satarak hem üretici hem de tüketici konumunda varlıklarını sürdürebilirler. Michelin şirketi lastikleri kiralama fikri ile lastiklerin ne kadar km gittiği ve araba ile ilgili diğer bilgilere göre fiyatlandırma yapacağı bir uygulama geliştirerek yeni bir iş kolunu hayata geçirmiştir (www.endustri40.com). Üç boyutlu baskı teknolojisinin yenilenebilir kaynaklarda pek çok avantaj sağlaması şirketleri üç boyutlu baskı teknolojisini kullanmaya teşvik etmektedir. Her geçen gün işletmeler tüm enerji sektörlerini de ilgilendiren, yenilikçi bir boyut kazandıran üç boyutlu yazılardan faydalanmaktadır (www.3dsystems.com).

4.1.2. Kişiselleştirme

Üç boyutlu baskı üretimi ile tasarım, mimari ve mühendislik, sağlık ve medikal, turizm ve gıda gibi pek çok alanda üç boyutlu baskı üretiminin tercih edilmesinde etkili olan kişiselleştirilmiş veya özelleştirilmiş ürünler kullanıldığı bilinmektedir (Chua ve diğ., 2003; Gebhardt, 2011). Üç boyutlu baskının mevcut uygulamaları tipik olarak küçük, karmaşık öğelerin küçük miktarlarda üretim işlemlerini içerir. Bunlar kitlesel olarak özelleştirilmiş ürünler, prototipler ve maketler, yedek parçalar, tıbbi ve dişçilik uygulamaları ve köprü imalatını içeren örneklerdir. Üç boyutlu baskı teknolojisi ile bir ürün dijitalleştirildikten sonra, kullanıcının isteğine göre kolayca değiştirilebilmektedir. Bu nedenle, tüketiciler dijital ve fiziksel süreç arasındaki çizgileri bulanıklaştırarak, fiziksel ürünleri kolayca yeniden karıştırabilir ve böylece mümkün olandan çok daha yüksek ve daha otonom bir kişiselleştirme derecesi elde edebilirler (Rindfleisch ve diğ., 2017: 681).

Üç boyutlu baskı teknolojisi, ürünlerin kişiselleştirilmesini sağlamak ve bu amaçla yeni tasarım fırsatları sunmakta, böylelikle tüketicilerin kişiselleştirilmiş hediyelere veya ürünlere gösterdiği ilgi, teknolojiyi benimseme olasılıklarını etkileyebilmektedir. Bireylerin fiziksel özelliklerine kusursuzca uyan ürünler yüksek oranda değer yaratmakta, bu konu özellikle medikal sektöründeki implant imalatında önem taşımaktadır (Strateji Bütçe Başkanlığı, 2019: 66). Yapılan çalışmalar neticesinde kişiye özgü yapılan özelleştirilmiş implantlar gibi ürünler uygulanacak tedavi için önemli düzeyde verim sağlamaktadır (Kara ve diğ., 2018: 225).

Üç boyutlu yazıcıların gıda materyallerinin tasarımında kullanılması ile ilgili yapılan araştırmalar gıda ile ilgili tüm sektörlerin özelleştirilmiş ürünlere ilgili olduklarını göstermektedir. Millen (2012), son yıllarda gıdaların daha özelleştirilmiş hale geldiğini ve tüketicilerin harika tadı olan, harika görünen ve sağlıklı yiyeceklere ihtiyaç duyduğunu söylemektedir. Gıda baskı teknolojileri, ev kullanıcıları için karmaşık şekiller, renkler ve tatlar üzerinde çok daha kişisel ve özel tasarımlar yapabilmelerine fırsat vermektedir (Laplume ve diğ., 2016: 603). Ayrıca üç boyutlu gıda baskısı ile yiyeceklerin maliyetleri, hazırlanma süreleri, tadı,

tuzu ya da içeriği özel beslenme ihtiyaçlarına göre belirlenebilmekte ve kişisel uyarlanmış yiyecekler olarak da basılabilmektedir. Örneğin hamileler, yaşlılar ya da sporla ilgilenen kişiler için özelleştirilmiş gıda tasarımları ve üretimleri yapılabilmektedir.

4.1.3. Tasarımda Dönüşüm

Üç boyutlu baskı teknolojisi, tasarım işletmelerinin iş modeli ve üretim sistemi üzerinde giderek güçlü bir etkiye sahip olmakta, tasarım ve üretim arasındaki ilişkiyi değiştirerek endüstriyel sistemlerde tasarımcılara giderek daha merkezi bir rol vermektedir (Cautela ve diğ., 2014: 489). Günümüzde, üç boyutlu baskının hızı ve rahatlığı, küçük ve büyük firmaların daha çevik olmalarına ve bir ürünün farklı versiyonlarını bir gecede üretilip, test edebilmelerine ve gecikmeden geliştirilmiş versiyonlarını üretebilmelerine olanak sağlar. Bu sadece üretim sürecini iyileştirmekle kalmamakta, aynı zamanda yaratıcılığın ve tasarımın geliştirilmesinde de etkili olmaktadır. Üç boyutlu baskıyı kullanan tasarımcılar, yenilikçi şekiller ve modalar geliştirecek ve mucitler tamamen yeni fonksiyonel deneyimler ve üç boyutlu baskılı ürünler sunacaktır (Kietzmann ve diğ., 2015: 214). İncelenen ürünler arasında monogram gömlekler, kişiselleştirilmiş bilezikler, bilgisayar kutusu çerçeveleri, özelleştirilmiş metin ve jeometreli su şişeleri, anatomik olarak özelleştirilmiş giysiler, özelleştirilmiş koşu ayakkabıları ve baskılı çene implantı bulunmaktadır (Conner ve diğ., 2014: 70). Bu arada, bisküvi ve çikolatalar üzerinde buzlu desenler, çerezlere oyulmuş harfler ve gıda üzerine boyanmış logolar gibi mevcut özelleştirilmiş gıda ürünleri, kişisel hediye pazarında inanılmaz bir sektör yaratmaktadır (Sun ve diğ., 2015).

Ayrıca, "ASDA" uygulaması gibi kişilerin kendi minyatür benzerlerini yaratmalarına imkân veren ve hediye olarak satın alabilecekleri üç boyutlu baskı teknolojisi kullanan bazı süpermarket örnekleri bulunmaktadır (Jung ve diğ., 2016). Son zamanlarda, üreticiler değer yaratmak adına tüketicilerinde hizmet ve ürünlerin geliştirilmesinde rol almalarını sağlamaktadır (Pralhad ve Ramaswamy, 2013; Saarijärvi ve diğ., 2013: 15; Yi ve Gong, 2013:1283). Böylelikle işletmeler tüketicilere tasarım özgürlüğü için yeni fırsatlar sunmaktadır. Ek olarak, üç boyutlu baskı tekniğine uygun olarak üretilmiş özelleştirilmiş ürünler, geleneksel olarak yapılan üretimden çok daha az atıkla üretilebilir (Gibson ve diğ., 2010: 381).

4.1.4. Fiyat

Üç boyutlu baskı teknolojisi pazarlama dünyasında ki en sıcak ve en ilginç gelişmelerden biri olarak ilerlemektedir. Üç boyutlu yazıcılar, gelişimleri ve fiyatlarının düşmesiyle daha erişilebilir hale gelecektir (Sandalcı, 2016: 135). 2018 Research Nester raporuna göre, üç boyutlu gıda baskı pazarının 2017-2024 döneminde yıllık bileşik büyüme oranında yüzde 50 oranında genişlemesi ve 2024 yılına kadar 400 milyon dolara ulaşması beklenmektedir (Cecchini, 2018). Bu teknoloji üç boyutlu baskı ile üretilen ürünlerin tüketiciye nasıl ulaştığını değil, aynı zamanda bu ürünlerin biçimini ve işlevini de değiştirmektedir. Üç boyutlu gıda baskısı, yalnızca teknolojilerdeki ve malzeme özelliklerindeki gelişmelerle değil, özellikle tasarımla ürün yaratma biçimimizde devrim yaratmaktadır (Sandalcı, 2016: 15). Bunun sonucunda da tüketicilerin ürünleri deneme ve satın alma eylemleri gerçekleşmektedir. İşletmelerin iş stratejisi belirlerken tasarımın rolünü göz ardı etmemesi gerekmektedir. Ayrıca gıda üreticilerine yönelik stok yönetimi, talebe dayalı olarak gıda üretebileceklerinden daha kolay ve daha ucuz hale gelecektir. Hammaddeler, bir üç boyutlu gıda

üreticisi için maliyetin büyük bir kısmını temsil edecektir. Üç boyutlu basılmış yiyecekler, daha ucuz ve daha sürdürülebilir olacağı için maliyetleri düşürmelerini sağlar (Ekin Gümüş, 2018).

Tablo-2. Üç Boyutlu Yazıcıların Pazarlamanın Fiyat Kavramına Katkısı

Üç Boyutlu Yazıcılar ve Pazarlamanın 4P'sine Katkıları	
FİYAT (PRICE)	KAYNAKLAR
1. Üç boyutlu yazıcılarla üretilen ürünlerin diğer ürünlere göre daha ucuz olacağını düşünüyorum	(Ekin Gümüş, 2018)
2. Üç boyutlu yazıcılarla üretilen ürünler hammadde fiyatlarının da düşmesine neden olacaktır	(Berman, 2012:159)
3. Üç boyutlu yazıcılarla üretilen ürünlerin fiyatları üreticiden bağımsız olarak belirlenebilecektir	(Tümer, 2020: 30)
4. Üç boyutlu yazıcılar sayesinde fiyatı yüksek ürünlerin üretimi mümkün hale gelebilecektir	(Çalışkan, 2015: 65)
5. Üç boyutlu yazıcılarla üretilen gıda ürünlerini fiyatına bakmaksızın satın alırım	(Şahin ve Turan, 2018: 99)
6.Üç boyutlu gıda baskısı yiyecek maliyetini düşürebilir ve insanlara fayda sağlayabilir	(Manstan ve McSweeney, 2020: 328).
7.Teknik gelişmelerin artmasıyla birlikte, sektöre daha fazla üretici dahil olacak ve üç boyutlu yazıcıların fiyatı düşecektir	(Attaran, 2017: 680).

*yazarlar tarafından geniş bir alan yazın taraması sonucunda oluşturulmuştur.

4.1.5. Dağıtım

Üç boyutlu yazıcı teknolojisinin yaygınlaşması ile tedarik zinciri içerisindeki bazı süreçlerin kökten ya da kısmen değişeceği öngörülmektedir (Akben, 2017: 28). Geleneksel gıda tedarik zinciri, üç boyutlu gıda baskısı ile basitleştirilebilir. Bu süreçte bir e-ticaret platformu altında, tüketiciler gıda tasarımlarını yapılandırabilir ve yakındaki bir üretim tesisini kullanarak fiziksel ürünler üretebilir (Aday ve Aday, 2020). Üretim aşamasında; üç boyutlu yazıcılar ile üretim yapılması, geleneksel yöntemlerle yapılan üretim yöntemlerine kıyasla bazı üretim süreçlerinin ortadan kalkmasını ve karmaşıklığın azaltılmasını sağlar. Taşıma aşamasında; ürünlerin taşıma sayılarının azaltılması dolayısıyla da depolama ve saklama ihtiyacının azalmasına, dağıtım aşamasında ise daha fazla esneklik ve kişisel ihtiyaçların karşılanmasına benzer çözümler sunmaktadır (Akben, 2017: 28). Bu da demek oluyor ki hammaddeden nihai tüketiciye kadar olan tedarik zinciri sürecinde aradaki taşıma, depolama, elleçleme, dağıtım gibi lojistik faaliyetler ortadan kalkacaktır. Üç boyutlu baskı üretimi ile stok riski en aza indirilebilecektir (Chua ve diğ., 2003). Tedarik zincirinizi optimize etmek, şirketiniz için büyük bir avantaj olacak ve üretim tekniğinizin seçimi, tedarik zincirinizin küresel organizasyonunu da belirleyecektir. Ayrıca üç boyutlu gıda baskısı hızlı tüketim malları üreticileri için daha iyi, daha sağlıklı gıda üretimi için bir fırsat vaat etmektedir. Örneğin; PepsiCo, daha sağlıklı patates cipsleri için üç boyutlu gıda baskısından yararlandıklarını açıklamıştır (Ekin Gümüş, 2018).

Tablo-3. Üç Boyutlu Yazıcıların Pazarlamanın Dağıtım Kavramına Katkısı

Üç Boyutlu Yazıcılar ve Pazarlamanın 4P'sine Katkıları	
DAĞITIM (PLACE)	KAYNAKLAR
1.Üç boyutlu baskı üretimi ile taşıma, depolama ve dağıtım gibi lojistik faaliyetler ortadan kalkacak veya en aza inecektir	(Akben, 2017: 29)
2.Üç boyutlu baskı üretimi ile stok riski en aza indirilebilecektir	(Akben, 2017: 21; Chua, Leong, Lim, 2003; Cautela ve diğ., 2014: 489)

3.Üç boyutlu yazıcılarla ürünlerin ihtiyaca göre üretimi yapılabilir	(Garret, 2014; Sandalcı, 2016:82; Cautela ve diğ., 2014: 489)
4.Üç boyutlu yazıcılarla üretim yapmak, pazar ve dağıtım kanallarının gelişmesine etki edecektir	(Jiang ve diğ., 2017: 84)
5.Üç boyutlu yazıcılar sayesinde kitlesel üretim ve kitlesel dağıtım sona erecektir	(Ford ve diğ., 2015; Tümer, 2020: 16)
6.Üç boyutlu yazıcılar sayesinde müşteri taleplerine hızlı bir şekilde karşılık verilebilecektir	(Akben, 2017: 29)

*yazarlar tarafından geniş bir alan yazın taraması sonucunda oluşturulmuştur

4.1.6. Tutundurma

Üç boyutlu gıda baskısı, yüksek kontrollü bir şekilde çeşitli gıda yapıları inşa etme potansiyeli sunar. Bir gıda numunesine farklı kıvam, tat veya renkte birden fazla malzeme dâhil edilebilir ve doğru bir şekilde dağıtılabilir. En büyük etki, et gibi mevcut yiyecekleri taklit etmeden yeni yiyecekler ve hatta geniş tüketici çekiciliğine sahip yepyeni yiyecekler tasarlamaya başladığımızda ortaya çıkacaktır (Morgenstern, 2020). Catering şirketleri ve diğer yiyecek içecek işletmeleri değişime ayak uydurmakta ve artık dekorasyonlarını ve ürünlerini kendileri yaparak müşterileri için kişiselleştirebilmektedir. Üç boyutlu gıda baskısı ile günlük değişen müşteri talebinin önüne geçmek için üretimi özelleştirmek gerekmektedir (Macovei, 2019). Bu durum üç boyutlu gıda baskısı ile markanızın pazarlama bölümünü de oluşturmanızda yardımcı olmaktadır. Diğer bir ifadeyle üç boyutlu gıda baskısı beklentileri için kitlesel özelleştirme itici güç olarak gözükmemektedir. Üretim yapan işletmeler ve müşteri arasında ürünlerin daha fazla kişiselleştirilmesi ve daha az aracı kullanımı ile müşteri ilişkileri daha da gelişecektir. Müşteri isteklerine göre özelleştirilmiş ürünler mağazalarda ve evde yazdırılabilecekler veya bu ürünler internet üzerinden sipariş verilirken satın alınabilecektir (SBB, 2019: 150). Bu değişiklikler ve kolaylıklar müşteri talebini karşılamaya ve iş yapma maliyetini düşürmeye yardımcı olmaktadır (Dychko, 2015). Bu alanda yiyecek-içecek ve konaklama hizmeti sunan işletmeler müşterileri için benzersiz, bireysel ürünler yaratma fırsatına sahip olacaktır. Bu durum pazarlama, markalaşma ve iş modellerini potansiyel olarak canlandırılacaktır (Charlebois ve Mackay, 2010: 98). Aşağıdaki tabloda üç boyutlu yazıcıların ürün, fiyat, dağıtım ve tutundurma faaliyetlerine ilişkin yabancı literatürde yer alan fırsat ve avantajları sunulmaktadır. Geniş bir alan yazın taraması yapıldıktan sonra bu cümleler elde edilmiş ve aslında üç boyutlu yazıcıların gelecekte pazarlama faaliyetlerini kolaylaştırıcı ve destekleyici potansiyeli olduğu sonucuna varılmıştır.

Tablo-4. Üç Boyutlu Yazıcıların Pazarlamanın Tutundurma Kavramına Katkısı

Üç Boyutlu Yazıcılar ve Pazarlamanın 4P'sine Katkıları	
TUTUNDURMA (PROMOTION)	KAYNAKLAR
1. Üç boyutlu yazıcılarla üretilen ürünlerin pazarlanmasında en çok kullanılan yöntem kişisel satış olacaktır	(Dychko, 2015)
2.Üç boyutlu yazıcılarla üretilen gıda ürünleri insanlara kendi markalarını yaratma imkânı sunacaktır	(Aday ve Aday, 2020; Laplume ve diğ., 2016: 603)
3.Üç boyutlu yazıcılarla üretilen gıda ürünleri ağızdan ağıza pazarlama yoluyla satılabilecektir	(Brunner, Delley ve Denkel, 2018: 395)
4.Üç boyutlu yazıcılarla üretilen ürünlerin pazarlanmasında en çok kullanılan yöntem reklam olacaktır	(Halkiopoulou, Antonopoulou ve Papadopoulos, 2020: 32)
5.Üç boyutlu yazıcılarla üretilen ürünlerin pazarlanmasında en çok kullanılan yöntem sosyal medya kanalları olacaktır	(Halkiopoulou, Antonopoulou ve Papadopoulos, 2020: 40)
6.Üç boyutlu yazıcılarla üretilen ürünlerin pazarlanması diğer ürünlere göre çok daha kolay olacaktır	(Berman, 2012)

7.Üç boyutlu yazıcılarla üretilen ürünlerin pazarlamasını kişiler kendileri de yapabilecekler	(Sun, Peng ve Zhou, 2015; Halkiopoulos, Antonopoulou ve Papadopoulos, 2020: 32)
8.Üç boyutlu baskı teknolojisiyle hizmet portföyünün çeşitleneceğini ve yeni iş imkânlarının artacağını düşünüyorum	(Cautela ve diğ., 2014: 487)
9.Üç boyutlu baskı teknolojisinin dünya çapında ürün üretme ve ürün geliştirme şeklimizi değiştireceğini düşünüyorum	(Schwab, 2016: 161-166)

5. SONUÇ

Üç boyutlu yazıcı kavramı dünyada 80'li yıllardan itibaren konuşulmaya başlansa da ivme kazanması ve dünyada üç boyutlu baskı pazarının oluşmaya başlaması 90'lı yılları bulmuştur. Çeşitli üç boyutlu baskı teknolojilerinden olan seçici lazer sinterleme (SLS), katmanlı yığın modelleme (FDM) gibi teknolojilerin patenti alınmış ve bugün dünyada 3D pazarının önemli isimlerinden olan Stratays ile 3D Systems şirketleri bu teknolojileri farklı ürünlerin üretiminde kullanmaya başlamıştır. 2000'li yıllar üç boyutlu baskı tekniğinin medyada daha geniş yer bulduğu yıllar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu çalışma üç boyutlu baskı teknolojilerinin pazarlamanın bilinen 4p'sine nasıl katkı sağladığını ortaya koymakta, ürün, fiyat, dağıtım ve tutundurma stratejilerini ne yönde etkilediğine değinmektedir. Dördüncü endüstriyel devrim ve onun kullandığı dokuz temel teknoloji başta üretim olmak üzere insan kaynakları, muhasebe-finansman, Ar-ge, satış ve pazarlama gibi birçok işletme fonksiyonunu köktenci bir anlayışla değiştirmiş, yeni iş modellerinin, yenilikçi uygulamaların ortaya çıkmasına öncülük etmiştir. 3B baskı teknolojileri de Endüstri 4.0'ın merkezinde yer alan teknolojilerden biri olarak üretime, protiplemeye, tasarıma ve kullanıcı deneyimine olan perspektifi değiştirerek büyük avantajlar sağlamıştır.

4P kavramının ilk unsuru olan ürün kavramı, işletmelerin düşünmeleri gereken en önemli başlangıç noktasını oluşturmaktadır. Ürünün yenilikçi olması, fayda sağlaması, müşteriye değer katması, belli bir ihtiyacı karşılaması gibi gereklilikleri zorunlu olarak yerine getirmesi gerekmektedir. Üç boyutlu yazıcılar ve kullandıkları teknolojilerde bu zorunlulukların kolayca karşılanmasında büyük katkılar sağlamaktadır. Ürün kavramına sağladıkları en önemli katkı, kitlesel kişiselleştirmeyi mümkün kılmalarıdır. Üretim sürecine müşterinin her zamankinden daha fazla dahil olması, üretim esnasında bile istenilen değişikliklerin anlık olarak yapılması bu teknolojilerin ürün kavramına sağladığı en büyük avantajlardan biridir. Sonrasında sürdürülebilir tüketimi teşvik etmesi, üretim sürecinde daha az atığın ortaya çıkması, ürün geliştirme sürecini hızlandırması, farklı malzemelerin farklı oranlarda bir araya getirilmesiyle yeni ürünlerin üretilmesi, üç boyutlu yazıcıların ürün kavramına sağladığı diğer avantajlardır.

Fiyat kavramı da üç boyutlu yazıcılarla birlikte yeniden düşünülmesi gereken bir başka pazarlama bileşenidir. Üç boyutlu yazıcıların ev tipi boyutuna gelmesi ve maliyetlerinin giderek azalması ile daha erişilebilir olması, üreticiden bağımsız olarak üretilmesi, ürün fiyatlarını düşürmesi ve ucuzlatması pazarlamanın fiyat kavramına nasıl etki ettiğini göstermektedir.

Dağıtım kavramı pazarlamanın en karmaşık, en riskli alanlarından biridir. Ürünün istenilen formda bozulmadan veya herhangi bir deformasyona maruz kalmadan nihai tüketiciye ulaşması büyük önem taşımaktadır. Üç boyutlu yazıcılarla beraber kişilerin oldukları yerde istedikleri ürünü üretebilmeleri karbon ayak izinin azalmasına, daha az çevre kirliliğine, standart tedarik

zincirindeki bazı süreçlerin tamamen ortadan kalkmasına neden olabilmektedir. Fiziksel dağıtım kanallarına olan bağlılığın azalması, farklı türden lojistik ittifaklarının oluşması üç boyutlu yazıcıların pazarlamanın dağıtım bileşenine olan katkıları arasında sayılabilir.

Pazarlama bileşenlerinin sonucusu olan tutundurma kavramı da üç boyutlu yazıcılarla beraber farklı bir boyut kazanmıştır. İyi tasarlanmış iletişim stratejileriyle tüketicilerin üç boyutlu yazıcılara ve bu yazıcılardan üretilmiş ürünlere olan tutumları olumlu olarak şekillenmektedir. Ayrıca işletmeler dijital pazarlama kampanyalarında 3B baskıyı kullanmaya çoktan başlamış durumdadırlar. Kendi markalarını kendileri yaratma fırsatı sunan 3B yazıcılar, yeni mucitleri ortaya çıkaracak ve geliştirdikleri yeni ürünleri kendi reklam stratejileriyle sunacaklardır. Sosyal medya kanalları üç boyutlu yazıcıların tanıtılmasında ve yaygınlaştırılmasında sıklıkla tercih edilen kanallardan biri olmaya aday olarak gözükmektedir. Belki de üç boyutlu olarak yazdırılan ürünler yine üç boyutlu olarak yazdırılan reklam panolarında duyurulacak, bunun için geleneksel basılı ve görsel medya kanallarına duyulan ihtiyaç ortadan kalkacaktır.

Bu çalışmanın alana sağladığı katkılardan biri üç boyutlu yazıcıların pazarlama bileşenleri olan ürün, fiyat, dağıtım ve tutundurmaya nasıl avantajlar kazandırdığını ortaya koymasının yanı sıra, ileride yapılacak çalışmalar için ölçek olabileme potansiyeline sahip 4P ifadelerini içeriyor olmasıdır. Geniş bir alan yazın taraması yapılarak ortaya çıkarılan ifadelerin ileride saha araştırmalarıyla geçerlilik ve güvenilirliklerinin yapılarak kullanılması mümkündür. Üç boyutlu yazıcıların pazarlamanın 4P'sine olan katkısı gelecekteki çalışmalarda uygulamalı olarak araştırılarak sonuçları tartışılabilir. Bu çalışmanın bir diğer katkısı, işletmelerin bu yeni teknolojiyi kullanmaları halinde elde edecekleri avantajları ve rekabet üstünlüğünü akademik düzeyde ortaya koymasındadır. Bazen yenilikler ve yeni teknolojiler kitlesel bir dirençle karşılaşabiliyor ve benimsenmesi uzun zaman alabiliyor. Bu anlamda fiili olarak üretim yapan işletmelerin dijital araçlarla entegrasyonunun sağlanmasında bilimsel çalışmaların katkısı olacağı düşünülmektedir. Yine üç boyutlu yazıcılar ile onların üretime ve pazarlamaya sağladığı katkılardan lisans ve lisansüstü düzeydeki öğrencilerin haberdar edilmesi, farkındalıklarının artırılması, üç boyutlu üretim deneyimi elde etmeleri teorik çalışmalar sayesinde desteklenebilir.

Çıkar Çatışması Bildirimi

Yazarlar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı vey/veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Destek/Finansman Bilgileri

Yazarlar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.

Etik Kurul Kararı

Bu araştırma etik kurul izni almayı gerektirecek nicel bir ölçek, ölçüm aracı veya diğer nitel araçlar içermemektedir. Dolayısıyla etik kurul izni alınmasına gerek duyulmamıştır.

KAYNAKÇA

Aday, S. & Aday, M. S. (2020). 3 Boyutlu Baskı Teknolojisinin Gıda Endüstrisinde Kullanımı. Erişim Adresi <http://www.packworldturkiye.com/haber/3-boyutlu-baski-teknolojisinin-gida-endustrisinde-kullanimi-ii.html>

Akben, İ. (2017). 3 Boyutlu Yazıcılar ve Tedarik Zincirine Etkileri. *International Journal of Academic Value Studies*, 3(10), 20-35.

- Attaran, M. (2017). The rise of 3-D printing: The advantages of additive manufacturing over traditional manufacturing. *Business Horizons*, 60(5), 677-688.
- Aydın, A. & Kahraman, F. (2018). 3B Baskı Teknolojisi Kullanılarak Hızlı Prototipleme Yapımı ve Nesnelerin Üretimi. *Academic Perspective Procedia*, 1(1), 419-428.
- Aydın, L., Küçük, S. & Kenar, H. (2015). Design and Construction of A 3D Bioprinter for Bioprinting of Tissues and Organs. *Proceedings on the Tip Tekno*, 15(2015), 153-157.
- Balletti, C., Ballarin, M. & Guerra, F. (2017). 3D Printing: State of The Art and Future Perspectives. *Journal of Cultural Heritage*, 26, 172-182.
- Banks, J. (2013). Adding Value in Additive Manufacturing: Researchers in The United Kingdom and Europe Look to 3D Printing for Customization. *IEEE Pulse*, 4, 22-26.
- Bargmann, J. (2013). Urbee 2, the 3-D-Printed Car that will Drive Across the Country. Popular Mechanics. Erişim adresi <https://www.popularmechanics.com/cars/a9645/urbee-2-the-3d-printed-car-that-will-drive-across-the-country-16119485/>
- Bishop, A., Womack, W. R. & Derakhshan, M. (2002). An Esthetic and Removable Orthodontic Treatment Option for Patients: Invisalign. *Dent Assist*, 71(5), 14-17.
- Cautela, C., Pisano, P. & Pironti, M. (2014). The Emergence of New Networked Business Models from Technology Innovation: An Analysis of 3-D Printing Design Enterprises. *International Entrepreneurship and Management Journal*, 10(3), 487-501.
- Cecchini, C. (2018). Edible Carving: How 3D Printers Could Create Your Next Meal. Erişim adresi <https://thespoon.tech/Edible-Carving-How-3d-Printers-Could-Crete-Your-Next-Meal/>
- Charlebois, S. & Mackay, G. (2010). Marketing Culture Through Locally-Grown Products: The Case of The Fransaskoisie Terroir Products. *Problems And Perspectives in Management*, 8(4), 91-102.
- Chua, C.K., Leong, K.F. & Lim, C.S. (2003). *Rapid Prototyping: Principles and Applications* (2nd Ed.). Singapur: World Scientific Publishing Co. Pte. Ltd.
- Conner, B. P., Manogharan, G. P., Martof, A. N., Rodomsky, L. M., Rodomsky, C. M., Jordan, D. C. & Limperos, J. W. (2014). Making Sense of 3-D Printing: Creating A Map of Additive Manufacturing Products and Services. *Additive Manufacturing* 1, 64-76.
- Çallı, L. & Taşkın, K. (2015). 3D Yazıcı Endüstrisinin Oluşturacağı Yeni Pazarlar ve Pazarlama Uygulamaları. ICEB 2015, *Uluslararası Vizyon Üniversitesi*, Gostivar, Makedonya.
- Çelebi, A., Tosun, H. & Önçaç, A.Ç. (2017). Hasarlı Bir Kafatasının Üç Boyutlu Yazıcı ile İmalatı ve İmplant Tasarımı. *International Journal of 3d Printing Technologies and Digital Industry*, 1(1), 27-35.
- Dankar, I., Haddarah, A., Omar, F. E. L., Sepulcre, F. & Pujolà, M. (2018). 3D Printing Technology: The New Era For Food Customization and Elaboration. *Trends in Food Science & Technology*, 75, 231-42.
- Dhuru, R. (2015). A Drive for Fashion Tech Designer Anouk Wipprecht Collaborates with Audi. Erişim adresi <http://www.materialise.com/blog/fashiontech-anouk-wipprecht-audi/>
- Dodziuk, H. (2016). Applications of 3D Printing in Health Care, Quality in Medicine. *Polish Journal of Cardio-thoracic Surgery*, 13(3), 283-293.
- D'Urso, P.S., Barker, T.M., Earwaker, W.J., Bruce, L. J., Atkinson, R.L., Lanigan, M.W., Arvier, J.F. & Effeneyet, D. (1999). Stereolithographic Biomodelling in Cranio-Maxillo-Facial Surgery: A Prospective Trial. *Journal of Cranio-Maxillo-Facial Surgery: Official Publication of The European Association for Cranio-Maxillo-Facial Surgery*, 27(1), 30-37.
- Dychko, E. (2015). 6 Effects 3D Printing Has On Supply Chains. Erişim adresi <https://www.Quora.Com/What-Will-Be-The-İmpact-Of-3D-Printing-İn-The-Consumer-Supply-Chain>
- Ekin Gümüş, C. (2018). Gıda Endüstrisinde 3 Boyutlu Baskı Dönemi. Erişim adresi <https://www.Yasamicingida.Com/Gıda/Gıda-Endustrisinde-3-Boyutlu-Baski-Donemi/>
- Erk, A.C. (2015). Eğitim Sektöründe 3D Yazıcıların Önemi. Erişim adresi <http://www.egitimdeteknoloji.com/egitimde-ve-3d-yazici-kullanimi/>
- Erk, A.C. (2015). 3D Yazıcı ile Bina Üretmek. Erişim adresi <http://priyoid.com/3d-yazici-ile-uretilenler/3d-yazici-ile-bina-uretmek/>
- Garrett, B. (2014). 3D Printing: New Economic Paradigms And Strategic Shifts. *Global Policy*, 53, 70-75.
- Gebhardt, A. (2011). *Understanding Additive Manufacturing*. (1st ed.). Munich: Carl Hanser Verlag.
- Gedik, E., Togay, A., Çoşkun, M. & Demirhan, E. (2018). Üç Boyutlu Baskının Mobilya Sektöründe Ürün

- Tasarımında Kullanım İmkânlarının Araştırılması. *International Journal of 3D Printing Technologies and Digital Industry*, 2(2), 16-25.
- Gibson, I., Rosen, D.W. & Stucker, B. (2010). Additive Manufacturing Technologies: Rapid Prototyping to Direct Digital Manufacturing. *Springer US, New York Heidelberg Dordrecht London*.
- Giosa, L., Hanson, B., Lam, P., Lecko, C., Leigh, C., Nagy, A., Namasivayam, A.M., Nascimento, W.V., Odendaal, I., Smith, C. H., Wang, H., Steele, C.M., Alsanei, W.A., Ayanikalath, S., Barbon, C.E.A., Chen, J., Cichero, J.A.Y., Coutts, K., Dantas, R.O. & Duivestein, J. (2014). The Influence of Food Texture and Liquid Consistency Modification on Swallowing Physiology and Function: A Systematic Review. *Dysphagia*, 30(1), 2-26.
- Gross, B. C., Erkal, J. L., Lockwood, S.Y., Chen, C. & Spence, D. M. (2014). Evaluation of 3D Printing and Its Potential Impact on Biotechnology and the Chemical Sciences. *Analytical Chemistry*, 86, 3240-3253.
- Haksever, B. (2014). Yemek Basan 3D Yazıcılar Geleceği Besleyecek. Erişim adresi <http://priyoid.com/3d-yazici-ile-uretilenler/yemek-basan-3d-yazicilar-gelecegi-besleyecek/>
- Hao, L., Mellor, S., Seaman, O., Henderson, J., Sewell, N. & Sloan, M. (2010). Material Characterisation and Process Development for Chocolate Additive Layer Manufacturing. *Virtual and Physical Prototyping*, 5(2), 57-64.
- Heissler, E., Fischer, F.S., Bolouri, S., Lehmann, T., Mathar, W., Gebhardt, A., Lanksch, W. & Bier, J. (1998). Custom-Made Cast Titanium Implants Produced with CAD/CAM for the Reconstruction of Cranium Defects. *International Journal of Oral And Maxillofacial Surgery*, 27(5), 334-338.
- Hoff, N. (2020). The Secrets Of 3D Food Printing Disclosed. Erişim adresi <https://3dfoodprintingconference.com/speaker/the-secrets-of-3d-food-printing-disclosed/>
- Huang, S.H., Liu, P. & Mokasdar, A. (2013). Additive Manufacturing and its Societal Impact: A Literature Review. *The International Journal of Advanced Manufacturing Technology*, 67(5-8), 1191-1203.
- Jia, F., Wang, X., Mustafee, N. & Hao, L. (2016). Investigating the Feasibility of Supply Chain-Centric Business Models in 3D Chocolate Printing: A Simulation Study. *Technological Forecasting and Social Change*, 102, 202-213.
- Jin, Y. A., Plott, J., Chen, R., Wensman, J. & Shih, A. (2015). Additive Manufacturing of Custom Orthoses and Prostheses—A Review, *Procedia CIRP*, 36, 199-204.
- Jung, T., tom Dieck, M. C., Lee, H. & Chung, N. (2016). Effects of virtual reality and augmented reality on visitor experiences in museum. In: Inversini A, Schegg R (Eds.) *Information and Communication technologies in tourism*, 621-635. Cham: Springer.
- Kara, E., Buldum, B. B., Yılmaz, Ç. & Özkaya, N. (2018). 3B yazıcı ile kişiye özel implant tasarımı, *3B Baskı Teknolojileri Uluslararası Sempozyumu*, 218-226.
- Khun, R. & Minuzzi, R. (2015). The 3D Printing's Panorama in Fashion Design. *Moda Documenta: Museu, Memoria e Design*, 11(1), 1-12.
- Kietzmann, J., Pitt, L. & Berthon, P. (2015). Disruptions, Decisions, and Destinations: Enter the Age of 3-D Printing and Additive Manufacturing. *Business Horizons*, 58(2), 209-215.
- Kiraz, C., Sezer, H. K. & Şahin, İ. (2018). Kuyumculuk Sektöründe 3b Baskı Tasarım Tekniklerinin Özgürlüğünden Faydalanıldığında Sektöre Getirileri. *International Journal of 3D Printing Technologies and Digital Industry*, 2(2), 46-58.
- Kökçü, A. A. (2020). İngiliz Ordusu 3D Yazıcı ile Yapılmış Patlayıcılar Kullanacak. Erişim adresi <https://www.defenceturk.net/ingiliz-ordusu-3d-yazici-ile-yapilmis-patlayicilar-kullanacak>
- Kökhan, S. & Özcan, U. (2018). 3D Yazıcıların Eğitimde Kullanımı. *Bilim, Eğitim, Sanat ve Teknoloji Dergisi (BEST Dergi)*, 2(1), 81-85.
- Kuzu Demir, K., Çaka, C., Tuğtekin, U., Demir, K., İslamoğlu, H. & Kuzu, A. (2016). 3D Yazdırma Teknolojilerinin Eğitim Alanında Kullanımı: Türkiye'deki Uygulamalar. *Ege Eğitim Dergisi*, 17(2), 481-503.
- Laplume, A., Petersen, B. & Joshua, J. (2016). Global Value Chains from a 3D Printing Perspective. *Journal of International Business Studies*, 47(5), 595-609.
- Leering, R. (2017). 3D Printing: a Threat to Global Trade, *Economic and Financial Analysis Division*, ING Bank NV, Amsterdam. Erişim adresi <https://think.ing.com/reports/3d-printing-a-threat-to-global-trade>
- Li, A. (2012). Wounded eagle gets new 3D printed beak [Video]. Mashable. <https://mashable.com/2012/09/15/eagle-3d-printed/> Erişim tarihi: 30.11.2020.

- Lichaa, Z. & Wapner, C. (2016). Progress in the Making Librarians' Practical 3D Printing Questions Answered. American Library Association, Erişim adresi <http://www.ala.org/news/press-releases/2016/05/ala-report-provides-practical-advice-about-adopting-3d-printers-libraries>
- Lipson, H. & M. Kurman. (2013). *Fabricated: The New World of 3D Printing*. Indianapolis: Wiley.
- Lipton, J., Arnold, D., Nigl, F., Lopez, N., Cohen, D., Norén, N. & Lipson, H. (2010). Mutli-Material Food Printing With Complex İnternal Structure Suitable For Conventional Post-Processing. *21st Annual International Solid Freeform Fabrication Symposium - An Additive Manufacturing Conference*, SFF 2010, Austin, TX, United States.
- Macovei, D. (2019). Scaling Up Customised Production With 3D Food Printing And Standard Fillings in The Food Service Market. Erişim adresi <https://3dfoodprintingconference.com/speaker/scaling-up-customised-production-with-3d-food-printing-and-standard-fillings-in-the-food-service-market/>
- Mannoor, M. S., Jiang, Z., James, T., Kong, Y. L., Malatesta, K. A., Soboyejo, W. O., Verma, N., Gracias, D. H. & McAlpine, M. C. (2013). 3D Printed Bionic Ears. *Nano Letters*, 13(6), 2634-2639.
- Marsden, R. (2013). Print Your Own Food: 3D Technology Brings a Personal Touch to Pizzas, Pasta and Cakes. Erişim adresi <http://www.dailymail.co.uk/news/article-2521606/Print-food.html>
- Mcneel, S. (2013). Behind The Snow Queen At Victoria's Secret. Erişim adresi [Http://Blog.Rhino3d.Com/2013/11/Behind-Snow-Queen-At-Victorias-Secret.Html](http://Blog.Rhino3d.Com/2013/11/Behind-Snow-Queen-At-Victorias-Secret.Html)
- Millen, C. I. (2012). The development of colour 3D food printing system:a thesis presented in partial fulfilment of the requirements for the degree of Master of Engineering in Mechatronics at Massey University, Palmerston North, New Zealand
- Morgenstern, M. (2020). 3D Food Printing As A Tool For Flavour Release Modelling. Erişim adresi <https://3dfoodprintingconference.com/speaker/3d-food-printing-tool-flavour-release-modelling/>
- Munjal, S., Leopold, S.S., Kornreich, D., Shott, S. & Finn, H.A. (2000). CT-Generated 3-Dimensional Models for Complex Acetabular Reconstruction. *The Journal of arthroplasty*, 15(5), 644-653.
- Murphy, S.V. & Atala, A. (2014). 3D Bioprinting of Tissues and Organs. *National Biotechnology*, 32(8), 773-785.
- Myles, R. (2013). Architect Plans 'Endless' House Using 3D Printer Technology. Erişim adresi <http://www.digitaljournal.com/article/344344>
- Nachal, N., Moses, J. A., Karthik, P. & Anandharamakrishnan, C. (2019). Applications of 3D Printing in Food Processing. *Food Engineering Review*, 11(3), 123-41.
- Nadasbaş, S.E. & Çileroğlu, B. (2018). Moda Tasarımında 3 Boyutlu Yazıcıların Malzeme İşlevform Odaklı Kullanımları ve Çok İşlevli Modüler Giysi Tasarımı Çalışması. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 66, 231-257.
- Özel, Ş., Zeren, M. & Çakıcı Alp, N. (2020). 3D Yazıcılar ile Katmanlı İmalat Teknolojisinin Otomotiv Endüstrisinde Uygulanması. *International Journal of 3D Printing Technologies And Digital Industry*, 4(1), 18-31.
- Pallottino, F., Hakola, L., Costa, C., Antonucci, F., Figorilli, S., Seisto, A. & Menesatti, P. (2016). Printing on Food or Food Printing: A Review. *Food Bioprocess Technology*, 9, 725-733.
- Polat, E. (2016). 3D Printer (Üç Boyutlu Yazıcı). (Lisans Bitirme Tezi). Karabük Üniversitesi Mühendislik Fakültesi, Karabük.
- Prahalad, C. K. & Ramaswamy, V. (2013). *The Future of Competition: Co-Creating Unique Value with Customers*. Boston: Harvard Business Press.
- Rindfleisch, A., O'hern, M. and Sachdev, V. (2017). The Digital Revolution, 3D Printing, and Innovation as Data. *Journal of Product Innovation Management*, 34(5): 681-690.
- Saarijärvi, H., Kannan, P.K. & Kuusela, H. (2013). Value Co-Creation: Theoretical Approaches and Practical İmplications. *European Business Review*, 25(1), 6-19.
- Sandalcı, N. (2016). Türkiye'de Endüstriyel Tasarımcıların 3 Boyutlu Yazıcıları Kullanımları Hakkında Bir İnceleme. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi Fen bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Schubert, C., van Langeveld, M.C. & Donoso, LA. (2014). Innovations in 3D Printing: A 3D Overview From Optics to Organs. *British Journal of Ophthalmology*, 98, 159-161.

- Singare, S., Dichen, L., Bingheng, L., Zhenyu, G. & Yaxiong, L. (2015). Customized Design And Manufacturing Of Chin İmplant Based On Rapid Prototypin. *Rapid Prototyping Journal*, 11(2): 113-118.
- Stefano, T. F. (2012). 3D Printing: A New Dimension For Manufacturing. Erişim adresi <https://www.Ecommercetimes.Com/Story/75695.Html>
- Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2019, Temmuz). *Üretimde Paradigma Değişikliği, Artırımsal Üretim, Üç Boyutlu Yazıcılar*. Erişim adresi <https://sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2019/08/UretimdeParadigmaDegisikligiArtirimsalUretimUcBoyutluYazicilar.pdf>
- Sun, J., Peng, Z., Zhou, W., Fuh, J. Y. H., Hong, G. S. & Chiu, A. (2015b). A Review On 3D Printing For Customized Food Fabrication. *Procedia Manufacturing*, 1, 308-319.
- Sun, J., Zhou, W., Huang, D., Fuh, J.Y.H. & Hong, G.S. (2015a). An Overview of 3D Printing Technologies for Food Fabrication. *Food and Bioprocess Technology*, 8, 1605-1615.
- Technavio. (2016). Global Aerospace 3D Printing Market 2016-2020. Erişim adresi <https://www.technavio.com/report/global-aerospace-components-global-aerospace-3d-printing-market-2016-2020>
- Timko, B. P., Cohen-Karni, T., Yu, G., Qing, Q., Tian, B. & Lieber, C. M. (2009). Electrical Recording from Hearts with Flexible Nanowire Device Arrays. *National Library of Medicine (National Center for Biotechnology Information)*, 9, 914-918.
- Van Bommel, K. & Spicer, A. (2011). Hail the Snail: Hegemonic Struggles in The Slow Food Movement. *Organization Studies*, 32(12), 1717-1744.
- Yıldıran, M. (2016). Moda Giyim Sektöründe Üç Boyutlu Yazıcılarla Tasarım ve Üretim. *Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Hakemli Dergisi*, 17, 155-172.
- Yi, Y. and Gong, T. (2013). Customer Value Co-Creation Behavior: Scale Development and Validation. *Journal of Business Research*, 66(9), 1279-1284.
- Internet-1: Erişim adresi <http://www.china.org.cn/index.htm>
- Internet-2: NIH 3D Print Exchange (2020). Erişim adresi <https://3dprint.nih.gov/>
- Internet-3: Digitalage (2014). Sihirli Fabrika Kapılarını Açıyor. Erişim adresi <https://digitalage.com.tr/sihirli-fabrika-kapilarini-aciyor/>
- Internet-4: Mimarobot (2021). 3D Yazıcı ile Mimari Modelleme. Erişim adresi <https://mimarobot.com/haber/genel/3d-yazici-ile-mimari-modelleme/>
- Internet-5: Erişim adresi <https://projectmosul.org>
- Internet-6: Erişim adresi <https://www.3dsystems.com/>
- Internet-7: Atos'tan Yenilikçi Endüstri 4.0 Uygulamaları. Erişim adresi <https://www.endustri40.com/endustri-4-0-uygulamada-atostan-yenilikci-endustri-4-0-uygulama-orneklere/>
- Internet-8: Erişim adresi <https://www.medya-24.com/m-haber-13253.html>
- Internet-9: NASA Uzaya 3 Boyutlu Yazıcı Gönderdi. Erişim adresi <https://blog.3dortgen.com/nasa-uzaya-uc-boyutlu-yazici-gonderdi/>
- Internet-10: Sculpteo Studio Interview: The Design for Additive Manufacturing Challenges & Benefits. Erişim adresi <https://www.sculpteo.com/en/3d-learning-hub/design-guidelines/design-for-additive-manufacturing-interview/>

ARAŞTIRMA MAKALESİ | RESEARCH ARTICLE

REFLECTIONS OF POST-9/11 IN NİLÜFER KUYAŞ'S *SERBEST DÜŞÜŞ*
(FREE FALL):
TRAUMA AT THE CROSSROADS

Betül ATEŞÇİ KOÇAK

Dr. Öğr. Üyesi, Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi,
batescikocak@erciyes.edu.tr
iD 0000-0002-7937-953X

Atıf / Citation: Ateşçi Koçak, B. (2021). Reflections Of Post-9/11 in Nilüfer Kuyaş's *Serbest Düşüş* (Free Fall): Trauma at the Crossroads. *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, (İNİJOSS), 10(2), 299-314.

Abstract

Reflections and effects of September 11 attacks were not spread just throughout America. Flash news of the events was covered at the same time in America and in other countries and Turkey was one of these countries that witnessed the events live miles away. Regarding the aftermath, there are several books that deal with 9/11 attacks and the War on Terror written by Turkish scholars or politicians yet there are not many works of fiction written about that day in Turkish literature. Nilüfer Kuyaş's *Serbest Düşüş* is a good example among the few novels written after 9/11 and it contributes to the post-9/11 novel genre with the view of a Turkish author. Within the framework of post-9/11, this paper will analyse *Serbest Düşüş* through the aspects of cities, disasters and traumascapes.

Key Words: PTSD, Post-9/11 literature, Turkish literature

NİLÜFER KUYAŞ'IN SERBEST DÜŞÜŞ ROMANINDA 11 EYLÜL SONRASININ YANSIMASI:
KAVŞAKTAKİ TRAVMA

Öz

11 Eylül saldırılarının yansımaları ve etkileri sadece Amerika'ya yayılmadı. Olayların flaş haberleri Amerika'da ve diğer ülkelerde aynı anda yer aldı ve Türkiye de olaylara kilometrelerce uzaktan canlı tanık olan ülkelerden biriydi. Sonrası ile ilgili olarak, Türk bilim adamları veya politikacılar tarafından 11 Eylül saldırıları ve teröre karşı savaş ile ilgili birçok kitap var, ancak o gün hakkında yazılmış çok fazla kurgu eseri yok. Nilüfer Kuyaş'ın *Serbest Düşüşü*, 11 Eylül'den sonra yazılan birkaç romandan güzel bir örnektir ve bir Türk yazarın gözünden 11 Eylül sonrası roman türüne katkı sağlar. Bu makale 11 Eylül sonrası çerçevesinde *Serbest Düşüşü*'ü şehirler, afetler ve travma manzaraları üzerinden analiz edecektir.

Anahtar Kelimeler: Travma sonrası stress bozukluğu, 11 Eylül sonrası edebiyatı, Türk edebiyatı

1. INTRODUCTION

Loud noise, extremely thick dust, flames, smoke, and falling bodies were the first impressions of those in New York and Washington who lived through the attacks on September 11, 2001. Lots of people, whether eye-witnesses or those who watched the events on TV, were haunted by what they saw. There were also plane crashes at the Pentagon and in Pennsylvania on the same day, yet the death toll was much higher in the Twin Towers in Manhattan than elsewhere, and that is why most media attention turned to NY. Regardless of their ethnic and national differences, the unity of the residents in New York on 9/11 left its mark on history. Among the several disciplines, literature reflects the aftermath situation not just in American but all over the world. Up to today, there are more than one hundred novels published post-9/11. Though not all of them directly deal with 9/11 attacks, they mostly mention about that day and its outcomes.

The atmosphere at the time of the attacks and their aftermath is captured by Michael Sorkin and Sharon Zukin:

The suddenness of our loss created a need to reach out, to talk and to pull together. Downtown we became part of a creative, public outpouring that was especially tangible at Union Square. [...] Acts of public goodwill and kindness flourished. Even the poorest gave something. [...] Greencard holders remarked how they felt "American" for the first time. This version of "we" — with millions of consolers — was genuine and true. (2002: 23)

From this explanation, it is clear that people in New York were indeed attached to the Twin Towers, but it would be fair to say that the degree of this attachment increased after the unexpected destruction in New York City. In other words, before 9/11 this sense of attachment was felt particularly strong among those who identified themselves with New York City. While it is without doubt that the attacks shook the country economically, they acquired a primarily symbolic significance since the World Trade Center had been regarded as "the heart of the world financial system" (Norris, 2001). Its destruction produced a change in spatial awareness. The place, which was once important as means of power at the time of the Twin Towers, became a zone of remembrance and was immediately named Ground Zero. "On September 10th, this was 16 acres of real estate. A day later, it was sacred ground. Sacred to the people who were killed here" (Anderson, 2010: 180). The sight of the flattened Twin Towers doubtlessly affected the vast majority of people because they realized the extent to which 9/11 curtailed or changed many lives.

People who watched the demolition of the towers on television were not only viewers in America. Live coverage was also given by television channels worldwide, so that most of the planet's population was arguably following the momentous developments. To quote Smelser, "It was a trauma to be sure but a trauma with a rare historical twist" (Smelser, 2004: 268, 269). The event's historical importance resulted in wider attention than usual being focused on the USA as a whole. In the aftermath, though there were some controversies surrounding the question of how to classify the psychological outcome of the events, many decided on defining it as trauma:

The term "trauma" and its variants have been heavily employed since the 9/11 attack. The events themselves have been labelled "traumatic," and persons wounded by the attacks have been described as "traumatized" and as vulnerable to "retraumatization" should further calamities occur. Moreover, individuals who experienced a particular amalgam of reactions, including flashbacks, intrusive memories,

numbing, and nightmares, frequently have been diagnosed with posttraumatic stress disorder. (Seeley, 2008: 17)

It is an accepted fact that “being a witness to a distressing event can be traumatizing, even in the absence of direct threat to self” (Bracken, 2002: 48). In the case of the events of 9/11, regardless of whether one was personally involved in them or saw them on television, the feeling it gave was one of a total divorce from everyday reality and of fictitiousness since the explosions and process of destruction reminded most people of Hollywood films. It was inconceivable for a lot of people and that is why referring to it in terms of filmic representations helped them to understand the nature of the situation. Zizek explains this as “the rationale of the often-mentioned association of the attacks with Hollywood disaster movies: the unthinkable which happened as the object of fantasy, so that, in a way, America got what it fantasized about, and that was the biggest surprise” (2002: 16). What the nation underwent resulted in difficulty for many people, as it was “unexpected, unpredicted, surprising, shocking, [and] repulsive” (Sztompka, 2000: 452). Several psychologists claimed that sorrow dominated the aftermath of the attacks and that “many thousands of people were traumatized, at all degrees of intensity and to degrees of transience or permanence” (Young-Bruehl, 2003: 55). A survey of the psychological studies produced in the aftermath of 9/11 suggests that the events will never be totally erased from the minds of many individuals and the nation, so seared into the memory is the downward spiral of momentous events involving the destruction of iconic buildings, massive loss of civilian life and the contrast of fanatic terrorism, courage and humanitarianism. On one exceptional day of a traumatic nature the ordinary daily anxieties of modern city life gave place to bigger problems. It has been argued that “after 9/11, New York was faced with the task of physical and psychical building. [...] The absent presence of the Twin Towers foregrounded the extent to which cities are invisible – founded on the spaces between things, the spaces where things once were” (Jarvis, 2006: 54).

Yet, although 9/11 is a recent event, it is nevertheless still possible to comment on its traumatic effects in comparison to those of earlier historical examples such as the Great War, the Holocaust and The Vietnam War. Indeed, the approach of the American government, media, and US citizens to the event has mostly involved related 9/11 with past instances of trauma. For months after 9/11, as Brian Jarvis noted five years later, “the traumatic wounding that left New York [...] was replayed in news reports, documentaries, films, video walls at globally broadcast concerts, photographs, paintings, graphic novels, street art and kitsch and memorabilia” (2006: 55). These efforts at contextualization may be seen as part of an attempt to come to terms with the extent of the emotional destruction in New York, which was evident in the widespread and multi-focused reflection of the sorrow that still lingers today.

The truth of the remark that “trauma affects more than the individual” (Antai-Otong, 2002: 205) is tested once again with the September 11 attacks. Though it is also possible for the individual to feel the necessity to be alone after a tragic event such as a major accident, disaster, or a shocking event, the opposite reaction may also be observed. That is, the person who is suffering, especially from grief at someone’s loss, can seek to interact with companions with whom to share and endure pain and to find consolation. The American Psychiatric Association nevertheless identifies the September 11 attacks as a more recent category in trauma studies, describing them as “intentional violence that involves high numbers of injuries or casualties – but

does not occur in the context of war” (Briere and Scott, 2006: 5). It is also added that, by way of an unexpected beneficial side-effect, the attacks “stimulated a dramatic increase in North American Research on the effective short-term treatment of mass trauma” (Briere and Scott, 2006: 5).

The various events on 9/11 have turned out to be common grief in which almost every American citizen took part, at least in his or her imagination. Thus, the original sequence soon changed its profile to become almost exclusively New York’s shared sorrow. Jack Saul writes that “much of the discourse in New York City at the time was focused on individual stress reactions and PTSD” (2013: 78). A year after the attacks, the atmosphere in downtown Manhattan was said to be that of a place with “spontaneous memorials and ‘missing’ notices replete with vital data and photographs [that] sprang up everywhere [...] A whole part of Manhattan had been turned into a cemetery” (Hussyen, 2002: 9). The face of the city led not only New Yorkers but also Americans and even other countries to question the meaning of American space and place. Namely, it “irrevocably altered the spaces and consciousness of New York City [...] disrupting everyday lives, place attachment, and place identity for thousands” (Low and Lawrence-Zuñiga, 2003: 37). Much was written about the tragedy in the economic or social press, while in the world of literature there emerged a genre called the post-9/11 novel (or post-9/11 fiction).

Turkey was one of the countries that saw the events unfold from afar as the events were covered in real time in America and other nations. In terms of the aftermath, while there are various books produced by Turkish intellectuals or politicians regarding the 9/11 attacks and the War on Terror, there are few works of fiction about that day in Turkish literature. *Serbest Düşüş* by Nilüfer Kuyaş is one of the few novels produced after 9/11, and it contributes to the post-9/11 novel genre from the perspective of a Turkish author. This article will look at *Serbest Düşüş* through the post-9/11 perspective together with special importance on 9/11 literature and trauma.

2. SERBEST DÜŞÜŞ: THE BRIDGE IN WITNESSING THE EVENT FROM ISTANBUL AND NEW YORK

The novel is set in Istanbul and recounts in a mixed first and third-person narrative about the life of Şirin, who suffers from mid-life crisis, and it is intensified by her trauma due to a train accident as it re-emerges after encountering Bruno. It also provides a distinctive twist to the post-9/11 novel in many ways and offers an insight into how a massive cataclysm is witnessed from another country, in addition to the author’s personal interpretation coloured by her awareness of Turkish cultural history with its heritage of Byzantine iconicity.¹ Hence, in *Serbest Düşüş*, Kuyaş considers and comments on 9/11, offering any foreign readers who know Turkish a vision of the event as seen from a city in another continent.

From its very first paragraph the novel guides the reader to its content and the genre to which it belongs: “A story brought us together. It was about survival. It was the story of how he survived,

¹ Istanbul owes its identity to this controversy ever since the city of Byzantium, founded by Greek colonists in the seventh century BC, was transformed into Constantinople by Constantine I (Çiçekoğlu, 2003: 42).

which aroused my interest, and I gravitated” (Kuyaş, 2013: 15).² Though it may appear that the protagonist merely aims to compare their respective ways of overcoming real or potential traumas, the love affair appears to develop without the protagonist being aware of it. Throughout the novel, the reader is reminded that upon the encounter with Bruno, Şirin is taken back to the traumatic moments of her life.

In the prologue of her 2003 collection *9/11 New York–Istanbul*, with a multi-faceted critical viewpoint, Çiçekoğlu concentrates on the scenic and spectacular side of the events as she draws attention to differences and similarities between the two cities (44). She states that

Istanbul and New York are among that rare breed of cities, which do not belong to any specific group of people who happen to live there at any particular bracket of time. This might be the reason for the similarity of the aura which both owe to their common character of being a port. But their differences outnumber their similarities. [...] The main dissimilarity of Istanbul and New York is a visual derivative [...]. Their images are different. New York is vertical and phallic, an iconic symbol of the modernist image of success. Istanbul, [...] refuses to yield herself to any iconic image, sprawling between two continents and two seas. (45)

However, despite the differences, the sharing of opinions and experiences on that spectacular day enables one to see how the incident is perceived from a city that was once home to world of icons.

Like the protagonist Şirin in *Serbest Düşüş*, Çiçekoğlu was also mesmerized by the tragic spectacle when she first saw the collapse of the Towers. Yet she also tells that she first thought it was just another scene from a Hollywood disaster movie, as if the calamity were something fairly trashy and unimportant suggesting her uncertainty about how to interpret the momentous and exceptional event that she was witnessing. In this respect, Çiçekoğlu’s reaction resembles the nonplussed paralysis of Kuyaş’s protagonist Şirin, as the novel contributes to the numerous depictions of 9/11 as perceived by a Turkish protagonist and an American who witnessed the events live in the north tower. While making the reader reconsider and visualize again what happened in the natural flow of the novel, the protagonist’s attitude ensures that the reader is obliged to question him/herself “Where was I that day, what was I doing?” (Kuyaş, 2013: 47). Interestingly, Şirin’s insistence on interrogating herself echoes an enduring nation-wide reality in America and at Kuyaş seems to be consciously reflecting the ongoing concerns of Americans who contribute to online 9/11 memorial forums.³ She says,

Everyone wants to remember where they were when they are reminded of 9/11. Prettier things should have united humanity. While listening to Bruno, Şirin was thinking, where was I that day? Ten years ago, while Bruno was trying to go down the stairs, what was I doing? (47-48)

Whether or not the author is aware of the presence of these websites, her reminder of a specific moment contributes to the novel’s universal message. Questioning again where she was on that day on the very next page, the author retransmits the successive moments of shock one

² Translations are mine unless otherwise stated.

³ See the names of the forums created: *Stories Archive*. (n.d.). Where Were You on 911? Retrieved 24 November 2021, from <https://www.wherewereyouon911.com/stories/>; Ashkenas, J., & Evans, T. (n.d.). *View Comments: Where Were You on Sept. 11, 2001?* Retrieved 24 November 2021, from <https://www.nytimes.com/interactive/2011/09/08/us/sept-11-reckoning/map911-browse.html>

might feel upon hearing the news from afar and attempts to take the reader back to that cataclysmic day.

Şirin has confused thoughts and feelings upon watching the collapse of the Twin Towers. She witnesses the event thousands of miles away from where it takes place, yet the way she describes it is quite close to Bruno's. Like many commentators interviewed at the time, Bruno also stresses his first impressions on seeing the incredible visual effect and states that when they saw the giant plane passing it was "as if they were watching Godzilla" (Kuyaş, 2013: 15), thereby endorsing a comment by Brian Jarvis in 2006:

The sight of a plane crashing into the World Trade Center has frequently been described as cinematic spectacle. Victims and voyeurs, journalists and politicians, writers and critics have repeatedly framed the attack on New York as 'disaster film', or 'war film', or 'horror film'. (49)

Şirin too concentrates on the filmic aspect of the collapse when telling of her very immediate perception of it. As it vacillates between 'reality and fiction',⁴ the novel suggests that there is little or no difference between the perceptions of the real, first-person witness (who, if s/he survives, may nevertheless also be a victim to some extent), and those, of the person who watches it on-screen. The implication is that people's responses are universal whether events are experienced at first-hand or via a live broadcast.

Bruno, then, adds that the day of the attacks was "beyond words, an experience quite beyond language, a nameless thing" (Kuyaş, 2013: 44). By making Bruno describe his traumatic experience as something ineffable, the author also shows herself as conforming to what since September 11 has become the conventional way of representing people's reaction to the calamity, and Bruno continues as follows: "You want to stop and look. You want to stare without doing anything, mesmerized, staying put as if it were doomsday. No, really, it is something indescribable" (Kuyaş, 2013: 44). In his evocation of the seemingly interminable atmosphere, Bruno again uses common expressions, which the post-9/11 reader is mostly familiar with. And several pages later he still keeps the moments of the collapse clearly in mind, albeit in third-person narrative:

He sees scattered bodies when he goes to the Plaza floor, dead bodies, wounded bodies, burnt bodies, metal and glass pieces, [...]. 'I am tired of seeing', he said. [...] 'It was strange to get on the subway, on the bus. You want to talk to people about what happened [...]' (110)

The need to talk about the event is one of Bruno's most immediate reactions. His desire to tell what he went through in the towers shows the normal reaction after a disaster. Though he tries to stay calm and help other people in the tower, he comes to a point where he cannot endure it alone and needs to find urgent relief by talking to other witnesses and victims.

Kuyaş does not abstain from giving the details as seen through the eyes of a New-Yorker protagonist any more than Don DeLillo does in the opening page of his widely-discussed novel, *Falling Man*:

⁴ An article by Daniel Ziegart opens with an introduction highlighting that 'many of the initial 9/11 commentaries pointed to a shattered relationship between reality and fiction'. He adds that upon seeing the images of destruction, many people preferred to call them 'action-images' instead of seeing them 'as what they were' (2008).

It was not anymore but a world, a time and space of falling ash and near night. He was walking through rubble and mud and there were people running past holding towels to their faces or jackets over their heads. [...] They ran and fell, some of them, confused and ungainly, with debris coming down around them, and there were people taking shelter under cars. (2007: 3)⁵

The common element in the impressions shared by Şirin and Bruno with regard to what they claim to have seen and experienced either remotely or at first hand on 9/11 is an air of unreality and illusion.

While Şirin was neither a first-hand witness nor a resident in America at the time of the attacks, it is understood that she has felt sorrow similar to that of thousands of people who were directly involved. Additionally, she provides an outsider's view of the attacks, suggesting where the sympathies of an impartial observer lie. Yet in response to the question: 'In the novel, Şirin does not want to go to Ground Zero. What about you, have you been there?' If yes, could you please say what your impressions were?', Kuyuş replies:

No, I have not been to Ground Zero, I do not have a special reason to go there, either. Yet, the idea of a monument there is interesting, indeed. I believe in its symbolic meaning. But it should not be confused with sacredness, unfortunately people tend to do this. In my opinion, trauma spaces are not sacred. They are just important as a legacy. (Kuyuş, interviewed by Betül Ateşçi Koçak, 20 November 2014)

Similarly, when Şirin visits her daughter Ela, who lives in New York, the latter suggests to her mother that they should visit the Ground Zero memorial together. However, Şirin rejects the idea of going there and tells Ela that she could go there alone if she wants to. This information is given in the novel via the third-person narrator:

*Şirin did not go to Ground Zero; she indeed wanted but resisted. She did not want to see the place that captivated her, she became superstitious. Instead, she read Don DeLillo's *Falling Man*, and she liked it a lot. (103)*

The things that Bruno has told her as well as Şirin's own fertile imagination together explain her reluctance to visit the place. In addition to the sorrow that she has felt for thousands of people victimized on Ground Zero, she ascribes special meaning to the site because of her love for Bruno, which makes the situation harder to confront.

The reference to Ground Zero appears in two opposite aspects for Şirin. Although she abstains from visiting it, the place has several connotations for her. Ground Zero holds several paradoxical implications for Şirin. When Ela tells her mother about her visit to Ground Zero, Şirin replies:

I have not seen it but I know so much about it that it is as if I had visited the place. People's belongings, a ring, a watch, an earring, [...], a wallet, a purse, coins, burnt pieces of fabric, a shoe, broken glasses, they all lack meaning and yet we look for all the meaning there, I know my dear. It is a museum, a tomb, a monument and a sacred place. (166)

Though Şirin thinks that Ground Zero encompasses several values, she does not want to go there because she is afraid that her love for Bruno, which she is trying to suppress, will emerge again if she sees the place. She is aware that there she will be unable to prevent herself from reimagining the moments of Bruno's struggle for survival as well as other people's suffering.

After the destruction of the Twin Towers, thousands if not millions of people wholeheartedly approved the idea of immediately calling the ruined epicentre of the attack Ground Zero,

⁵ For some critics such as John Duvall, DeLillo's novel "merely [shows] symptoms of an American literature that has retreated from politics into domesticity" (Duvall and Marzec, 2011: 384).

borrowing the term first used in a June 1946 U.S. Strategic Bombing Survey and in a report on Hiroshima published in the New York Times the following month (President's Secretary's File, Truman Papers). In her 2004 article about Ground Zero, Marita Sturken discusses the multitude of meanings with which the place is invested. Three years after the attacks, she opined that it would continue to acquire even more meaning. She states that there are various factors that have made it very important and that they are all closely interrelated:

In the months and years since September 2001, Ground Zero in lower Manhattan has become a site of destruction and reconstruction, of intense emotional and political investments, a highly over-determined space. It is a place inspired by local, national and global meanings, a neighbourhood, a commercial district, and a site of memory and mourning. (312)

In the following years, as foreseen by Sturken, the place gained more significance, especially after the inauguration of the 9/11 Memorial on September 12, 2011, and the opening of the associated museum in May, 2014. Additionally, Ground Zero and the Memorial Museum are on the must-see lists posted on websites for visitors to New York,⁶ and there are tours available for people who want to visit the site.⁷ Furthermore, despite the controversial nature of the commercial activity,⁸ the continuing sale of real or symbolically representative memorial souvenirs in the museum shop shows that there are still lots of people who want to keep the memory of September 11 alive as something special and sacred.

3. TRAUMATIC SPACES IN THE NOVEL

Offering a different approach to the definition of PTSD, Judith Greenberg suggests “that the first word of PTSD, post, encapsulates [...] a belated response to an original experience, a temporal delay and a repeated return against one’s will of an event, dream, hallucination or other image” (1998: 319). The unforeseeable resurrection and revisiting of tragic moments results in damage to the psyche of the sufferer over and above the original mental trauma. The inability to shake oneself out of these moments from the past can continue to affect the individual for a long time. Once the traumatic incident is involuntarily revived in the psyche, the individual tends to remain subjected to its domination for years. Together with the accompanying anguish at loss, the fear and terror evoked by a past experience can endure as if they were happening in the present. Trauma alters an individual’s perception of time, destroying a person’s ability to see either a carefree past or a positive/peaceful future. The traumatized victim enters a limbo-like state where his/her unclear and distorted conception of time before and after the catastrophe colours all anticipation of what lies ahead. In keeping with Greenberg’s definition of PTSD, Şirin is drawn as a character suffering from a recalled trauma. The moments of the train accident (which occurred

⁶ Guide, N. I. (2020, April 4). 9-11 Memorial and Museum | Visitor Guide, Reflecting Pools, Tickets. *NYC Insider Guide*. <https://www.nycinsiderguide.com/ground-zero-memorial>

⁷ See 9/11 Ground Zero Tour <<http://911groundzero.com>> [accessed 15 January 2015].

⁸ There has been controversy and anger regarding the souvenirs sold at the museum gift shop, especially on the part of bereaved families as they think the museum is different from the other museums owing to the remembrance of the people who died at Ground Zero. Abby Philip reports some of the objections as follows: “They’re down there selling bracelets; they’re making money off my dead son,” said Jim Riches, whose firefighter son, Jimmy, died at the World Trade Center on 9/11; or, “It’s crass commercialism on a literally sacred site,” Kurt Horning, whose son Matthew died on 9/11, said in a telephone interview Monday. “It’s a burial ground. We don’t think there should be those things offered on that spot” (2014). Also, a part of the discussion was about some of the victims’ families’ protest ‘against the storage of the remains of their loved ones inside the 9/11 Museum (Swaine, 2014).

one September several years previously) are still clear in her mind. Kuyaş refers to “the hours she spent in ruins, that desperate waiting; moaning, emergency shouts, pieces around, a broken hand, a heap of blood-soaked hair, a crushed head” (34). As the only survivor in the railway carriage, she still unwillingly keeps and relives in detail the bitter memories of that day. Throughout the book, the author frequently reminds the reader that Şirin’s traumatic memories resurfaced after the coincidental encounter with Bruno.

The absence of clear information about the protagonist’s life in the years between her accident and her meeting with Bruno suggests the importance that survivors unintentionally attach to sharing a common sense of togetherness post-disasters. Şirin says, “A story connected us. It was his story of survival. He would tell, I would listen” (Kuyaş, 2013: 17). Neither in their real conversations nor in imaginary ones does Bruno openly reveal any intention to talk about 9/11 or its aftermath, but he does not refuse to answer Şirin’s questions, either. He says that on the day when the towers fell, he went to the Twin Towers for a job interview, as he wanted to move to New York to start living with his Turkish girlfriend, Ayça. Before the interview, he had arranged a meeting in the south tower with his friend Rajeev, who worked at a finance company. The first and enduring impression that the crashes made on him was that it was as if they were watching *Godzilla* (Kuyaş, 2013: 38) and both men soon learned that a second plane had also crashed into the other tower. Two major things about that day left their mark on Bruno: his friend Rajeev’s telling him about the situation in and outside the north tower; and his friend’s ultimate death. He tells Şirin about Rajeev’s situation in his final hours and the things that Rajeev told him:

Rajeev turned with an extremely white face, he said that the plane had hit the other tower, an incomprehensible fire, I saw people leaning out of the window not to get burned, I saw people throwing themselves out of the window, a woman caught fire, he said, and he vomited into the nearest bin. (Kuyaş, 2013: 38)

As this passage from the novel shows, traumatic flashbacks and other symptoms of the condition such as nightmares that are prompted by sympathetic reactions to an account of a fellow-victim’s suffering are not confined to the protagonist, Şirin, but also feature in Kuyaş’s treatment of Bruno.

Initially, Şirin’s sympathetic listening is quite effective in narration because it helps the reader to understand her insistence on knowing about Bruno. It serves as a source to trigger Şirin’s long-suppressed feelings. The listening process does not occur in the novel but it does in Şirin’s mind as she imagines inner conversations that she holds with Bruno. The reader is openly informed about this fantasy: “Once, I also faced death, I wanted to compare. He would tell his account, I would listen” (Kuyaş, 2013: 44). From the very beginning of the novel, Şirin seems willing to get lost in a foreigner’s trauma by listening to a story through which she enters a world that she has unwittingly concealed from herself and others. In her both imaginary and real conversations with Bruno, she grows aware of her own self as well as of the moments that caused her to suffer for a long time both physically and mentally. Bruno has thus re-awakened Şirin’s buried memories, thereby leading her to question the importance of her own survival and to combine and compare it with that of others. Frequent repetitions suggest the female character’s urge to listen to someone else’s tragedy while at the same time it hints that the issue of death is unresolved. When combined with her urge to listen to someone else’s tragedy, the female character’s repeated

allusions to her own survival correspond to the observation by Cathy Caruth that, for the traumatized survivor, the issue of death is unresolved:

Focusing on survival, rather than on trauma puts the death back into the traumatic experience because survival suggests that there has been death, and the survivor therefore has had a death encounter, and the death encounter is central to his or her psychological experience. (2014: 3)

It may take some time for the survivor to overcome the remnants of the shattering past moment. The traumatized individual, who is at times interrupted by the intrusion of the past, may sometimes suffer from a sense of displacement and of not knowing what time and place s/he is living in. Şirin's memories and feelings about September 11 have reinforced her interest in Bruno, making her all the more inquisitive about him as well as her own self. Despite the differences between these two, their sharing of similar moments of past suffering results in a better understanding of their experience. For Şirin especially, the retelling of trauma has become essential to the reestablishment of her own self, which is revealed at the end of the novel. Her intention of having a spiritual journey with Bruno is similar to that expressed in the dialogue of the listener and testifier recorded by the Yale Professor of Psychiatry, Dori Laub:

For this limited time, [...] I'll be with you all the way, as much as I can. I want to go wherever you go, and I'll hold and protect you along this journey. Then, at the end of the journey, I shall leave you. (Felman and Laub, 1992: 70)

By listening, Şirin's trauma is re-awakened as she identifies the incomprehensible moments of her own experience with Bruno's. Her dreams and nightmares appear rather unexpectedly in the novel, matching the mental processes of a person who has still not fully recovered from trauma. Reflecting the first-person narrator's idea, the third-person narrator confirms that:

She found herself on the train in her dream. The rescue team were trying to break through, she was hearing the noise of the saw; she saw everything from the carriage window, but they could not reach her, because she will be in an aquarium. (Kuyuş, 2013: 148)

Regarding the dreams of a traumatized individual, Caruth agrees with Freud's theory about the bipartite nature of dreams. Their manifested content, remembered after we awaken, contrasts with their latent content, which we forget on waking and which Freud considers to be part of the unconscious. While generally agreeing with Freud's theories on the interpretation of the dreams of traumatized individuals, Caruth asserts the importance of recalling dreams upon awakening as she states:

It is the experience of waking into consciousness that, peculiarly, is identified with the reliving of trauma. [...] It is not only the dream that surprises consciousness but, indeed the very waking itself that constitutes the surprise: the fact not only of the dream but having passed beyond it. (1996: 64)

As Şirin tells herself that "disaster is something that cannot be fully perceived" (Kuyuş, 2013: 181), the ability to dream or to prevent nightmares is not in the hands of the individual, it is something difficult to control. Thus, Şirin's dreams recur when she least expects them: "She woke up with the train accident. It was a terrifying waking-up. She saw all the sharp edges of life" (Kuyuş, 2013: 80).

In spite of the fact that the word 'survival' mostly connotes relief and pleasantness, it also hints at deep psychological disturbance. Caruth evaluates this predicament asking "Is the trauma

the encounter with death, or the ongoing experience of having survived it?" She then suggests that it is "a kind of double telling, the oscillation between a crisis of death and the nature of an event and the story of the unbearable nature of its survival" (1996: 7). The individual, unable to realize what has really happened, lacks any meaningful explanation of how s/he has been involved in the incident and managed to survive it. As the mind has no clear awareness of what happened, it does not stop asking questions on the subject, sometimes at inopportune or unexpected moments. Complex and ambiguous inner feelings that can disrupt the psyche may appear any time. The harmful aftershock of the catastrophe does not generally emerge right away but repeatedly appears in blurred images some time after the event since the individual suffers "the inherent latency within the experience itself" (Caruth, 1995: 8). Judith Herman stresses that this latency makes total recovery impossible:

Resolution of the trauma is never final; recovery is never complete. The impact of a traumatic event continues to reverberate through the survivor's lifecycle. Issues that were sufficiently resolved at one stage of recovery may be reawakened as the survivor reaches new milestones in her development. (1992: 211)

Şirin's case epitomizes Herman's definition of one of the features of trauma here. Unsurprisingly, Şirin's questions about survival in *Serbest Düşüş* generally appear after her mentioning the subject, which shows she is still in thrall to her traumatic past. The more she contemplates her past and present life, the more dominant the issue of survival becomes. This tendency in the novel again reveals that "trauma is not only an effect of destruction but also, [...] an enigma of survival" (Caruth, 1996: 58). The mystery of staying alive constrains the mind since the individual can neither understand the accident nor how s/he survived it. Though the timespan of the catastrophe is generally quite short, the incidents that fit into it may be hard for the individual to perceive when it happens or very soon afterwards. The scenes of Şirin's own survival do not leave her at peace. She is instantly and at unexpected times interrupted by her own memories: "Southern France. Train debris. A broken hand. A bruised hand. Intolerable pain. The noise of the saw" (Kuyuş, 2013: 46). The survivor may spend a long time without consciously realizing what happened in the past but, as in the case of Şirin, painful memories can be revived by a stimulant. Felman explains that trauma "registers a belated impact [...] it remains un-owned and unavailable to knowledge and to consciousness" (2002: 173). Suffering from a similar situation, Şirin has several questions in the novel regarding the notion of survival because after long years of PTSD, she sometimes questions the line between death and staying alive. In addition to the shock she experienced at the moment of the accident, getting out alive amounts to another shock, setting the survivor a mystery to solve; and the obligation to deal with two perplexing cases of shock is a burden for even a healthy individual to handle during and after the original disastrous incident. The reader gathers, both from the irregular flow of the novel and the ambiguous opinions in Şirin's mind that Şirin has not overcome the psychological devastation of the train accident that occurred several years previously.

Freud's analysis of the situation of the victim after train accidents leads Caruth to suggest that "the accident, as it emerges in Freud and is passed on through other trauma narratives, does not simply represent the violence of a collision but also conveys the impact of its very incomprehensibility" (1996: 6). Şirin, who has been facing the severity of the accident, cannot initially digest the event in her mind and thus her own interpretation of what survival means

varies a lot. She thinks that survival is “something that changes one” (Kuyaş, 2013: 17), and after the accident she creates an “Other Woman” (Kuyaş, 2013: 25) image in her mind thinking that “pain has become her new identity” (Kuyaş, 2013: 25) It is also after the train accident that she says “surviving creates a second, hidden self in one. I know this” (Kuyaş, 2013: 63), and that she understands how much she loves her husband Ekrem (then her boyfriend).

Though not dealt with in any very detailed way, some other cases that are known worldwide and have had traumatic results (e.g. the Holocaust) are also addressed in the novel. The author implies that major cataclysms resulting in big death tolls and collective suffering have indeed features in common and thus she considers them along with the attacks of 9/11. Although Şirin keeps asking herself hypothetical questions such as, “How did it affect her to survive [the collapse of] the Twin towers? She wanted to open the hidden door in Bruno, but she kept silent. She understood that he kept himself closed because he survived with difficulty” (Kuyaş, 2013: 136). She also shows her concern for survivors in some other massive cataclysms: “Does one feel guilty at having survived, I asked, just like the Holocaust survivors?” (Kuyaş, 2013: 42). Şirin’s comparison between the Holocaust and the September 11 attacks implies that she sees a certain degree of similarity between the two crimes against humanity despite their difference in scale.

For Jonathan Boulter, “a traumatized space is one continually marked by its relation to the disaster that preceded it and provided its foundations and ground” (2011: 10). As a survivor who frequently mentions stepping back from the brink of death, Şirin generally reflects an inescapable sense of void and incompleteness. She suffers from middle-age depression, questions her marriage, which she feels is unsatisfactory, worries about her children, and has hesitations about her plans for the rest of her currently lacklustre life. Sometimes even art does not make her feel happy. Her search for meaning in life presupposes the existence of something waiting to be discovered that will fill the void. She states several times that survival has changed her a lot and that knowing Bruno has transformed her life and ideas. She is sometimes aware of this overlap between the traumas caused by their very different experiences. In one of her inner monologues Şirin says that

the alienation of trauma is like being encrusted all around. With deep awareness, you get to set shallow relationships. A shallowness that becomes more attractive with the things that cannot be shared, like an eye-deceiving beach. Has she caught that merciless shallowness in Bruno? The feeling of giving up, breaking off everything at once. An overwhelming sense of devotion and an irresistible need for betrayal. (Kuyaş, 2013: 63)

The reader finds Şirin questioning herself several times. Her inner conflict and helplessness to resolve her own life and memories of the train accident is a constantly recurring issue in her mind. She also explains her own survival case to Bruno and wants him to question it. She sometimes even forces him to remember again and again. By constantly questioning herself, she also wants the male character to remain continuously involved in the traumatic scenes, both in hers and his own. Şirin asks:

And you? After the Twin Towers, could you look at high buildings? Meanwhile she was thinking: I could not get on a train for a long time, even now, on the subway, a moment comes and I immediately get off no matter what the stop is. [...] No. The event did not alienate me from high buildings, said the man. On the

contrary, it has turned out to be a source of melancholia. My passion for skyscrapers increased, I constantly go up and down in skyscrapers, [and] stay there. (Kuyaş, 2013: 62)

Contrary to Şirin's past experience and expectation, Bruno claims that he feels nothing to distance him from high buildings. Despite his inability to overcome a sense of guilt after losing his friend, he approaches high buildings in quite a heroic manner, having at least resolved this part of the survival issue.

Şirin does not stop questioning Bruno. She wants to discover more about him in order to make him become involved in traumas. This intention to make Bruno become more engaged in both his own and Şirin's trauma and several dualities is given via the third person narrator:

Şirin associates the feeling of melancholy that she had difficulty in confessing with the man she created in the narration. As he has faced death, he might find daily life incredible like me, she says. He might find it unreliable. He might find it dream-like. In this sense we resemble each other. (Kuyaş, 2013: 63)

It is a widely known fact that for people who suffer from trauma, everyday life may seem meaningless and risky as it may bring some other shocking cataclysm. Still coming to terms with the surprise of having survived, Şirin cannot properly place the present time in her life and reckons that it is the same for Bruno. She imagines his inner life and tries to suppose what his problems and pains must be. She clearly announces that she has time-related problems and lets Bruno feel the same way in her thoughts:

He also has a side that is outside time. Şirin is like that, she wants to live outside time, and draw beyond history, so great an effect has the train accident had on her. Or maybe she was already that way inclined and became ever increasingly so. (Kuyaş, 2013: 63)

As seen from the frequent repetition of similar feelings, Şirin is frequently reminded of what she has been through.

Interestingly, Şirin is sometimes aware of the outcomes of her traumatic experience but the fact that they are fluctuating may result in certain feelings of giving everything away without looking back. She says:

All traumas alienate you from other people. Your feelings become estranged from you as you grow alienated. Did she feel that aloofness in the person she called Bruno? The impression of breaking up everything anytime. The reality that our deepest feelings cannot be shared. This was the charm of two solitudes. (Kuyaş, 2013: 69)

References to the fact that Şirin has not found anyone closer to her feelings up until Bruno enters her life are repeated in many ways in the early stages of the novel. The complexity of her mind owing to her traumatic experience has ruined several moments in her life, sometimes making her unaware of what is really happening in it, which is also very appropriate in the novel with its frequent switches of narrator, changes in the flow of narrative time and shifts of location.

However, Şirin's habit of combining tragic experiences, alienation and repetitions of traumatic episodes does not last forever. The reader is earlier warned that Şirin will realize that her love and desire for Bruno will come to an end: "After realizing everything has ended on September 11, Şirin wanders around in delusions in the city" (Kuyaş, 2013: 66). But soon on the same page, the narrative digresses as it returns to treating the experience of survival:

Life does not flash before your eyes when you are about to die said Bruno; on the contrary, there appears a sphere, every bit of which you can touch at the same time, but there are also voids, gaps in it, you see. [...] Şirin is surprised about the similarity of the description. She also felt she had been in a similar bubble when she was in the wreckage. (Kuyaş, 2013: 66)

Owing to the sudden and incoherent change of the narration the reader may not be totally aware that there will eventually be an end to Şirin's love for Bruno and to her desire to know more about his traumatic story. However, whether or not it is surprising, there comes a moment when Şirin certainly frees herself from adding Bruno to her life and desires. This development is stated in the novel as follows:

An unfinished story looks like a demolished building. The woman tries to understand the dimensions of the wreckage she is in, she looks around, it is just like resolving the fiction of a story (like trying to sort fact from fiction), the woman thought. [...] She needs to find an ending. (Kuyaş, 2013: 175)

After this realization or awakening, Şirin becomes more involved with art, meets her close friends and tries to spend more time with her husband. We are told that "the story ends with destruction and rebirth. [...] And trauma is slightly relieved" (Kuyaş, 2013: 217). Also, the author, in order to show that things have changed for Şirin after a certain point, mentions her ex-lover's name as B. instead of Bruno.⁹ The change in the protagonist's attitude is underscored by an agreement of Şirin and Laura, one of her close friends, on the situation post-9/11:

They remembered how they met on September 11, 2001, yet both women say the same thing – Americans do not want to think and talk about September 11 anymore, the war changed everything, the situation is different now. We are in an economic crisis. People are hurt differently now. (Kuyaş, 2013: 181)

Hearing about the recent situation in America from her friend, Şirin feels that her pain is dissipated along with her interest in Bruno. Thus, throughout the end of the novel, the narrative grows less complicated.

There is also another event that has led Şirin to concentrate on her life and aims. The tragic earthquake in 2011 in Van¹⁰ has made Şirin think less about her own traumas and worries and inclined her to help other people. At this point Kuyaş ensures that Şirin reacted to her country's cataclysm much as Bruno did to 9/11 insofar as the earthquake "responded the necessity of a disaster in her. [...] It saved Şirin from herself (her problems), it gave her a reason" (Kuyaş, 2013: 198). She feels that, for her, "there started a new life beyond Ground Zero" (Kuyaş, 2013: 200). Seeing that there are people who are really in need of help is like an awakening for Şirin. She has not totally erased Bruno from her mind, but has now clarified her awareness of what she likes and wants in her life. Yet, the author prefers to show Şirin's conclusions through her son Rüstem, who is also a type of a hero for her and who says:

I no longer have any more fetishist respect, any admiration for constructions called buildings. It was indeed shattered on September 11, faded after Fukushima, and was totally worn away after Van earthquake. [...] Everything is destined to collapse and to be built again. (Kuyaş, 2013: 222)

Şirin accepts her son's words as her cure and tries to keep the passion in her life. Şirin's healing is like Bruno's conclusion after 9/11. Just as Bruno's ideas about his own life revives after

⁹ On pages 184, 206, 214, and 229 there is just B. instead of Bruno.

¹⁰ On October 23, 2011, an earthquake with a magnitude of 7.2 hit a city called Van in the eastern part of Turkey. It lasted twenty-five minutes leaving nearly 1,000 deaths and hundreds of injured people.

the disaster, the same happens to Şirin. Becoming a volunteer to help people in the Van earthquake awakens her desire to see other survivors and she is revived by the reality of her participation in the aid mission. That is, solidarity and helping out other people has made the beginning of her healing.

4. CONCLUSION

This paper presents a broad overview of how the September 11 attacks were seen and portrayed differently in two different countries: the U.S. and Turkey. In her novel *Serbest Düşüş*, Nilüfer Kuyaş, who is one of Turkey's postmodern authors, has charted the course of a protracted trauma that includes 9/11 among other cataclysms. By creating her protagonist Şirin, Kuyaş tries to show how 9/11 is perceived by Turks, and with the character Bruno, she emphasises the difference between American and Turkish reactions to the September 11 attacks. Mostly within the context of individual trauma, the novel presents how one's trauma can intersect with someone else's upon an encounter. In other words, the novel suggests that one's trauma can reappear upon an interaction with someone else with a traumatic background. Lastly, as the analysis of traumascapes are also analysed throughout the characters from different cities, this study also draws attention to the importance of city life within the historic and iconic background in addition to the contribution of different perspectives.

Conflict of Interest Statement

The author declared no potential conflict of interest regarding the research, authorship and/or publication of this article.

Support/Financing Information

The author has received no financial support for the research, authorship and/or publication of this article.

This research has not been funded by any institution.

Ethics Committee Decision

For this research, ethical permission (dated-numbered) was not required.

REFERENCES

- Anderson, J. (2010). *Understanding Cultural Geography: Places and Traces*. New York: Routledge.
- Antai-Otong, D. (2002). Culture and Traumatic Events. *Journal of the American Psychiatric Nurses Association*, 8(6), 203–208.
- Ashkenas, J., & Evans, T. (n.d.) (2021, November 24). *View Comments: Where Were You on Sept. 11, 2001?* Erişim adresi <https://www.nytimes.com/interactive/2011/09/08/us/sept-11-reckoning/map911-browse.html>
- Boulter, J. (2011). *Melancholy and the Archive: Trauma, History and Memory in the Contemporary Novel*. London and New York: Continuum International Publishing.
- Bracken, P. J. (2002). *Trauma: Culture, Meaning and Philosophy*. London: Whurr Publishers.
- Briere, J., & Scott, C. (2006). *Principles of Trauma Therapy: A Guide to Symptoms, Evaluation, and Treatment*. London: Sage Publications.
- Caruth, C. (2014). *Listening to Trauma*. Baltimore: John Hopkins University Press.
- Unclaimed Experience: Trauma, Narrative, History*. (1996). Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- Trauma: Explorations in Memory* Introduction in C. Caruth (Ed). (1992). London: The John Hopkins Press.
- Çiçekoğlu, F. (2003). *9/11 New York-Istanbul*. Istanbul: Homer Kitabevi.

- Delillo, D. (2007) *Falling Man*. New York: Picador.
- Duvall, J. N. & Marzec, R. P. (2011). Narrating 9/11. *Modern Fiction Studies*, 57(3), 381-400.
- Felman, S. (2002). *The Juridical Unconscious: Trials and Traumas in the Twentieth Century*. London: Harvard University Press.
- Felman, & Laub, D. (1992). *Testimony: Crises of Witnessing in Literature, Psychoanalysis, and History*. New York: Routledge.
- Greenberg, J. (1998). The Echo of Trauma and the Trauma of Echo. *American Imago*, 55(3), 319-347.
- Herman, J. L. (1992). *Trauma and Recovery: The Aftermath of Violence – from Domestic Abuse to Political Terror*. New York: Basic Books.
- Huyssen, A. (2002). Twin Memories: Afterimages of Nine/Eleven. *Grey Room*, 7, 9–13.
- Jarvis, B. (2006). New York, 9/11. In C. Lindner (Ed), *Urban Space and Cityscapes: Perspectives from Modern and Contemporary Culture* (46-63). New York: Routledge.
- Kuyaş, N. (2013). *Serbest Düşüş*. İstanbul: Can Yayınları.
- Kuyaş, interviewed by Betül Ateşçi Koçak, 20 November 2014.
- Low, S. M. & Lawrence-Zuñiga, D. (2003). Locating Culture. In S. M. Low and D. Lawrence-Zuñiga (Eds), *The Anthropology of Space and Place: Locating Culture* (1-48). Australia: Blackwell Publishing.
- Norris, F. (2001, September 13). A Symbol Was Destroyed, Not America's Financial System. *The New York Times*. Erişim adresi <https://www.nytimes.com/2001/09/13/business/a-symbol-was-destroyed-not-america-s-financial-system.html>
- Philip, A. (2014, May 19). Families infuriated by “crass commercialism” of 9/11 Museum gift shop. *The Washington Post*. Erişim adresi <https://www.washingtonpost.com/news/post-nation/wp/2014/05/19/families-infuriated-by-crass-commercialism-of-911-museum-gift-shop/?variant=45bcfc8a951d56c3>
- Seeley, K. M. (2008). *Therapy after Terror: 9/11, Psychotherapists, and Mental Health*. New York: Cambridge University Press.
- Smelser, N. (2004). September 11, 2001, as Cultural Trauma. In J. Alexander et al. (Ed), *Cultural Trauma and Collective Identity*, by (264-283). Berkeley: University of California Press.
- Sorkin M. & Zukin, S. (2002). *After the World Trade Center: Rethinking New York City*. New York: Routledge.
- Soul, J. (2013). *Collective Trauma, Collective Healing: Promoting Community Resilience in the Aftermath of Disaster*. New York: Routledge.
- Sturken, M. (2004). The Aesthetics of Absence: Rebuilding Ground Zero. *American Ethnologist*, 31(3), 311-325.
- Swaine, J. (2014, May 9). 9/11 families angry over ‘disgraceful’ city plan to store remains at museum. *The Guardian*. Erişim adresi <https://www.theguardian.com/world/2014/may/09/911-museum-families-angry-human-remains-storage>
- Sztompka, P. (2000). Cultural Trauma: The Other Face of Social Change. *European Journal of Social Theory*, 3(4), 449–466.
- U. S. Strategic Bombing Survey. (1946, June 19). *The Effects of the Atomic Bombings of Hiroshima and Nagasaki*. Erişim adresi https://docs.rwu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1000&context=rwu_ebooks
- Stories Archive. (2021, November 24). Where Were You on 911?. Erişim adresi <https://www.wherewereyouon911.com/stories/>
- Young-Bruehl, E. (2003). The Interpretation of an Architect's Dream: Relational Trauma and Its Prevention. *Journal for the Psychoanalysis of Culture and Society*, 8(1), 51–56.
- Ziegart, D. (2008). Radical Measures: 9/11 and/as Deleuze's Time-Image. *Rhizomes: Cultural Studies in Emerging Knowledge*, 16. Erişim adresi <http://rhizomes.net/issue16/ziegert/index.html>
- Zizek, S. (2002). *Welcome to the Desert of the Real*. London: Verso.

ARAŞTIRMA MAKALESİ | RESEARCH ARTICLE

MAIN DYNAMICS OF THE OTTOMAN PEACE

Mahmut BOZAN

Prof. Dr., Bartın Üniversitesi, SBKY

mbozan@bartin.edu.tr

0000-0002-5936-7021

Atıf / Citation: Bozan, M. (2021). Main Dynamics Of The Ottoman Peace. *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, (İNİJOSS), 10(2), 315-327.

Abstract

In the history of world, the periods of peace and tranquility as well as the periods of chaos and destruction are encountered. The Ottoman Peace has an exceptional location in terms of providing peace. In the inherence of the Ottoman Peace lies the allowance of these nations with different beliefs and ethnic origins to live in peace within the legal and administrative system of the Empire by protecting their religion, language and other cultural characteristics. What is the emotion that pushes the Ottomans to overlook, even to help, the religions and languages that are different from the dominant geography of the Ottoman while the history has witnessed the practices of destruction and relocation policies as well as assimilation? The answer to this question should be searched in the perception of civilization of the Ottoman Empire. Although the Ottoman Peace does not have a written document like Westphalia Peace, it is seen that the Ottoman Peace is based on a system of strong values which focuses on human. This paper aims to explain the civilization perception of the Ottoman Empire by comparing the values of Western Civilization.

Keywords: Ottoman peace, Islamic civilization, Western civilization, Culture of living together.

OSMANLI BARIŞININ TEMEL DİNAMİKLERİ

Öz

Dünya tarihinde kargaşa ve yıkımın hâkim olduğu çalkantılı dönemler kadar, sulh ve sükûnun sağlandığı dönemlere de tesadüf edilir. Osmanlı barışı dünyada huzuru sağlama bakımından müstesna bir yere sahiptir. Osmanlı barışının özünde, devletin hukuki ve idari sistemi içinde farklı inanç ve etnik kökene sahip olan milletlerin din, dil ve diğer kültürel özelliklerini koruyarak barış içinde yaşamalarına imkân verilmiş olması yatmaktadır. Osmanlıları hâkim oldukları coğrafyada kendisinden farklı olan din ve dillerin yaşamasına müsamaha, hatta yardımcı olmaya iten duygu nedir? Oysa tarih kendinden olmayanlara asimile, tehcir veya imha politikaları uygulayanlara da şahitlik etmektedir. Bu sorunun cevabını Osmanlı Devleti'nin medeniyet algısında aramak icabeder. Osmanlı Barışı'nın Vestfalya Barışı gibi yazılı bir belgesi olmamakla birlikte, insanı odağa alan güçlü bir değerler manzumesinin üzerine oturduğu görülür. Bu çalışma Osmanlıların medeniyet algısını Batı medeniyetinin değerleriyle mukayese ederek açıklamayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı barışı, İslâm medeniyeti, Batı medeniyeti, Bir arada yaşama kültürü.

1. INTRODUCTION

Although the institutions that survived from the cold war era have not been closed down, the 2000s created new hopes in the Islam World and particularly in Turkey. These hopes rest upon some factual reasons. The primary reason is that the advanced-technology monopoly of the West, which enabled it to be the imperial power, began to break off with the globalization.

The second important reason is that the democratization movements that emerged after the authoritarian regimes in the Islam world had no more strength to stand in the process of transition from industrial society to information society and left their place to public's will.

The third reason is that the deformities under the bright image of the Western civilization reflected have begun to be more visible; and the new pursuits that occurred with the rage aroused by the significantly deep gap in income distribution caused by capitalism particularly after the liquidation of fascism and Marxism.

And the fourth reason is the need of Islam countries, which own almost two thirds of the existing energy resources in the world, to unite powers to overcome the desperation faced against the plundering of their resources forcibly by imperialist powers, particularly by the USA.

All these reasons refresh the historical Ottoman Peace in minds and direct the artificially separated Islam world, in conflict with each other, to reread the history. The most important return of this orientation will be the representation of Islam world in the world politics again with the Turk-Arab convergence and alliance; and they will be able to use their influence.

2. OTTOMAN PEACE

Turks who adopted Islam founded states in which Muslims lived together with people from other religions. The most remarkable one among these states is the Ottoman Empire. The legal and administration system in the Ottoman Empire ensured the non-Muslim nations within the Empire to live in peace by protecting their religious and cultural characteristics. As the representative of the Islam world, on the other hand, Ottoman Empire maintained the relationship with the Western world for centuries (İhsanoğlu, 1995: 391).

Until the 17th century, the people who spoke Turkish were the cornerstones of the Asian ring that suspended the civilization before Vasco Da Gama. Throughout these two centuries, the land connection between different civilizations was managed by the power of Turks in the steppe. Due to their central position in the world before Vasco Da Gama, Turks conquered the land from east to west, from south to north, from Manchuria to Algeria and from Ukraine to Deccan (Toynbee, 1980: 69).

Ottoman Empire is the name of the political union that had its heyday throughout the 15-17th centuries in the land of old Roman and Byzantine empires and this union is called as Ottoman Peace (Pax Ottomana) by modern historiography (Ortaylı, 2008: 114). Other historiographers consider that Ottoman Peace lasted longer. Especially in Europe, the period of peace is said to have continued from the 14th century till the beginning of the 19th century. The fact that manorial system of Ottoman Empire was welcomed by the Orthodox people in the region who were not

happy during the feudalism period, Ottoman's emergence as a kind of rescuer because Orthodox population considered feudalism as a Catholic element as well as the tolerant attitude of the first Turkish residents representing Ottoman in the area towards religious and ethnic differences were all influential in the peace that Ottoman Empire established in this geography incorporating an ethnically and religiously composite structure.

With the withdrawal of Ottoman Empire from the region, especially following the World Wars and finally with the ending of the Cold War, these regions experienced some social, economic and political instabilities. Therefore, as a viewpoint to the period of Ottoman Empire, historiographers prefer to use this term in order to highlight the positive effects of Ottoman Empire considered to have on these countries.

Ottoman Empire, which brought a new order to the world after Pax Romania, moved with the ideal of "nizam-ıâlem", which means world domination and with the conquest of Istanbul by Mehmed the Conqueror it exerted its authority on world politics and thus started a long period called the Ottoman Peace. Ottoman Peace aimed for the ideal of world domination abroad while it protected the religion, language, culture and traditions of the nations within the empire. It provided a wide guarantee of rights for non-Muslim elements-especially for the people of the book- especially regarding the life and property securities.

2.1. The Main Dynamics Of Ottoman Peace And The Philosophical Grounds Of Western Civilization

Since Ottoman Peace is, in essence, shaped by the principals of Islam, this peace can be accepted as the appearance of Islam civilization. As a matter of fact, Islam civilization had other appearances except the Ottoman. However, none were as long-lasting and effective as the Ottoman Empire. So to say, Ottoman Peace represents the peak point of Islam civilization. The main dynamics of Ottoman peace is nothing but the principals of Islam civilization.

Islam civilization brought peace and progress to humanity and civilized the humanity; this was only by the affirmative principals it has. The main values that Islam civilization is based upon rest on Islam Sharia Law and legal system. It contains all principals to correct the damages that the Western civilization caused on humanity and to establish peace in the world again. Also, this is not an argument but a reality implemented in the world for centuries and recorded in history.

The Western civilization leaving the humanity longing for peace and tranquility, especially causing disaster and misery through invasions, civil wars and colonization at the world outside itself is of course closely related to its worldview and understanding of civilization. In fact, while civilizations are describing a common development move of humanity in terms of their exchanges in science and technology and complement each other; They present a summary of the struggle between good and evil in terms of their understanding of life, human perspective, value judgments and international relations. For this reason, no civilization can monopolize technological developments, but civilizations are responsible for using technology for the benefit or harm of humanity. For example, achieving nuclear power is a technological development, but dropping atomic bombs on cities is an understanding of civilization.

Islam is not based on power or force but on rights; it is based on virtue and not on interests and it builds life on mutual cooperation. And thus, it protects right people and their rights; intimidates cruel and tyrant people and protects aggrieved and weak people. Indispensable first principal of Ottoman peace is to protect aggrieved people from tyrant people, to ground on ethical values instead of interests and to protect the right to life of weak people.

Western civilization, on the other hand, is based on force and interest and sees life as a war itself. Weak people have no other alternative than the natural selection, which is in other words, those who are strong are right, interest is the main issue and the right to life belongs to those who are strong. In Western civilization which incorporates such movements as rationalism, materialism and Darwinism, racism has a significant place. In the below quotation taken from the letters Darwin sent to W. Graham, the attitude that claims that white race is superior appears obvious.

"...I can prove that the contribution of the struggle during the natural selection to the development of civilization is a lot more than what you accept and keeps to be so. Remember that just a few centuries ago, the European nations were not able to take a stand against Turks but now, even the idea of that sounds ridiculous! More civilized races known as the white races, pulverized the Turks in the struggle for existence. When we look at the near future, who knows which lower races will be eliminated by higher races all around the world" (Darwin, 1888: 285-286).

While Islam civilization grounds the relationship between people on brotherhood, citizenship, humanity, West describes it over race and sees itself as the superior race. While Ottomans protected the races, languages, traditions, customs and rights in the geographies where it established domination, West cannot offer any alternatives but deportation, assimilation or banishment.

Finally, while Islam civilization is based on nourishing the spiritual and divine senses of people, the materialist West avoids drawing inspiration from the spiritual side of Christianity and prioritizes earthly pleasures and hedonism. By attempting to degrade everything to human standards, modern civilization, step by step, fell to the level of the lowest elements and satisfying the needs hidden in the materialistic side of the creation has been the only aim (Guenon, 1979: 30).

As a result, while a dynamic and energetic generation away from alcoholism, hippiness, suicide and moral corruption emerged in the Ottoman civilization, it was a selfish generation that did not know to share, who were isolated and found themselves in spiritual dissatisfaction and who drifted towards alcoholism, drugs and suicide occurred in the Western civilization.

So, how do these negative grounds of the West could result in the civilization today? The answer to this question lies in the "Which West?" question. Regarding this issue- from which West did the services that Western civilization provided for humanity came- Guenon (1979: 138) states that the positive contributions of Western civilization, especially in the field of technological advances- are grounded on Christianity, their older traditions and the principals they acquired from previous civilizations and that the elements that drag the Western civilization and ruin it today originates from the materialist principles inherited from the Greco-Latin civilizations.

The roots of Western civilization are connected to the Greek-Roman culture and the Judeo-Christian tradition. The philosophical foundations of Western civilization are based on the fictions of the materialist mind rather than the monotheistic religions. Greek culture and thought covers the pre-Christian period of western civilization. Pre-Christian Greece and Rome had a paganist nature in terms of religious beliefs. Both the Greek folk religion and the official Roman religion were at a very primitive level (Nyberg, 2010: 3). Due to the feature of Greek philosophy that brought the mind to the fore, rationalism was taken as the basis in interpreting the world of existence, not revelation. In the post-Christian enlightenment period, the mind has been placed in a position that organizes the object by constructing it, not as a talent that God has given to people. Thus, the mind was placed in a position that organized the object by constructing it, not as an ability to discover the laws set by God, and as a result, its connection with God as the source of existence, knowledge and value was severed. Reason was seen as the only source of knowledge and morality (Görgün, 2013: 70).

The arguments of Locke at the end of the 17th century and Leibniz at the beginning of the 18th century that Christianity was a "reasonable" religion did not change this approach much. They have strengthened the mind with the view that the truth revealed by religion can also be known independently of religion by just reason. Similarly, Newton and Copernicus' expressions of nature as a solid order that can be explained in the physical framework are also approaches that take the mind as a reference. Accordingly, if the mind can know on its own what religion has revealed; then religion becomes the philosophy of those who do not know how to use their minds, and philosophy becomes the religion of those who can use their minds. The idea that man has to explore the truth and physical nature by researching gave results to positivism. French rationalism, English empiricism and German idealism have come into existence on this ground in different ways (Görgün, 2013: 75), and movements such as capitalism, fascism, Nazism and Marxism, which have plagued humanity, have also flourished on the materialist thought ground of Western civilization.

3. DISTURBANCE OF OTTOMAN PEACE AND NEW PURSUITS

The first signs of separation within Ottoman Empire emerged with the effect of race specific nationalism movements that emerged in Europe. "Self-determination" was the resulting idea in those nations in which nationalism is adopted and this pushed them to do away with foreign management and managers and to begin their struggle for independence. This new ideology which originated from the Western world; which persistently emphasized earthly-secular and materialist values; and which attached significant importance to ethnic discrimination and geographical regions and borders had a global religious approach and was in conflict with Islam traditions which is persistent about the unity and solidarity principals (Hitti, 1981: 1224).

The first reflections of the nationalism movement that emerged with the French revolution were seen on the non-Muslim population within the Ottoman Empire. Western states and Russia used this process against Ottoman Empire and began to weaken Ottoman Empire by provoking the nations within the empire. Particularly with the claim of Christian patronage and with the provocation of different nations within the empire (Devlet-i Âliye), serious shakes emerged. Hitti (1981: 1224) finds the fact that the actual secession and disintegration within the empire that

emerged with the effect of nationalist movements occurred long after the theoretical spread of these ideas in the Ottoman land surprising. The reason behind this is the peaceful and friendly sense of law of Ottoman Empire instead of one that is racist, discriminative and assimilating tools.

Financial, institutional, economic and legal reconstructions, capitulations and the rights given to Orthodox people with the Treaty of KüçükKaynarca (KuchukKainarji) in 1774 accelerated the process of disintegration of non-Muslims from the Ottoman Empire. The intervention of West to Ottoman was seen on two elements: one on religious minorities and second on national minorities. Beginning with the Imperial Edict of Gülhane, some defense mechanisms as Ottomanism had been developed against these elements, which were weaknesses on the multinational and multi-religious structure of the Ottoman (Bozkurt, 1998: 12).

The first idea to save and improve Ottoman Empire was Ottomanism. After the recognition that the idea of Ottomanism had no attraction to keep non-Muslim populations within the empire, the Islamic identity of Devlet-i Aliye, which would provide the unity among Muslim nations with different ethnicities, was highlighted and gathering around the idea of Islamic Unity (İttihad-ı İslam) and thus, providing the survival of the empire was adopted. However, the pace of the nationalism movement overcame these barrages in some regions. English, French and American Colleges opened all around the Ottoman Empire not only struggled for the independence of the non-Muslim elements in the empire by provoking them but also produced a second scenario of dismemberment by planting in the idea of nationalism in Muslim children. It was obvious, especially with the disintegration movements of Albanian and Arab nationalism that all these efforts were not in vain.

Some civilian and military bureaucrats, who considered themselves authorized for the destiny of the Ottoman Empire, and some intellectuals, on the other hand, were supporting westernization. According to those people, it was necessary to rapidly embrace Western culture and civilization and to integrate with the west. Supporters of Westernization were thinking of creating a modern society by combining western civilization and Turkish culture. They believed that salvation was to come through integration with Turkish world.

According to Gökalp (1979: 72), who claimed himself to belong to Turkish nation, Islam ummah and western civilization, keeping up the level of contemporary civilizations was only possible by founding a nationalist, populist and laic state which adopts western civilization.

Seeing Turkish nationalism as the solution to the exhaustion in the final period of Ottoman Empire caused by the attacks of western powers, the economic crisis within the country, the rebels embittered by nationalist movements, political polarization and military insufficiencies would have been falling into the trap of the west and it happened so. Those supporting this ideal are outstanding names in the foundation of the Republic and only two of these names will be mentioned here as examples.

Ziya Gökalp's commitment to Emile Durkheim ecole who "regarded society as God" and Abdullah Cevdet's commitment to Sigmund Freud ecole who "considered himself as a Jewish without God" is meaningful as both names are significant in the foundation of Turkish Republic instead of Devlet-i Aliye. The effect of those two sociologists, who are both Jewish, atheist,

materialist and positivist, on Turkey via Gökalt and Cevdet is not covered in this article as that is a different issue. Among those who supported westernization, nationalists argued to protect the national identity while others argued that westernization is a whole and should be adopted with all its elements. And some like Abdullah Cevdet argued that Turkish nation should be changed with all its elements including the biological inheritance (Güngör, 1980: 47).

Ottoman Empire's losing its power to set play in the history of stage worth to be examined in terms of bringing such deep complexes into light inside the empire. Although the bodies of those people are within the empire, their identities, personalities, mindsets and souls are just like French people speaking Turkish.

3.1. Turk-Arab Disintegration

The two elements that served significantly to the existence of Islam in the stage of history and building of an extensive civilization are Arabs and Turks. While Arabs rooted Islam with the Emevis and Abbasids, Turks made it global and lasting with Seljuk and Ottoman Empire. Thus, in many parts of the world, the term Turk had been used as a synonym to Islam for long years.

The nationalist movements, which spread with French revolution and also with the provocation of Western states-particularly English, first caused a rebellion and then disintegration of non-Muslim population in Ottoman Empire. Later these movements motivated Muslim Albanians and Arabs within the empire and they also broke off Arab nationalists began to see Ottoman Empire as imperial, colonial and a disidentifying element.

The dominating Arab nationalism idea in the region played a role in Turkey's later negative image. In the statements of Arab nationalists in the period after the independence, Ottoman Empire was described as a colonial power that was responsible for the underdevelopment of Arab world. And the Turkish side was alternating between the wish for "distancing" from Ottoman heritage and the feeling of "betrayal" after the Arab rebellion. Although recent historiography studies object to seeing the relationship between Turkey and the Arab world in "pressure" and "betrayal" categories, it is possible to say that the relationship between these two developed with this negative historical memory which is kept alive in course books and cultural representations (Altunışık, 2010: 8).

While the Turkish intellectuals endeavored to relate pre-Islam Turkish culture with modernity bypassing Seljuk-Ottoman heritage, assumed to have developed under Arab impact, Arab intellectuals endeavored to form a new political structure and culture referring to Emevis-Abbasids' period by bypassing the Seljuk-Ottoman period (Davutoğlu, 2002: 407).

Turkey's adoption of a western identity matching the European nation-state model and shaping its political regime accordingly will deepen the disintegration. This identity definition brought a western foreign policy along. The identity of the state was cleaned from Islamic grounds and the government turned its face to west in foreign relations. Especially the relations with the Middle East were kept at minimum and instead, integration with western international and regional institutions became the main foreign policy target. Thus, westernization became the most basic elements providing the persistence of Turkish foreign policy (Erol and Ozan, 2011: 36).

Turk-Arab relations had a new dimension with the foundation of the Republic. The relationships with Arabs, who were otherized by Turkish politics and people, were attempted to be sustained by keeping it out of historical and religious context. Turkey, who lost Turkish geography in Asia to USSR with Bolshevik Revolution and miscellaneous Islam geography to colonial west, turned towards a foreign policy in proportion to real power and with a reflexive defense motive and aimed to realize a Turkey model that integrated with west not as an alternative to west (Yağbasan and Günek, 2010: 4).

3.2. Emergence Of West As A Hegemonic Power

Ibn Khaldun states that as in the material world, in which all is temporal and mortal, states have their lifetime. He adds that those families governing the state could last for four or six generations and later the governments will decline and fall. According to Ibn Khaldun (1982: 455), who grounds on a life of 40 years for a “minimum period for the disappearance of a generation and growing of a new generation”, the life of a state is around 160-240 years. Ottoman Empire, on the other hand, which was the final best representative of Islam civilization, is an exception to this view with its 300- hundred years of growth period and a total of 600-hundred years of survival. Despite all, Ottoman Empire completed the period of its sovereignty and first experienced the stagnation and then the decline periods. This period corresponds to the growth period of other powers, European states being in the first place.

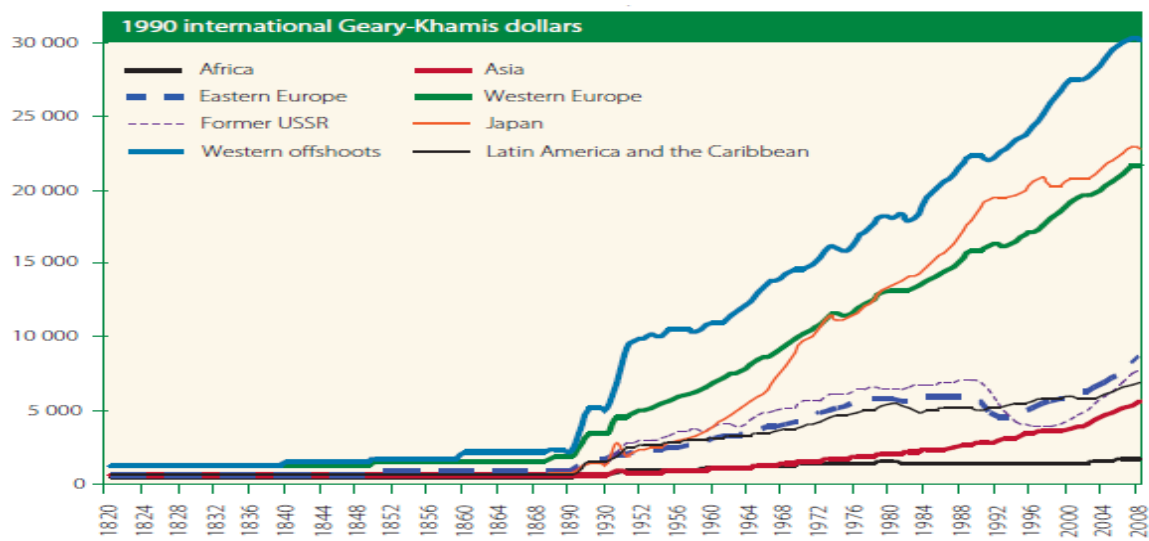
The changing conditions of the world at the end of 16th century speeded up Ottoman Empire’s (an empire extending from Danube to Euphrates, from Ukraine to Abyssinia (modern Ethiopia) entry to the depression period; and the silver inflation of the new age, overseas trade, developments in shipping and firearms technology weakened the social-political order in Ottoman Empire (Ortaylı, 2010: 345). European states, which grew stronger, began to implement a systematic policy of encirclement to throw Ottoman Empire out of Europe by using ethnical discrimination and its patronage role of Christianity. They also took Russia along in this process.

Lewis (1984: 21-22), who notes that there are insufficient number of researches on dissolution of Otoman Empire, discusses decline and fall of the empire under three main topics: “state administration, economic and social life and spiritual, cultural and intellectual change”. Lewis is astonished by the fact that in the west, Ottoman continued to progress and was stopped at Vienna but, on the other hand, while it could have swept over Iran, it stopped with its own will and he adds that this policy meant to leave Central Asia and India to English and Russians. Lewis states that thereby Ottoman Empire achieved its natural borders, European armies made major technological and logistic progresses in the 17th century, the scholars (ilmiye), army (seyfiye) and administration (kalemiye) classes could not respond to this and therefore, the empire lost land and resources which caused economic weakness, Ottoman started to defend itself because of the professional and moral corruption in the army, Western sailors reached America and India from the Ocean and entrapped Ottoman Empire and this new colonial movement started to disturb Ottoman Empire economically (1984: 27-28).

Gönlübol, on the other hand, states that one of the landmarks in the occurrence of West as a political power is the Peace of Westphalia¹ (1975: 12-13). With this agreement, which was made at the end of Thirty Years War, West achieved to move from feudalism system to national states system as suggested by Machiavelli.

When the industrial revolution in Europe realized following the Renaissance and reform movements replaced man power with machines and Europeans began to use this enormous power for imperialistic goals, there was no other equal power to resist to it. While the exploitation this power provided helped European countries to jump to a wealth accumulation, it is clearly seen in Figure 1 that Asia and Africa, which were under Ottoman's domination during the same time, were economically behind. West still protects this authority and power.

Figure 1: Increase in Per Capita Income per Region (1820-2008)

Source: <http://sites.google.com/site/econgeodata/maddisondata-on-population-gdp>. (International Geary-Khamis \$)².

However, this power passes from Europe to America and with the dissolution of Soviet Union, it gathered in the USA. According to the “You cannot be the ruling power without worrying about an enemy” rule, West always needed an “other” to direct hostilities to ensure its unity and integrity.

After the Soviet Union and communism, this new “other” has unfortunately been Islam and Muslim people. Islamophobia has been structured as a planned and conscious project and a systematic propaganda has been started in a wide community including media and academic world in order to imprint terror and terrorism on people’s mind as synonyms of Islam and Muslims.

¹ Peace of Westphalia is an agreement signed after a six year negotiation period with the participation of almost all diplomatic representatives of European countries except Ottoman Empire, Moscow, Prussia, Poland and England (1642-1648).

² International Geary-Khamis is used in economy as an equivalent to purchasing power of the American Dollar at a certain time in the USA. For instance, if the year 2000 is based on it is abbreviated as 2000 US\$ or 2000 Int\$

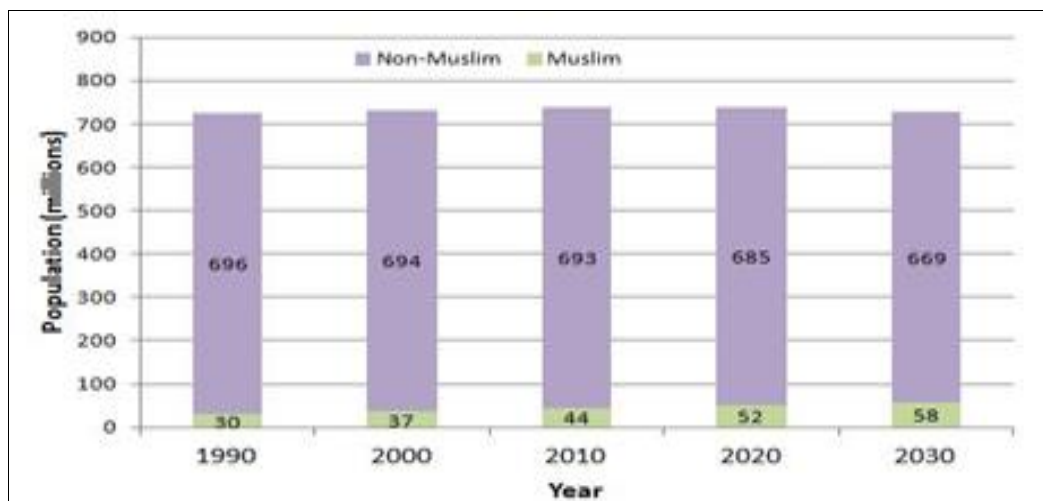
3.3. West's New Threat Perception

The threat perception of western countries is shaped by three main motives. The first one is that almost three thirds of all world's energy resources are within the borders of Islam geography, particularly in Basra and Caspian basins. The second one is that the advanced technology monopoly they have since the industrial revolution has began to broken and thus, a competition capacity in Islam countries in industry and technology is formed. And the third one is the fear that occurred as the population of the Western countries began to age and lost its ability of renewal.

According to the data from EU statistics office, European Union's (EU) population reached 502,5 million in 2011 (en.mercopress.com). While the population of Muslim people in EU was around 16 million (3.2%) in 2007, the number exceeded 17 million in 2012. This number is only less than the population of Germany, France, the UK, Italy, Spain, Poland and Romania in EU but more than the population in the remaining 20 EU countries. In addition, the Muslim population in EU is not only composed of immigrant Muslim people. The people who convert to Islam in EU countries also increase this number. Although there is no such concept as missionary activities in Islam and on top of that, although the Muslim population moving to EU is composed of workers whose level of education and living standards are not very high, well-educated EU citizens convert to Islam, which increases the fears.

When the Muslim population in overall Europe is examined (Figure: 2), there seems to be a regular increase and it seems that in the last 40 years, the Muslim population doubled. On the other hand, the population in EU countries is observed to be decreasing. This shows that by 2030, the number of Muslim people in EU will reach 58 million while there will be a decrease of almost 30 million in EU population whereas there will be a young and dynamic Muslim population, the EU will have an old population that is not energetic.

Figure 2: Europe Population Projection (1990-2030)

Source: http://en.wikipedia.org/wiki/File:Muslim_pop_Euro.JPG

Energy dependency of Western countries, which is the second source of fear, made NATO change concept which had no other competitor after the dissolution of Soviet Union. It is stated that the fact that the oil and natural gas resources that will supply west with the energy it needs

as well as their routes being within the borders of Muslim countries will make west dependent on these countries, that if Muslim countries also own nuclear weapons in addition to these resources, it will be a great threat and that NATO should take precautions to prevent the occurrence of such a situation. Commentators emphasize that Algeria, Egypt and Turkey are potential threats in this sense and that they should certainly be considered in western defense (Asmus, Larrabee, Lesser, 1996: 25-27).

Especially following the 11 September 2001 attack to the twin towers in New York, the true nature of which is uncertain, NATO set struggling with international terrorism as its main objective. When NATO's Lisbon Summit notice dated 20 November 2010 is examined, a new structure in which the strategic concept for the next ten years is set as: "International stability, responding threats and developing crisis management competence" and the main duties set are defined as "collective defense, crisis management and cooperative security" stands out. With this definition of role, it is seen that NATO went beyond a defense organization structure and had an operational qualification at global level and that Russia, the reason for NATO's foundation, could get into cooperation with west towards the new enemy, which is Islam. After the coalition of old enemy with alliance, it is possible to find the new enemy in between the Lisbon Notice's lines. The name of this new enemy is no one but Islam and Muslims which are propagandized as a synonym with terror.

In the new security concept, it is seen that many Islam countries in the Balkans, Africa and Asia- Afghanistan and Iraq being in the first place- and especially Iran are marked as caution areas (NATO Review, 2010). Iran, which was taken out of the notice with Turkey's intervention in "Missile Shield", a highly discussed issue in Lisbon summit, publicizes the enemy perception of some members in NATO.

Western countries led by the USA are planning to organize the Islam World according to their own benefits. Since the end of the Cold War, USA's policy towards the Islam world is focused on four issues. Providing a regular flow of energy from the region, the security of Israel, preventing the spread of weapons of mass destruction and struggling with terrorism. A fifth issue that is generally not pronounced is to prevent the growth of any hegemonic power (Fuller, 2005, pg.260).

After the attack to the twin towers in the USA in 11 September, Greater Middle East Initiative became a current issue and it is defined by US President National Security Counselor Condoleezza Rice as the target of changing the political and economic geographies of 22 countries from Morocco to China border.

Bush administration made a move to change the regimes that they claimed to support international terrorism and first they invaded Afghanistan and later Iraq. In addition to its military power, George W. Bush also used the "soft power" of America in implementing these policies. And his main tool in this sense is the "Middle East Cooperation Initiative" he formed with the claim of "supporting democracy and human rights' development and economical development in the Middle East". The USA sustained this policy with the Greater Middle East Project raised towards the end of 2003 (Bağcı, 2006: 21). Later, the project turned into Broader Middle East Project by including North Africa, Caucasia and Central Asia countries and aimed to establish regimes that

are congruent with West via various methods including civil society movements and use of force in a geography extending over to China. The “Arab Spring” today started to turn the tables of the West. In the past, west used to get what it wants by supporting the dictator leaders of Arab countries. And since the change in those countries will result in the leaders who are not dependent on west but on their own people, a new period will begin. West’s unwillingness in the Syria stop of Arab spring is an obvious sign of the fact that they cannot get over the course of events. And moreover, their efforts to beat Turkey with terrorism over Syria insinuate that the change in Arab world is not as they planned. Syria is an intermediary station and will probably be followed by the springs in Turkic republics in Asia. Reshaping of authoritarian regimes in Islam countries from Morocco to China according to public will is a reverse of the plans of USA security counselor Rice.

4. CONCLUSION

After fascism and Marxism, both originating from Western civilization, capitalism did not give peace to humanity as well. Governments which structured on the basis of these ideologies not only put the most bloody pages of human history in half a century, but also widened the injustice in income distribution and made the gap between rich and poor so deep that it is impossible to close this gap. Western civilization caused pessimism even among the western intellectuals. Toynbee (1980: 122) expressed this as: “It is now understood that Europe’s regression after the Second World War is a real case.” while Guenon (1980: 184) suggests: “...Instead of totally melting, West should change in a similar way to eastern civilizations that is adapted to its own conditions...” and says that West will benefit from this connection. Toffler who finds West unassertive (1981: 37) says: “the real issue is not who will rule the industrial society, which is about to end, but who will shape the new civilization that will replace it?” and thus, he points to a new civilization that will replace Western civilization.

Whether technological developments are good or bad can only be defined according to the aim they are for. Nuclear energy can light a city or it can destroy it as in Hiroshima and Nagasaki. Whether a civilization is good or bad cannot be decided on with prejudices but with the peace and happiness it provides to humanity. In this sense, the Western civilization provided happiness for a very small part of humanity while it brought hunger and poverty for a great majority. The reason behind it should be looked for in the philosophical grounds of Western civilization, which are far from principles that can make humanity happy. Humanity is longing for a civilization in which there will be no exploitation, assimilation, deportation, slaughter and wars and in which people will live together in peace. Thus, it is necessary to reexamine Ottoman peace within this context again.

Conflict of Interest Statement

The author declared no potential conflict of interest regarding the research, authorship and/or publication of this article.

Support/Financing Information

The author has received no financial support for the research, authorship and/or publication of this article. This research has not been funded by any institution.

Ethics Committee Decision

For this research, ethical permission (dated-numbered) was not required.

REFERENCES

- Altunışık, M. B. (2010). *Arap Dünyasında Türkiye Algısı*. İstanbul: TESEV Yayınları.
- Asmus R, Larrabee F. & Lesser İ. (1996). Akdeniz Güvenliği: Yeni Sorunlar, Yeni Görevler, Ankara: *NATO Dergisi*, (2),
- Bağcı, H. (2006). Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye: Ak Parti'nin Perspektifi. *Akademik Orta Doğu*, 1(1), 21-37.
- Bozkurt, G. (1998). Azınlık İmtiyazları-Kapitülasyonlardan Tek Hukuk Sistemine Geçiş. *Atatürk Araştırmaları Merkezi Dergisi*, 24(40).
Erişim adresi <http://www.atam.gov.tr/index.php?page=dergiicerik&icerikno=465>
- Darwin, F. (1887). *The Life and Letters of Charles Darwin*, Vol. I, New York: D. Appleton and Company.
Erişim adresi <http://www.biodiversitylibrary.org/item/123700#page/3/mode/1up>
- Davutoğlu, A. (2002). *Stratejik Derinlik, Türkiye'nin Uluslararası Konumu*. İstanbul: KüreYayınları.
- Erol, M. S. & Ozan, E. (2011). Türk Dış Politikasında Süreklilik Unsuru Olarak Siyasal Rejim, *Akademik Bakış*, 4, (8), 13-38.
- EU Population Reached 502.5 Million. (10 Ağustos 2021)
Erişim adresi <http://en.mercopress.com/2011/07/28/eu-population-reached-502.5-million-ireland-uk-with-highest-birth-rates>
- Fuller, G. E. (2005). *The Future of Political İslâm / Siyasal İslâm'ın Geleceği*. (Çev. M. Acar). İstanbul: Timaş Yayınları. (Orijinal Yayın Tarihi, 2003)
- Gönlübol, M. (1975). *Milletlerarası Siyasal Teşkilatlanma* (3. baskı) Ankara: Ankara Üniversitesi SBF Yayınları No: 236.
- Görgün, T. (2013). Kelam'ı Yeniden Yükseltmek: Bir Vahiy Medeniyeti Olarak İslam ve Batı Medeniyeti. S. Güder, Y. Çolak (Ed.), *Medeniyet Tartışmaları, Yüceltme ve Reddiye Arasında 'Medeniyet'i Anlamak Sempozyumu Bildirileri* içinde (69-83 ss.).
- Guenon, R. (1979). *Modern Dünyanın Bunalımı*. (Çev. Nabi A.). İstanbul: Yeryüzü Yayınları.
- Gökalp, Z. (1979). *Türkçülüğün Esasları*. İstanbul: KadroYayınları.
- Güngör, E. (1980). *Türk Kültürü ve Milliyetçilik* (4. baskı). İstanbul: Ötügen Neşriyat.
- Hitti, P. K. (1981). *Siyasi ve Kültürel İslâm Tarihi*. (Çev. Salih T.). İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- İbn Haldun. (1982). *Mukaddime*, Hazırlayan: Süleyman Uludağ (1. Baskı). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- İhsanoğlu, E. (1995). Türkiye ve İslam Konferansı Teşkilatı. *Yeni Türkiye*, 1(3), 388-412.
- Lewis, B. (1984). *Modern Türkiye'nin Doğuşu* (2. Baskı). (Çev. Metin K.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- NATO Review (2010). Erişim adresi <http://www.nato.int/cps/en/natolive/official>.
- Nyberg, H. S. (2010). Şark Tedkikleri ve Avrupa Medeniyeti. *Türkiyat Mecmuası*, 12, 1-14. Erişim adresi <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuturkiyat/issue/18505/194861>
- Ortaylı, İ. (2010). *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi* (3. Baskı). Ankara: Cedit Neşriyat.
- Toffler, A. (1981). *Üçüncü Dalga*. (Çev. Ali S.). İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Toynbee, A. (1980). *Medeniyet Yargılanıyor*. (Çev. Ufuk U.). İstanbul: Yeryüzü Yayınları.
- United Nations; (2011). *World Economic and Social Survey*, New York.
- Yağbasan, M. & Günek, A. (2010). Arap Medyasında Türkiye'nin Değişen Siyasal Algısı, *Global Media Journal*, 1, 117-143.

ARAŞTIRMA MAKALESİ | RESEARCH ARTICLE

EXPLANATORY FACTOR ANALYSIS ON HURTT'S PROFESSIONAL SCEPTICISM SCALE: THE EXAMPLE OF TURKEY

Ahmet KARAHAN

Dr. Öğr.Üyesi Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler MYO
akarahan27@hotmail.com
ID 0000-0003-4370-2240

Mehmet KAYGUSUZOĞLU

Prof. Dr. Hasan Kalyoncu Üniversitesi İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi
mehmet.kaygusuzoglu@hku.edu.tr
ID 0000-0001-8053-4296

Atıf / Citation: Karahan, A. & Kaygusuzoğlu, M. (2021). Explanatory Factor Analysis On Hurtt's Professional Scepticism Scale: The Example Of Turkey. *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, (INIJOSS)*, 10(2), 328-339.

Abstract

Professional scepticism is an approach to evaluating audit findings with a critical and questioning perspective. Professional scepticism is a feature that should be present to a certain degree in all members of the audit team during the audit work and is one of the factors that enable the audit to be performed effectively and with high performance. Professional scepticism must be applied throughout all stages of the audit. The concept of professional scepticism, which is an important determinant of audit quality, forms the basis of auditor independence and auditor opinion. According to the Independent Audit Standard 200, the auditor plans and conducts the audit with professional scepticism, recognizing that there may be circumstances that cause the financial statements to contain significant inaccuracies. Therefore, there is a need to measure professional scepticism in the audit. The most common scale used to measure professional scepticism is the scale developed by Hurtt (2010). Because of the importance of professional scepticism in the audit activity, the validity of this scale in the context of different countries needs to be tested. In this research the validity of Hurtt's professional scepticism scale in the context of the independent auditors operating in Turkey was examined by exploratory factor analysis. All of the variables in Hurtt's professional scepticism scale have produced significant results in determining professional scepticism in Turkey.

Keywords: Professional scepticism, Exploratory factor analysis, Auditing

HURTT'İN MESLEKİ ŞÜPHECİLİK ÖLÇEĞİ KAPSAMINDA KEŞFEDİCİ FAKTÖR ANALİZİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Öz

Mesleki şüphecilik, denetim bulgularını eleştirel ve sorgulayıcı bir bakış açısıyla değerlendirme yaklaşımıdır. Mesleki şüphecilik, denetim çalışmaları sırasında denetim ekibinin tüm üyelerinde belirli bir dereceye kadar var olması gereken bir özellik olup, denetimin etkin ve yüksek performanslı bir şekilde gerçekleşmesini

sağlayan faktörlerden biridir. Mesleki şüpheciliğin denetimin tüm aşamaları boyunca uygulanması gerekir. Denetim kalitesinin önemli bir belirleyicisi olan mesleki şüphecilik kavramı denetçi bağımsızlığının ve denetçi görüşünün temelini oluşturur. Bağımsız Denetim Standardı 200'e göre de denetçi finansal tabloların önemli ölçüde yanlışlık içermesine sebep olan şartların bulunabileceğini kabul ederek, denetimi mesleki şüphecilik içinde planlar ve yürütür. Bu nedenle denetimde mesleki şüpheciliğin ölçülmesine ihtiyaç vardır. Mesleki şüphecilik ölçümünde kullanılan en yaygın ölçek Hurtt (2010) tarafından geliştirilen ölçektir. Mesleki şüpheciliğin denetim faaliyetindeki öneminden dolayı bu ölçeğin farklı ülkeler bağlamında geçerliliğinin test edilmesi gerekir. Bu araştırmada Hurtt'ın mesleki şüphecilik ölçeğinin Türkiye'de faaliyet gösteren bağımsız denetçiler bağlamında geçerliliği keşfedici faktör analizi ile incelenmiştir. Hurtt'ın mesleki şüphecilik ölçeğinde yer alan değişkenlerin tamamı Türkiye'de mesleki şüpheciliği belirlemede anlamlı sonuçlar vermiştir.

AnahtarKelimeler: Mesleki şüphecilik, Keşfedici faktör analizi, Denetim

1. INTRODUCTION

The concept of professional scepticism, which has been emphasized many times since the establishment of auditing standards and is at the center of the auditing profession, can be expressed as an attitude in which auditors evaluate evidence and risks with a questioning approach throughout the audit process. This questioning approach is essential to the conduct of quality audits and should be applied at all stages of the audit. Although regulatory organizations and professional authorities have emphasized the importance of using a reasonable level of professional scepticism throughout the audit, there is no clear information on what exactly professional scepticism covers and how it will be measured. Hurt (2010) suggested in her study that there are six dimensions of professional scepticism and developed a scale consisting of 30 questions to measure professional scepticism. This scale is the most common scale used to measure professional scepticism. The aim of this article is to examine the validity of the professional scepticism scale developed by Hurtt (2010) in the context of independent auditors in Turkey. The results obtained from the study will contribute to the determination of the dimensions of the concept and the development of the most appropriate scale for measuring professional scepticism in Turkey.

2. LITERATURE REVIEW

2.1. Professional Scepticism

Professional scepticism, which is necessary in the performance of a quality audit, is an attitude that includes a questioning approach, being alert to situations that may lead to possible misstatements due to error or fraud, and a critical evaluation of audit evidence. The practice of professional scepticism involves having an inquiring mind and a critical assessment of audit evidence. (Stevens et al., 2018: 280). Professional scepticism is part of being an excellent, audit professional with ethical values and is critical to preventing and detecting unethical management behaviors such as fraud (Grenier, 2017: 241).

Professional scepticism refers to a questioning mind-set that an auditor maintains throughout the audit work, which makes the auditor more sensitive in evaluating audit evidence and, as a result, more likely to identify potential misstatements due to errors or fraud. In this sense, professional scepticism is an indicator of the quality of audit services. Thus, in the absence of scepticism, an auditor's ability to recognize potential accounting irregularities is directly affected

(Marçal and Alberton, 2020:483). Without applying professional scepticism, the auditor can only detect misstatements resulting from errors. Fraud inaccuracies in financial statements are difficult to find because these actions will often be hidden by perpetrators (Aminudin and Suryandari, 2016: 346). Therefore, auditors should consider the possibility of fraud in all audits (Carpenter and Reimers, 2013: 48).

Professional scepticism is considered an important element of financial statement auditing, as expressed in audit methodologies of international audit firms and auditing standards. The U.S. Securities and Exchange Commission (SEC) states that case studies of financial statement fraud often cited a lack of professional scepticism as the reason why auditors failed to detect material misstatements (Quadackers et al., 2014: 639). Similarly, the International Auditing and Assurance Standards Board refers to professional scepticism as “a core concept and essence for audit quality” (Harding and Trotman, 2017: 111).

Professional scepticism, which is related to the concept of accountability, is considered an indispensable feature of the auditor and is an important component for assuring high audit quality. Accountability is a powerful mechanism that makes the auditor more sceptical about complying with prescribed standards for the performance of obligations, duties, expectations, and other matters (Hoos et al., 2019: 563).

The auditor maintains professional scepticism throughout the audit by recognizing the possibility of a material misstatement due to fraud, regardless of past experience with the integrity of the entity's management. Therefore, the auditor should continually examine the reliability of the information and evidence obtained and whether it indicates the existence of a material misstatement due to fraud (Ionescu, 2018: 30). The auditor cannot act on the assumption that the management is honest or not. For example, when collecting evidence, the auditor cannot accept management's disclosures as sufficient and appropriate independent audit evidence. The auditor should carefully consider, together with other evidence, the reasonableness of responses from interviews and other information (Cömert et al., 2013: 56).

Auditor-client interactions are key to obtaining audit evidence. However, Public Company Accounting Oversight Board (PCAOB) noted that these interactions could affect audit judgment and threaten professional scepticism (Eutsler et al., 2018: 145). The evaluation of the extent to which the statements of the managers can be trusted is made at the planning stage of the audit. The level of trust between auditors and managers can affect auditors' perceptions of misstatements that may be present in the financial statements. Professional scepticism requires a balance between trust and doubt. Dysfunctional behaviors may occur if there is excessive trust and/or excessive suspicion between the parties. An appropriate level of scepticism is important for auditors at all stages of the audit, including risk assessment (Endrawes ve Monroe, 2012: 3-4). If auditors are trained to be aware of the unconscious biases that affect their decisions, they will begin to think more sceptically (Hurt et al., 2013: 53).

Evidence from psychology suggests that increased scepticism leads to a more critical assessment of the evidence. Scepticism towards the evidence itself or its source results in the generation of alternative explanations. Academic researchers have suggested that there are two

main forms of scepticism that influence auditor judgment: scepticism about the client and scepticism about oneself and one's own judgment abilities. While scepticism about the client includes concerns about the reliability of the evidence and the honesty of the client, self scepticism entails concerns about one's fallibility and inability to detect all problems and errors. Both forms of scepticism are expected to increase auditors' awareness of irregularities and financial fraud (Durkin et al., 2020: 49).

2.2. Hurtt's Professional Scepticism Traits

Hurtt (2010), developed a model to measure professional scepticism. In the model she developed, Hurtt (2010) suggested that professional scepticism consists of six characteristics: questioning mind, suspension of judgement, search for knowledge, interpersonal understanding, self-esteem and autonomy (Hurtt et al., 2010: 7). According to Hurtt, the first three of these characteristics, namely the questioning mind, suspension of judgement, and search for knowledge, relate to the way the auditor examines evidence. They indicate the auditor's willingness to collect data, review thoroughly, and search for evidence before making a decision. The next trait, interpersonal understanding, refers to the need to include the human factor in the auditing process, and is particularly true for events or conditions that can be regarded as incentives or pressures on individuals to commit fraud. Fifth and sixth traits, self-esteem and autonomy, express the auditor's professional courage when examining evidence (Ciolek, 2017: 35).

2.2.1. Questioning Mind

The questioning mind refers to the ability of the mind to continue to question the validity of the subject during audit work. Sufficient and appropriate audit evidence should be obtained to support the audit opinion. Therefore, sceptical auditors often question the validity of the audit evidence obtained. Continuing to question reflects a sceptical auditor's distrust of the correctness or validity of something. The sceptical auditor will continue to think while evaluating the audit evidence because the auditor is working to ensure that the audit results are correct (Hussin and Iskandar, 2015: 70). Having an inquiring mind requires questioning everything, including one's own beliefs, and considering inconspicuous evidence to make a judgment (Koch et al., 2016: 11).

2.2.2. Suspension of Judgement

Suspension of judgement implies that the auditor should not make judgments until an appropriate level of evidence is found. Auditing Standard No. 1 emphasizes due professional care when performing an audit engagement and refers to the need to wait for sufficient and convincing evidence before making a judgment. The auditor should not be satisfied with less than persuasive evidence (Hurtt, 2010: 153).

Suspension of judgement is a feature of professional scepticism, which refers to the attitude of auditors to delay audit decisions until sufficient evidence has been gathered. Auditors with this characteristic will not make any statements without critically evaluating the audit evidence (Dimitrova and Sorova, 2016: 4). Consistent with the requirement of professional care, a sceptical auditor is expected to continue collecting and objectively evaluating audit evidence until it is deemed to be sufficiently persuasive to make a judgment (Nickell, 2012: 20).

2.2.3. Search for Knowledge

Search for knowledge expresses the auditor's curiosity or desire to investigate. The aim of the research is to obtain additional information in order to reduce the uncertainties in the audit. The information obtained by the auditors is useful in applying various audit procedures and techniques. International Standards on Auditing emphasize the importance of having relevant information, especially when there is a risk of material misstatement due to fraud. Where the risk of fraud is high, audit procedures should be developed and diversified to obtain more reliable information (Dimitrova and Sorova, 2016: 4). A sceptical auditor questions audit evidence not only because of suspicion, but also to gain access to information. Therefore, the pursuit of knowledge expresses a general attitude of curiosity (Hurtt, 2010: 154).

2.2.4. Interpersonal Understanding

The well-known philosophical writings on scepticism provide some evidence that understanding the causes of people's behavior is an essential component of scepticism. Philosophers argue that a sceptical person will realize that different individuals have different perceptions of the same object or event simply by understanding people. Individuals' motivations and perceptions may lead them to present inaccurate, biased or misleading information. Unless one has the interpersonal understanding characteristic of professional scepticism, it is difficult to understand the potential for bias in information given by people and to detect deliberately presented misinformation (Hurtt, 2010: 154).

2.2.5. Autonomy

Autonomy refers to an auditor's ability to decide the adequacy of information presented as evidence before making an audit judgment. Auditors with this trait of professional scepticism trust clients' suggestions less and are not easily influenced by the opinions of others. Sceptical auditors will be determined to conduct additional investigations and obtain additional evidence until they are personally satisfied. Although the importance of this feature in audit work has been emphasized in scientific discussions, this aspect of professional scepticism has not been a subject of general discussion in auditing standards (Hussin and Iskandar, 2013: 13-14).

2.2.6. Self Esteem

Self-esteem, most generally, refers to an individual's overall positive evaluation of the self. Self-esteem consists of two different dimensions, competence and worth. The competence dimension (effectiveness-based self-esteem) refers to the degree to which people see themselves as competent. The value dimension (value-based self-esteem) expresses how valuable individuals feel themselves (Cast and Burke, 2002: 1042). Scepticism also requires a certain level of self-esteem. A confident auditor is not easily persuaded and knows how to challenge the opinions of others (Hurtt, 2010: 155).

3. RESEARCH METHODOLOGY

3.1. Aim of the Research

The aim of this article is to examine the validity of the professional scepticism scale developed by Hurtt (2010) in the context of independent auditors in Turkey. Professional scepticism is an important element of audit quality, and auditors' violation of the concept of professional scepticism may expose audit firms to audit failures, various lawsuits and loss of reputation in the medium and long term. Therefore, this study will contribute to the measurement of professional scepticism necessary for the delivery of high quality audit services.

3.2. Sampling and Data Collection Method

The data used in the research were obtained as a result of applying a questionnaire to 93 independent audit companies in 2019. In the research, it was aimed that only one independent auditor from each audit company participate in the survey application and thus, 93 independent auditors constituted the universe of the research. A total of 88 independent auditors participated in the research. The answers given by one of the independent auditors participating in the research to the survey questions were not included in the scope of the research, as they were not suitable for survey answering techniques. Thus, the sample of the study consisted of 87 independent auditors. The questionnaire used in the research consists of two parts. In the first part of the questionnaire, there are 6 questions to determine the demographic characteristics of the participants. In the second part of the questionnaire, there are 23 questions to measure professional scepticism. The scale developed by Hurtt (2010) was used to measure professional scepticism. As a result of the application of the questionnaire technique, the data obtained from a total of 87 independent auditors were evaluated.

3.3. Analysis of Data and Findings

In this research the validity of Hurtt's professional scepticism scale in the context of the independent auditors operating in Turkey was examined by exploratory factor analysis. Exploratory factor analysis was applied to 87 samples. Exploratory factor analysis is an analysis applied to identify the observed variables, summarize these variables, and determine the factors at a manageable and workable level (Gürbüz and Şahin, 2016: 311).

3.3.1. Descriptive Statistics

Table 1: Gender of Auditors Participating in the Survey

Gender	Frequency	Percent	Cumulative Percent
Male	70	80,5	80,5
Female	17	19,5	100,0
Total	87	100,0	

As can be seen in Table 1, 80.5 percent of the respondents are male and 19.5 percent are female.

Table 2: Age of Auditors Participating in the Survey

Age	Frequency	Percent	Cumulative Percent
20-29 Age Range	6	6,9	6,9
30-39 Age Range	23	26,4	33,3
40-49 Age Range	27	31,1	64,4
50-59 Age Range	18	20,7	85,1
Ages 60 and Over	13	14,9	100,0
Total	87	100,0	

As seen in Table 2, a 5-point classification was made to determine the age distribution of the participants. The proportion of people between the ages of 20 and 29 is 6.9 percent, the proportion of people between the ages of 30 and 39 is 26.4 percent, the proportion of people between the ages of 40 and 49 is 31.1 percent, the proportion of people between the ages of 50 and 59 is 20.7 percent and the rate of people aged 60 and over is 14.9 percent.

Table 3: Education Level of Auditors

Education Level	Frequency	Percent	Cumulative Percent
Bachelor's Degree	47	54,0	54,0
Master Degree	33	38,0	92,0
Doctorate	7	8,0	100,0
Total	87	100,0	

When Table 3 is examined, it is seen that 54 percent of the independent auditors participating in the survey have a bachelor's degree, 38 percent have a master's degree, and 8 percent have a doctorate degree.

Table 4: Professional Title of Auditors

Title	Frequency	Percent	Cumulative Percent
Certified Public Accountant	52	59,8	59,8
Sworn-in Certified Public Accountant	35	40,2	100,0
Total	87	100,0	

As can be seen in Table 4, 59.8 percent of the auditors participating in the survey are Certified Public Accountant and 40.2 percent are Sworn-in Certified Public Accountants.

Table 5: Length of Service as Independent Auditor

Length of Service	Frequency	Percent	Cumulative Percent
Between 1-5 Years	51	58,6	58,6
Between 6-10 Years	17	19,6	78,2
Between 11-15 Years	8	9,2	87,4
16 Years and Above	11	12,6	100,0
Total	87	100,0	

According to Table 5, among the independent auditors who participated in the survey, 58.6 percent had 1-5 years of experience, 19.6 percent had 6-10 years of experience, and 9.2 percent had 11-15 years of experience. and the rate of those with 16 years or more of experience is 12.6 percent.

Table 6: Positions of Surveyed Auditors in the Audit Company

Positions	Frequency	Percent	Cumulative Percent
Assistant Auditor	8	9,2	9,2
Auditor	42	48,3	57,5
Senior Auditor	7	8,0	67,5
Chief Auditor	4	4,6	70,1
Responsible Partner Chief Auditor	26	29,9	100,0
Total	87	100,0	

Table 6 shows the positions of the independent auditors who participated in the survey in the audit company. Accordingly, 9.2% of the independent auditors who participated in the survey are assistant auditors, 48.3 percent are auditors, 8 percent senior auditor, 4.6 percent chief auditor and 29.9 percent work as the responsible partner chief auditor.

3.3.2. Factor Analysis

Before proceeding to factor analysis, Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) and Barlett sphericity tests were applied to determine sample adequacy. The KMO value was found to be 0.771, indicating that the sample size was sufficient for factor analysis. The significance value (sig.=0.000) obtained as a result of the Barlett sphericity test indicates that the correlation between the variables is sufficient.

Table 7: Professional Scepticism Scale KMO and Barlett's Test

Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) Sample Measurement Value Sufficiency		,771
Bartlett Test	Chi-Square	140,210
	Sd	15
	Sig.	,000

Table 8: Reliability Coefficients of the Professional Scepticism Scale

Factors	Number of Expressions	Cronbach's Alpha (α)
Questioning Mind	4	,752
Search for Knowledge	4	,745
Interpersonal Understanding	4	,764

Suspension of Judgement	4	,855
Self Esteem	3	,782
Autonomy	4	,792

Table 9: Results of Professional Scepticism Scale Exploratory Factor Analysis

Factors and Items	Factor Loads	Eigenvalues	Explained Variance %
Questioning Mind		8,583	15,674
My friends tell me that I often question things that I see or hear.	,825		
I enjoy trying to determine if what I read or hear is true.	,841		
I often reject statements unless I have proof that they are true.	,869		
I usually notice inconsistencies in explanations.	,834		
Search for Knowledge		2,957	14,066
I think that learning is exciting.	,705		
The prospect of learning excites me.	,805		
Discovering new information is fun.	,844		
I like learning more about many situations.	,756		
Interpersonal Understanding		2,401	13,203
I am interested in what causes people to behave the way that they do.	,786		
I like to understand the reason for other people's behavior.	,745		
I seldom consider why people behave in a certain way. (R)	,819		
Other people's behavior doesn't interest me. (R)	,768		
Suspension of Judgement		1,521	12,197
I take my time when making decisions.	,594		
I like to ensure that I've considered most available information before making a decision.	,878		
I dislike having to make decisions quickly.	,898		
I don't like to decide until I've looked at all of the readily available information.	,862		
Self-Esteem		1,354	11,996
I have confidence in myself.	,874		
I feel good about myself.	,856		
I am self-assured.	,860		
Autonomy		1,074	10,646
It is easy for other people to convince me. (R)	,763		
I let what others say influence my decision making. (R)	,638		

I usually I accept things I see, read, or hear at face value. (R)	,678		
I tend to immediately accept what other people tell me. (R)	,770		
Total Explained Variance %			77,782

Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization

The exploratory factor analysis results of the professional scepticism scale are given in Table 9. Factor analysis results showed that there were six factors extracted from the data, as in Hurtt's professional scepticism scale. The total variance explained by these six variables was 77,782 percent. 7 out of 30 statements prepared to measure 6 variables in the Hurtt (2010) scale of professional scepticism were excluded because they were not loaded on the relevant factors. The number of expressions to be loaded into each variable must be three or more (Pallant, 2007: 190). Of the remaining 23 statements, 4 loaded on the questioning mind factor, 4 on the search for knowledge factor, 4 on the interpersonal understanding factor, 4 on the suspension of judgement factor, 3 on the self-esteem factor and 4 on the autonomy factor. The Cronbach's Alpha reliability coefficients of the factors and the number of expressions loaded on the factors are given in the table. The obtained values showed that the scale was quite reliable.

4. CONCLUSION

This research examines the validity of the professional scepticism scale developed by Hurtt (2010) and applied in the USA, for independent auditors operating in Turkey. The data obtained by applying the 30 statements in the scale to 87 independent auditors were analyzed. The results obtained from the research showed that some statements in the scale were not valid for independent auditors in Turkey. For this reason, 7 of the 30 statements prepared to measure 6 variables in the Hurtt (2010) scale of professional scepticism were excluded from the questionnaire because they were not loaded on the relevant factors. Accordingly, 23 statements in the Hurtt (2010) scale of professional scepticism were decisive in measuring professional scepticism in Turkey. The results of the research revealed that there are 6 characteristics of professional scepticism in Turkey as in the scale applied in the USA. Independent auditors in Turkey have all 6 characteristics included in the Hurtt (2010) scale of professional scepticism. These characteristics are questioning mind, search for knowledge, interpersonal understanding, suspension of judgment, self-esteem and autonomy.

How the independent auditor applies professional scepticism in the audit directly affects the quality of the audit service? Therefore, applying an appropriate level of professional scepticism not only helps the auditor to conduct the audit in accordance with professional standards, but also enables the auditor to become more familiar with the audited entity and to form a sound audit opinion relative to an auditor who does not practice professional scepticism. Therefore, Hurtt's professional scepticism scale should be used by independent audit firms to measure the professional scepticism of auditors.

This result differs from the results of Hussin and Iskandar (2013), who found that only 17 of the 30 items suggested by Hurtt (2010) were related to identifying the characteristics of professional scepticism in Malaysia, and that only five characteristics of professional scepticism.

In this study, the data obtained from 87 independent auditors were evaluated. It is recommended that the results of the study be confirmed with a larger sample.

Conflict of Interest Statement:

The author declared no potential conflict of interest regarding the research, authorship and/or publication of this article.

Support/Financing Information:

The author has received no financial support for the research, authorship and/or publication of this article.

This research has not been funded by any institution.

Ethics Committee Decision:

The data of our study, the information of which is given above, was obtained in 2019. Therefore, it does not require any ethics committee approval; We accept and declare that there was no violation of ethical rules in the preparation of this study.

REFERENCES

- Aminudin M.R. & Suryandari, D. (2016). Factors Affecting Auditor's Ability in Detecting Fraud Through Professional Scepticism. *Accounting Analysis Journal*, 5(4), 344-351.
- Carpenter T.D. & Reimers, J.L. (2013). Professional Scepticism: The Effects of Partner's Influence and The Level of Fraud Indicators on Auditors' Fraud Judgments and Actions. *Behavioral Research in Accounting*, 25(2), 45-69.
- Ciolek, M. (2017). Professional Scepticism in Auditing and Its Characteristics. *Wroclaw University Economics Research Journal*, (474), 33-40.
- Cömert, N., Uzay, Ş., Selimoğlu, S.K., & Uyar, S. (2013). *Independent Audit within the Scope of International Auditing Standards* (1st ed.). Sakarya: Sakarya University Continuing Education Application and Research Center Publications.
- Dimitrova, P.J. & Sorova, A. (2016). The Role of Professional Scepticism in Financial Statement Audit And Its Appropriate Application. *Journal of Economics*, 1(2), 1-17.
- Durkin, M.P., Rose, J.M., & Thibodeau, J.C. (2020). Can Simple Metaphors Be Used as Decision Aids to Promote Professional Scepticism?. *Journal of Information Systems*, 34(1), 47-60.
- Endrawes, M. & Monroe, G. (2012). Professional Scepticism of Auditors: A Crosscultural Experiment (Working Paper) (2021, July 10), Erişim adresi <http://www.unisa.edu.au/Global/business/centres/cags/docs/seminars/Medhat%20G%20Monroe%20paper%20June%2027%202012.pdf>
- Eutsler J., Norris, A.E., & Trompeter, G.M. (2018). A Live Simulation Based Investigation: Interactions with Clients and Their Effect on Audit Judgment and Professional Scepticism. *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, 37(3), 145-162.
- Grenier, J.H. (2017). Encouraging Professional Scepticism in the Industry Specialization Era. *J Bus Ethics*, 142, 241-256.
- Gürbüz, S. & Şahin, F. (2016). *Research Methods in Social Sciences* (3rd ed.). Seçkin Publishing.
- Harding, N. & Trotman, K.T. (2017). The Effect of Partner Communications of Fraud Likelihood and Sceptical Orientation on Auditors' Professional Scepticism. *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, 36(2), 111-131.
- Hoos F., Pruijssers, J.L. & Lander, M.W. (2019). Who's Watching? Accountability in Different Audit Regimes and the Effects on Auditors' Professional Scepticism. *J Bus Ethics*, 156, 563-575.
- Hurt, R.K., Liburd, H.B., Early, C.E. & Krishnamoorthy, G. (2013). Research on Auditor Professional Scepticism: Literature Synthesis and Opportunities for Future Research. *Auditing: A Journal of Practice and Theory*, 32(1), 45-97.
- Hurt, R.K. (2010). Development of a Scale to Measure Professional Scepticism. *Auditing: A Journal of Practice and Theory*, 29(1), 149-171.

- Hussin, S. & Iskandar, T.M. (2013). Exploratory Factor Analysis on Hurtt's Professional Scepticism Scale: A Malaysian Perspective. *Asian Journal of Accounting and Governance*, (4), 11-19.
- Ionescu, L. (2018). Professional Scepticism in Detecting Fraudulent Public Sector Financial Reporting. *Annals of Spiru Haret University. Journalism Studies*, 19(1), 29-33.
- Koch, C. W., Köhler, A. G. & Yankova, K. (2016). Professional Scepticism and Auditor Judgment: Does Trait Scepticism Mitigate the Recency Bias? Gutenberg School of Management and Economics & Research Unit "Interdisciplinary Public Policy" Discussion Paper Series (1-41 ss.). Mainz, Germany.
- Marçal R.R. & Alberton, R. (2020). Relationship Between Dark Triad Personality Traits and Professional Scepticism Among Independent Auditors. *Journal of Education and Research in Accounting*, 14(4), 480-500.
- Nickell, E.B. (2012). *An Examination of Issues Related to Professional Scepticism in Auditing*. (Doctoral Dissertation). University of Central Florida, Florida.
- Stevens, E., Moroney, R. & Webster, J. (2019). Professional Scepticism: The Combined Effect of Partner Style and Team Identity Saliency. *International Journal of Auditing*, 23(2), 279-291.
- Quadackers, L., Groot, T. & Wright, A. (2014). Auditors' Professional Scepticism: Neutrality Versus Presumptive Doubt. *Contemporary Accounting Research*, 31(3), 639-657.

ARAŞTIRMA MAKALESİ | RESEARCH ARTICLE

DEMOKRATİKLEŞME YOLUNDA VESAYET DENETİMİ: DEVLET
DENETLEME KURULU- KAMU DENETÇİLİĞİ KURUMU
KARŞILAŞTIRMASI¹

Prof. Dr. Yusuf KARAKILÇIK

Bülent BAYRAK

İnönü Üniversitesi İİBF
y.karakilcik@hotmail.com
ID 0000-0001-9599-6290

Doktora Öğrencisi, İnönü Üniversitesi Sosyal
Bilimler Enstitüsü
Ardadoruk3588@gmail.com
ID 0000-0003-1056-8866

Atıf / Citation: Karakılçık, Y. & Bayrak, B. (2021). Demokratikleşme Yolunda Vesayet Denetimi: Devlet Denetleme Kurulu- Kamu Denetçiliği Kurumu Karşılaştırması. *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, (İNİJOSS)*, 10(2), 340-357.

Öz

Dünyada yönetim bilimi, teorik ve pratik olarak gelişim göstermektedir. Beşeri bilimler içerisinde en hızlı değişim gösteren bilimlerden biri olan Yönetim Bilimi, devletlerin de kendilerini geliştirme ve güçlerini artırma adına takip ettikleri bir bilim dalı olmaktadır. Yönetimin bilim olarak gelişmesinin yanında uygulanabilir ölçekte pozitif katkı yapması, devletlerin, sistemin dışında kalmamaları açısından hayati önem taşımaktadır. Yönetim biliminde meydana gelen bu gelişmelerde bazı kavramlar, tetikleyici görevi görmekte ve bunlara işlerlik kazandıran devletler yarışta avantaj yakalamaktadırlar. Demokrasi ve özerklik, gelişen devletlerin önem verdiği bu kavramlardan ikisidir. Demokrasiyi özümsemiş devletlerin yerel düzeyde güçlü ve kendine güvenen bir yapıda olmaları tesadüf değildir. Elbette ki, yerel düzeyde güçlü olmak, merkezi düzeydeki idare ile sürekli bir sürtüşme içerisinde olmak değildir. İşte bu noktada, yönetsel olarak merkezi idare ile yerel idare arasındaki ilişkileri en etkili şekilde düzenleyen **"idari vesayet"** kavramı öne çıkmaktadır. Bu çalışma ile merkezde görevli olan Devlet Denetleme Kurulu ile Kamu Denetçiliği Kurumunun rolleri ve etkilerinin, mevzuat ve araştırmalar bağlamında ele alınarak, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi sonrasında idari vesayet bağlamında karşılaştırılmaları amaçlanmaktadır. Böylece vesayet kavramıyla birlikte akla gelen iki kurumun, idari örgütler üzerindeki hukuki ve fiili vesayet uygulamaları karşılaştırılmaktadır. Çalışmada önce vesayet kavramı ve vesayet denetimi hakkında teorik ve pratiğe yönelik bilgiler verilmiş; sonrasında Devlet Denetleme Kurulu'nun ve Kamu Denetçiliği Kurumu'nun yapısal ve işlevsel karşılaştırmaları yapılarak bazı değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Demokrasi, Özerklik, Vesayet denetimi, Devlet Denetleme Kurulu, Kamu Denetçiliği Kurumu

¹ Bu çalışma 26-28 Eylül 2019 tarihleri arasında İletişim ve Yönetim Bilimleri Kongresi'nde sunulan bildirinin genişletilmiş halidir.

ADMINISTRATIVE TUTELAGE ON THE PATH TO DEMOCRATIZATION: STATE SUPERVISORY BOARD AND OMBUDSMAN INSTITUTION COMPARISON

Abstract

Administration science in the world has developed in theory and practice. The Administration Science, which is one of the fastest changing sciences among the humanities, is a branch of science that states follow in order to improve themselves and increase their power. In addition to the development of administration as a science, it is vital for states to make a positive contribution to the applicable scale in order not to remain outside the system. Some concepts in these developments in management science, act as triggers and the states that provide them to operate gain an advantage in the race. Democracy and autonomy are two of these concepts that developing states attach importance to. It is no coincidence that the states that have adopted democracy have a strong and confident structure at the local level. Of course, being strong at the local level it is not about being in constant friction with the central level administration. At this point, the concept of administrative tutelage, which regulates the relations between central administration and local administration in the most effective way, comes to the for. With this work, it is aimed to compare the roles and effects of the State Supervisory Board and the Ombudsman Institution, which are in charge at the center, in the context of legislation and research and to compare them in the context of administrative tutelage after the Presidential Government System. Thus, the legal and actual tutelage practices of the two institutions that come to mind with the concept of tutelage on administrative organizations are compared. In the study, firstly, the theoretical and practical information about the tutelage concept and the tutelage supervision is given; Afterwards, structural and functional comparisons of the State Supervisory Board and the Ombudsman Institution were made and some evaluations were made.

Keywords: Democracy, Autonomy, Tutelage Supervision, State Supervisory Board, Ombudsman Institution

1. GİRİŞ

Dünyada yönetim, teorik ve pratik yönünden gelişme göstermektedir. Beşeri bilimler içerisinde en hızlı değişim gösteren Yönetim Bilimi, devletlerin de kendilerini geliştirme ve güçlerini artırma adına takip ettikleri bir bilim dalı olmaktadır. Yönetimin bilim olarak gelişmesinin yanında uygulanabilir ölçekte pozitif katkı yapması, devletlerin, sistemin dışında kalmamaları açısından hayati önem taşımaktadır.

Gelişen yönetim anlayışında bazı kavramlar, tetikleyici görevi görmekte ve bunlara işlerlik kazandıran devletler yarışta avantaj yakalamaktadırlar. Demokrasi ve özerklik, gelişen devletlerin sarıldığı bu önemli kavramlardan ikisidir.

Demokrasiyi özümsemiş devletlerin yerel düzeyde güçlü ve kendine güvenen bir yapıda olmaları tesadüf değildir. Yaygın kaniya göre, halkından ve kendinden korkmayan devletler, demokrasinin getirdiklerinden de korkmazlar. Elbette ki, yerel düzeyde güçlü olmak, merkezi düzeydeki idareye kafa tutmak demek değildir. İşte bu noktada, yönetsel olarak merkezi idare ile yerel idare arasındaki ilişkileri en etkili şekilde düzenleyen “*idari vesayet*” kavramı imdada yetişmektedir.

İdari vesayet, merkezi yönetim ile yerel yönetimler arasındaki ilişkide, terazinin tam ortasında yer alan demir çubuk görevini görmektedir. O kadar hassas bir görev ve sorumluluk yüklüdür ki, hangi tarafa biraz ağırlık verilse demokrasinin terazisi şaşmaktadır. Zamana ve ortama göre değişen vesayet denetiminin şiddeti, demokrasinin şiddetiyle ters orantılıdır. Fakat bu orantıda, devletin gücünü zayıflatmamak ve özerk idareleri devlet karşısında ezmemek,

vesayet ilişkisinin temel noktasıdır. Bu araştırma, idari vesayette, diğer bir deyişle vesayet denetiminde, merkezde görevli olan Devlet Denetleme Kurulu ile Kamu Denetçiliği Kurumu'nun rolleri, mevzuat ve araştırmalar bağlamında ele alınarak karşılaştırılmaları amacını taşımaktadır.

2. VESAYET KAVRAMI VE VESAYET DENETİMİ

Genel anlamıyla bakıldığında, özel hukuk terimi olan vesayet kelimesi, kendi iradesiyle karar verme yetisine ve hakkına sahip olmayıp kanun tarafından yetkilendirilmiş kişilerin denetimi ve yönlendirmesi altında olan kişiler için kullanılan bir kavramdır. Özel hukukta, yetkisi kısıtlanan kişinin hakkını korumayı hedef alan vesayet, kamu hukuku alanında, kısıtlı yetkileri bulunan yerel yönetimlerin işlem ve uygulamalarında yetki aşımı, yetki gaspı ve diğer benzer hukuka aykırılıklar durumunda kamunun yararının korunmasını hedef almaktadır (Önen ve Eken, 2016: 218). Bunun yanında, özel hukuk vesayeti, vesayet altındaki kişinin yerine geçerek işlem tesis etme, onun adına karar alma gibi haklar sağlarken, idari vesayet kurumunun, vesayeti altındaki birimlerin yerine geçerek onların adına ve namına işlem tesis etme yetkisi bulunmamaktadır (Günday, 1997: 58).

2.1. Vesayet Kavramı ve İdari Vesayet

Vesayet kelimesi, içerdiği anlam üzerinden bakıldığında, çok da hoş olmayan, tasvip edilmeyen bir durumu çağrıştırmaktadır. Çünkü özel hukukta vesayet, kendi kendine karar verme yetisi olmayan akıl hastaları, uyuşturucu madde veya alkol bağımlıları ve bunamış insanlar için getirilen bir kurumu anlatmaktadır. Vesayet kelimesinin bu çağrışımı da yerel yönetimler için aşağılayıcı bir his doğurabilmektedir (Gözler, 2018: 212).

Vesayet, egemenlik ile bağlılık arasındaki ilişkinin hukuksal yansımasıdır. Vesayeti kullanacak olan bir kişi, bir grup, bir örgüt ya da devlet otoritesi olabilir. Vesayetin kaynağı egemenliktir. Egemen, konumu tartışılmayan, tartışılmadığı için kutsallaşan ve sorgulanamaz olan güç sahibidir. Bu sorgulanamama, beraberinde, "devlet sırrı" olgusunu da getirmiştir ki bu olgu devletlerin bireylerinin her yönüyle biliniyor olup devletlerin gizli bilgilerinin varlığı vesayetin açık kanıtıdır (Ergil, 2018: 39-40).

Vesayetin, ayrıcalıklı otoritenin tasarruflarını sorgulamanın suç olmasından kaynaklandığını belirten Ergil (2018: 41), vesayetin, bu yetkiyi kullanan güçten başka bu denetime tabi tutulan birim veya bireyler tarafından da kabul edilen, karşılıklı bir olgu olduğunu belirtmektedir.

İdari vesayet, merkezi yönetimin yerel yönetimlere duyduğu güven eksikliği nedeniyle devreye girmektedir. İdari vesayet denetimi, merkezi yönetim otoritesinin yerel yönetimler üzerinde belirli bir denetimini ifade etmektedir. Ayrıca idari vesayet denetimine, bir ilke olarak hukuka uygunluk açısından gerek görülmektedir. Vesayet denetimi, merkezi yönetimin ve yerel yönetimlerin idari bütünlüğünü sağlama için gerekli bir araçtır (Turan, 2016: 13-14).

2.2. Vesayet Denetimi ve Gelişimi

Bir örgütlenmenin yerel olabilmesi için merkezi idare karşısında bir yapıya ve özerkliğe sahip olması gerekir. Bir örgütlenme, merkezi idareye bağlı veya onun hiyerarşik yapısı içerisinde yer alıyorsa kendisi de merkezi idarenin bir birimi durumundadır. Buna karşın, merkezi idareden tam bağımsız, kendi kararlarını kendi alan, kendine ait yönetim birimleri ve kuralları olan örgütlere

de yerel demek imkânsızdır. Bunlar ya birer eyalet, ya da ayrı birer devlet niteliğindedir (Gözler, 2018: 210). Bu bağlamda, vesayet denetimi ilkesinin çıkış nedeni olan “Yerellik” (Subsidiarity) ilkesi, yetkinin, yerine getirilmesi gereken kamusal ihtiyaca en yakın yönetimce kullanılması, alt düzeyin yetkisini, mutlaka gerekli olduğunda ve hizmetin daha iyi görülmesi durumunda devretmesi şeklinde tanımlanabilmektedir (Özer ve Önen, 2017: 113). Fakat burada, herhangi bir üst yetki ile yerel veya toplumsal gruplaşmalar arasındaki ilişkide özerklik ve bağımlılık sınırlarının, bir yandan aktörlerin bağımsızlığının belirlenmesinde, bir yandan da kamusal yararın gözetilmesinde önemli olduğu bir gerçektir (Aynı eser, 2017: 317).

Vesayet denetimi, yerinden yönetim kuruluşları üzerinde, yasaların belirlediği çerçevede merkezi yönetim tarafından uygulanan bir denetim şeklidir. Amacı, idarenin bütünlüğünü ve uyumlu çalışmasını sağlamak olan vesayet denetimi, istisnai bir yetkidir. Yasal dayanağı bulunmayan, kimin tarafından hangi hallerde kullanılacağı belirtilmeyen bir vesayet yetkisinin varlığı sorgulanmalıdır. Bu boyutuyla hiyerarşik denetimden ayrılan vesayet denetiminde, yerindelik denetimi yapılan hiyerarşik denetimin aksine hukuka uygunluk denetimi ön plana çıkmaktadır. 1982 Anayasası'nın 127'nci maddesinin 5'inci fıkrasında yer alan “*Merkezi idare, mahalli idareler üzerinde, mahalli hizmetlerin idarenin bütünlüğü ilkesine uygun şekilde yürütülmesi, kamu görevlerinde birliğin sağlanması, toplum yararının korunması ve mahalli ihtiyaçların gereği gibi karşılanması amacıyla, kanunda belirtilen esas ve usuller dairesinde idari vesayet yetkisine sahiptir.*” hükmü, vesayet denetiminin anayasal dayanağını teşkil etmektedir. Hiyerarşik denetimden bir farkı da budur. İki denetim türü arasındaki bir diğer fark ise, vesayet denetiminden sorumlu olan denetim organının vesayeti altındaki idari yapıya emir veya talimat vermemesi ve onların adına karar almamasıdır. Vesayet makamı, işlem yapıldıktan önce veya sonra onaylama, bozma, uygulamayı geciktirme, düzeltme, iade etme veya yargısal sürece taşıma gibi yollar izleyebilmektedir (Kesgin, 2014: 390-391).

Her ne kadar yerel yönetimlerin özerkliği ilkesi, demokratik bakış açısı tarafından savunulsa da, yerel yönetimlerin aldığı kararlar, ülke ve toplum çıkarları için kontrole tabi tutulabilmektedir. Hareket serbestisi, ülke ve toplum çıkarları ile sınırlandırılmış olan ve belli oranda özerkliğe sahip yerel yönetimlerin, işlemlerini ve eylemlerini bu sınırlar içerisinde yapmaya zorlayan, idari vesayet kurumudur (Koç ve Baharççek, 2018: 687).

Vesayet denetiminin ilk örnekleri İngiltere’de 14’üncü yüzyılda, 1789 sonrası dönemde de Fransa’da görülmüştür. Türk Kamu Yönetimi’nde ise 10’uncu yüzyıldan itibaren vakıflarda ve üniversitelerde vesayet denetimi uygulanmış, buralara ait vesayet görevi, merkezi yönetimin yargı ve yönetim görevlerini birlikte yürütmüş olan kadılara verilmiştir. 19’uncu yüzyıl ile başlayan yerel yönetim birimlerinin hukuki varlık kazanması, 1913 yılında yürürlüğe giren İdare-i Umumiye-i Vilayet Kanunu Muvakkat ile idari vesayetin hukuk sistemine girmesiyle devam etmiştir. 1930 yılında yürürlüğe giren 1580 sayılı Belediye Kanunu’nun 71’inci maddesi, belediye meclisi ile vesayet makamı arasındaki ilişkileri ve hangi kararların vesayet denetimine tabi olduğunu düzenlenmiştir (Candan ve Kaya, 2016: 436).

2.3. Vesayet Denetiminin Kapsamı ve Özellikleri

Vesayet denetimi, vesayet altındaki kurum ya da kişinin işlemleri, eylemleri, organları ve personelleri üzerinde kullanılabilir. Başka bir kuruma veya organa devredilmesi mümkün olmayan vesayet yetkisi, kararları onama, erteleme veya veto etme haklarıyla sınırlandırılmıştır. Kararların, vesayet organı tarafından değiştirilerek onaylanması veya o birimin yerine geçerek karar alınması mümkün değildir.

Vesayet denetiminin en belirgin özelliği, keyfi olmayıp kanunlarda belirtildiği şekil, usul ve sınırdaki kullanılabilirliği. Uygulanabilirliği açısından sürekli olmayıp istisnai bir uygulama olan vesayet denetiminin, yazılı mevzuatta yer alan şartlar gerçekleştiği takdirde kullanılacağı, bunun şekil olarak da yazılı emirlerle kullanılacağı ve sözlü talimatlarla vesayet denetiminin olamayacağı, genel kurallarındandır.

Kamu yararını sağlamak ve korumak amacı ile getirilen vesayet denetimi, kamunun genel yararını sağlarken yerel halkın haklarını da gasp etmemeli ve kendi sınırlarını aşmamalıdır. Vesayet uygulandığı durum kanunda belirtildiğinden, karşılaşılan idari işlem veya eylem öznel olarak dikkate alınmalıdır. Üzerinde “kıyas” veya “genel yorum” yapılamayacağı için vesayet makamı, sadece karşılaşılan duruma uygun karar almak durumundadır (Koç ve Baharçipek, 2018: 689-691).

Vesayet denetiminde dikkat edilmesi gereken önemli bir husus da, denetimin hukukilik – yerindelik karşısındaki durumudur. Hukukilik denetimi, yapılan işlemin, eylemin veya alınan kararın yazılı hukuk kurallarına uygunluğunun denetimi iken yerindelik denetiminde ön plana işlemin, eylemin veya kararın kamu yararına uygunluğu çıkmaktadır. Her hukuki karar veya işlem kamu yararına uygun olmayacağı gibi kamu yararına uygun her işlem de hukuki olmayabilir. Fakat uygulamada vesayet makamı, işlem, eylem veya kararların hukukilik denetimini yapabilirken yerindelik denetimine girmemesi gerektiği kabul edilmektedir. Zira yapılacak yerindelik denetimi, yerel yönetimin özerkliği ilkesini aşındırabilecektir (Gözler, 2018: 240).

Genel olarak baktığımızda vesayet denetimine ait özellikleri şu şekilde sıralayabiliriz: Merkezi idare ile yerel idare arasındaki bir ilişkidir, merkezi idareye verilmiş istisnai bir yetkidir, kanunla verilen bir yetkiye dayanır, dar yorumlanması (kıyas yapmadan veya genele yaymadan) gereken bir yetkidir ve son olarak emir veya talimat verme ve düzeltme yapma yetkisini kapsamamaktadır (Gözler ve Kaplan, 2014: 115-116).

2.4. Vesayet Türleri ve Yürütmenin Yürütmeye Vesayeti

Vesayet yetkisi, vesayet makamı tarafından genel olarak iki türlü kullanılmaktadır. Bunlardan birisi kişiler üzerinde, diğeri işlemler üzerinde vesayet yetkisidir.

Kişiler üzerindeki vesayet yetkisi, vesayet makamının vesayete tabi kurumda seçilmiş olarak görev yapan tüm kişilerin, geçici veya kalıcı olarak görevden alınmalarını kapsamaktadır.

İşlemler üzerindeki vesayet yetkisi ise, vesayete tabi kurumun yetkili organları tarafından alınan kararların, vesayet makamı tarafından onanmasını, iptal edilmesini, yeniden görüşülmesini istemesini, yargıya taşınmasını, ertelenmesini ve işlem (karar) öncesinde izin alınmasını

kapsamaktadır (Gözler, 2018: 225). Ayrıca Eryılmaz'ın da belirttiği gibi (2018: 394), yürütme organının parlamenter sistemde karşılığını hükümet; başkanlık sistemlerinde devlet başkanı ve yerel yönetimler düzeyinde ise valiler, belediye başkanları ve muhtarlar oluşturmaktadır. Yerel yönetimler düzeyindeki bu organlar, vesayet denetiminde etkilenen durumundaki ögelerdir.

Görüldüğü gibi idari vesayet, merkezi idarenin veya merkezi idareye bağlı bir birimin, devletin resmi mevzuatına uygun olarak kurulan ve görevlendirilen "**idari birimler (kişi veya örgüt)**" üzerinde uygulamış olduğu yönetsel yaptırımları kapsamaktadır. Dolayısıyla bu tür bir vesayete, ülke düzeyindeki bir yürütme organının yerel düzeydeki bir yürütme organına vesayeti demek pek de yanlış olmayacaktır.

3. TÜRKİYE'DE VESAYET DENETİMİ UYGULAMASI

Türkiye'de merkezi yönetim, devlet işleyişindeki bütünlüğü sağlamak için vesayet denetimi yoluyla yerel denetim gerçekleştirir. Fakat bu idari denetimin kapsamı, demokrasinin beşiği olan yerel yönetimlerin etkinliği açısından hayati önem taşımaktadır (Turan, 2016: 13).

Demokrasi için yoğun uğraşlar veren Türkiye'de, Bayraktar'a göre (2007: 8) yerel yönetimler, idari vesayet ile uğraşırken aynı zamanda partizan baskıların da istekleriyle boğuşmak durumunda kalmışlardır. Bayraktar (2007: 16), 1980'li yıllarda kamunun asıl yasal hedeflerinin hesap verebilirlik ve şeffaflık olmadığından bahisle idari vesayetini yerini alabilecek yerel kontrol ve dengelerin kurulamadığını vurgulamıştır.

Özer'e göre (2013: 108), ülkemizde son dönemlerde görülen reform çalışmaları kapsamında, dış dinamikler etkisiyle ele alınan gelişmeler, mevcut durumu etkilemekte ve bu da iç dinamikleri harekete geçirmektedir. Bu nedenle, yerel yönetimler üzerindeki vesayet denetiminin azaltılmasında, dış dinamikler tarafından öngörülen yerelleşme beklentilerinin etkisine dikkat çekilmelidir.

1982 Anayasası'nın "idari vesayet"i düzenleyen 127'nci maddesinden başka, "idari vesayet" kavramından bahsetmeden idari vesayet denetiminin kullanılabileceğini belirten bir düzenlemesi de mevcuttur. Anayasa'nın 135'inci maddesinin 5'inci fıkrası, devlet tüzel kişiliğinin, meslek kuruluşları üzerinde de denetim yetkisi olduğunu hüküm altına alarak, dolaylı yoldan da olsa, merkezi teşkilatın meslek kuruluşlarına vesayet denetimi uyguladığını hüküm altına almıştır (Çağlayan, 2017: 103).

3.1. Vesayet Denetiminin Anayasal ve Yasal Dayanakları

Türkiye, idari vesayet kavramı ile 1982 Anayasası'nda tanışmıştır. 1924 ve 1961 anayasalarında ülkenin idari yapısı, idarenin bütünlüğü ve yerel yönetimlerin idari statüleri hakkında düzenlemeler yer alsa da bu birimlerin merkezi yönetimle bağımlı veya ilişkisinin niteliğini belirtir bir düzenleme yer almamıştır.

1982 Anayasası, merkezi idarenin yerel yönetimler üzerindeki etkisini ve gücünü belirtmek amacıyla, yerel yönetimlerin de merkezi idarenin bir organı gibi olduğunu vurgulamak üzere idari vesayet kavramını kullanma gereğini duymuştur. Anayasa'nın 123'üncü maddesinin 1'inci fıkrasında yer alan "*İdare, kuruluş ve görevleriyle bir bütündür ve kanunla düzenlenir*" ve 2'nci

fıkrasında yer alan “İdarenin kuruluş ve görevleri, merkezden yönetim ve yerinden yönetim esaslarına dayanır” hükümleri, idari vesayeti düzenleyen 127’nci maddenin temel dayanağı gibi durmaktadırlar. Buna göre Anayasa’nın 127’nci maddesinin 5’inci fıkrası, merkezi idareye mahalli idareler üzerinde idari vesayet kurma yetkisini vererek yerel yönetimlerin merkezi idare karşısındaki durumunu anayasal düzeyde belirlemiştir.

Gözler’e göre (2018: 216) idari vesayet yetkisi, kanunla düzenlenmesi gereken, Anayasa’da bulunması çok da zorunlu olmayan bir yönetim ilkesidir. Diğer deyişle, eğer vesayet yetkisi kullanılacaksa, Anayasa metninde geçmese de bunun mutlak surette kanunla düzenlenmesi; aynı zamanda Anayasa’da sınırları belirtilmişse, çıkarılacak kanunların ve uygulanacak işlemlerin bu sınırlara uygun yürütülmesi gerekmektedir.

Genel olarak bakıldığında yerellik ilkesi, hiyerarşik bir yapıda olan geleneksel Türk Kamu Yönetiminin merkezilik ilkesiyle çelişmektedir ve bu çelişki idari vesayet kavramı ile giderilmeye çalışılmıştır (Turan, 2016: 13).

Yerel yönetimler üzerindeki vesayet denetiminin yasal dayanakları olarak, Anayasa’nın 127’nci maddesinin 5’inci fıkrasında belirtilen hüküm çerçevesinde, 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu, 5393 sayılı Belediye Kanunu, 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu, 3194 sayılı İmar Kanunu ve 442 sayılı Köy Kanunu gibi kanunlarda düzenlemeler yapılmıştır. Bu kanunların vesayet denetimi açısından ortak noktaları, yerel yönetim birimlerinin aldığı bazı kararların, merkezi idarenin veya merkezi idareye bağlı hareket eden birimlerin (vali, kaymakam gibi) onamasına tabi tutulmalarıdır. Buna karşın, 5393 sayılı yeni Belediye Kanunu ile belediyelerin icrai kararlar alabilmeleri açısından önemli iyileştirmeler sağlandığı, merkezi yönetimin belediyeler üzerindeki vesayet yetkisinin önemli ölçüde azaldığı, mülki idare amirlerinin belediye personeli ve bütçesi üzerindeki vesayet yetkisi neredeyse kaldırıldığı, belediye meclis kararları üzerindeki vesayet denetiminin yerindelik denetiminden hukukilik denetimine dönüştürüldüğü görülmektedir (Boztepe, 2014: 108).

Gündüz’ün de belirttiği gibi (2015: 68), anayasal dayanağına bağlı olarak Anayasa Mahkemesi de kararlarında, idari vesayet yetkisinin yasallık ve istisnailik ilkelerinin önemine vurgu yapmıştır.

Ayrıca, 12 Kasım 2012 tarihli 6360 sayılı On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile yerel özerklik konusunda çekinceler ortaya çıkaran “Yatırım İzleme ve Koordinasyon Başkanlıkları” ile merkezi yönetimin daha güçlü bir vesayet yetkisine kavuştuğu da düşünülmekte; bu kanun ile büyükşehir belediyelerinin sınırlarının genişletilmesi, il özel idarelerinin kaldırılması, köylerin ve beldelerin mahallelere dönüştürülmesi, Yatırım İzleme ve Koordinasyon Başkanlıklarının kurulması gibi uygulamaların yerellik ilkesi ile de bağdaşmadığı görülmektedir (Özer ve Önen, 2017: 355).

3.2. Kararlar Üzerinde Vesayet Uygulaması

Yerel yönetim birimlerinin kararları ya da işlemleri üzerinde, merkezi idarenin vesayet denetimi kullanması, en sık karşılaşılan vesayet denetimi türüdür diyebiliriz.

Genel olarak, merkezi idarenin, yerel yönetimler tarafından alınan kararların veya yapılan işlemlerin geçersizliğini ya da askıya alınması sonucunu doğuran kararları, vesayet denetiminin yaygın bir türüdür. Burada yapılacak denetim, Anayasa’da ve kanunlarda belirtilen sınırlar ve konular bazında yapılabilecektir. İlgili kanunlar düzeyinde bakıldığında vesayet makamının, ilgili yerel yönetim birimlerinin kararlarını veya işlemlerini “*iptal, onama, erteleme, düzeltme, kararın yeniden görüşülmesini isteme ve yargıya başvurma*” gibi yollarla denetleme yetkisi bulunmaktadır.

Vesayet makamı, yerel yönetim biriminin almış olduğu kararı veya yapmış olduğu işlemi geçmişe yönelik olarak ***iptal*** ederek, etkileriyle birlikte ortadan kaldırmış olur.

Yerel yönetimlerin bazı karar ve işlemleri de vesayet makamının ***onamasına*** tabi tutulmaktadır. Onama işlemi, kabul edilmiş fakat yürürlüğe (uygulamaya) girmemiş bir işlem veya kararın aktif hale getirilmesi işlemidir.

Vesayet makamı, uygun şartlar oluştuğu takdirde, yerel yönetimlerce uygulanmak üzere çıkarılmış bir kararın veya uygulanacak işlemin yürütülmesi için ***erteleme*** kararı da verebilmektedir.

Vesayet denetiminin kullanılması sırasında karşılaşılan fakat vesayetten çok hiyerarşik denetim kapsamına daha yakın duran ***düzeltilme*** kararı ise vesayet makamının, yerel yönetimlerce alınmış bir kararı değiştirerek onaması şeklinde bilinmektedir. Bu şekilde yapılan denetimin özüne baktığımızda, vesayet makamının, yerel yönetimin yerine geçerek yeni bir karar alma durumu vardır ki, bu da vesayet denetiminin “vesayet makamı, yerel idarenin yerine geçerek karar alamaz” ilkesi ile çelişmektedir.

Kararın yeniden görüşülmesini isteme ise, vesayet makamının, bir yerel yönetim birimi tarafından alınan kararın o makam tarafından yeniden görüşülmesini istemesi temeline dayanmaktadır.

Vesayet makamının, yerel yönetim karar ve işlemleri üzerindeki bir diğer yetkisi de yapılan işlemin veya alınan kararın iptali için ***idari yargıda dava açma*** yoluna gitmesidir (Gözler, 2018: 228-236).

3.3. Kişiler Üzerinde Vesayet Uygulaması

Vesayet denetiminin, merkezi idarenin yerel yönetimlere karşı kullandığı yasal bir güç olması, bu gücü sadece alınan kararlar ve yapılan işlemler için değil aynı zamanda bu kararları alan üyeler ve idareciler için de kullanabilmesinin kaynağıdır. Şöyle ki, vesayet denetimi sayesinde yerel yönetimlerin organlarında görev yapan seçilmiş kişilerin de geçici olarak görevden alınmaları mümkündür.

Vesayet denetimi kapsamında nadiren karşılaşılan seçilmiş kişileri ***“geçici olarak görevden uzaklaştırma yetkisi”*** (Çağlayan, 2017: 105), vesayet denetimi kapsamında yerel yönetimlerin organları üzerindeki tek denetim şeklidir. Yerel yönetim organlarının seçilmiş kişilerinin görevden uzaklaştırılmasıyla ilgili olarak Anayasanın 127’nci maddesinin 5’inci fıkrasına bağlı bir şekilde, 5302 sayılı İl Özel İdareleri Kanunu’nda “il özel idaresi organları ve bu organların seçilmiş üyeleri” ile ilgili olarak; 5393 sayılı Belediye Kanunu’nda “belediye organları ve bu organların

üyeleri” ile ilgili ve 442 sayılı Köy Kanunu’nda “köyün seçilmiş organları” ile ilgili geçici olarak görevden alınabilme ile ilgili hükümler bulunmaktadır (Gözler, 2018: 226).

Anayasa’da belirtilen vesayet yetkisi hakkındaki uygulamanın ve denetimin farklı bir şekli de 2016 yılında karşımıza çıkmıştır. 20 Temmuz 2016 tarihinde ilan edilen Olağanüstü Hal uygulaması, 674 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (KHK)’yi ve Kayyım uygulamasını yerel yönetim hayatına sokmuştur. 4 Eylül 2016 tarihinde çıkarılan 674 sayılı KHK, merkezi idarenin, vesayet denetimini, yerel yönetimlerin seçilmiş başkanları ve seçilmiş üyeleri üzerinden yapabildiği istisnai bir uygulamadır. Bu KHK’ye göre, belediyelerde seçilmiş kişiler, terör veya terör örgütlerine yardım veya yataklık gibi suçlar nedeniyle görevlerinden alınabilmekte, yerlerine seçilme yeterliliğine sahip kişiler, il belediyelerinde içişleri bakanlığı tarafından, diğer belediyelerde ise vali tarafından görevlendirilebilmektedir. Vesayet denetiminin özüne aykırı olan bu uygulama, OHAL döneminin bir uygulaması olup “terör suçları” ile sınırlı tutulmuştur (Keleş ve Özgül, 2017: 305-306).

3.4. Vesayet Denetiminde Yetkili Kurumlar

Türkiye’de vesayet denetimi her ne kadar merkezi yönetim ve denetim kurumlarının merkezi yönetim dışındaki kurum ve kuruluşlara olan güvensizlikleri nedeniyle uygulansa da (Özer ve Önen, 2017: 327) devletin ülke içerisinde idari bütünlüğü sağlama görevine bağlı olarak Anayasa’ya giren vesayet denetimi, merkezi teşkilatın çizdiği yasal sınırlara uygun olarak yürütülmek durumundadır. Bu sınırlar anayasa ve yasalarda belirtilmiş, vesayet yetkisini kullanırken doğacak keyfilik ve çifte standart uygulamalarının önüne geçilmesi amaçlanmıştır.

1982 Anayasası, yerel yönetimler üzerinde kullanılacak vesayet denetimini merkezi idareye vermiş olsa da, bazı kurumların hem görevleri hem de yetkileri göz önüne alındığında, bu kurumların da bir çeşit vesayet yetkisi kullandığı görülmektedir.

3.4.1. Devlet Denetleme Kurulu

1982 Anayasası ile merkezi idarenin artan gücüne bağlı olarak oluşturulan kurullardan birisi olan Devlet Denetleme Kurulu (DDK)’nın, Cumhurbaşkanı’nın isteği üzerine harekete geçmesine ve yapı olarak Cumhurbaşkanı’na bağlı olmasına rağmen devletin teşkilat yapısı içerisindeki yerini ve konumunu belirlemek oldukça güçtür (Soybay, 1984: 216). Cumhurbaşkanı dışında kimse tarafından harekete geçirilemeyen ve doğal olarak Cumhurbaşkanı’nın iradesini yansıtan bu kurulu merkezdeki yardımcı kurullara dahil etmek de zordur. Devletin hiyerarşik yapısı içerisinde yer almayan bu kurul, bir nevi vesayet denetimi sağlayan “aracı bir organ” gibidir diyebiliriz. Soybay’ın da belirttiği gibi (1984: 217) Cumhurbaşkanı’nın yürütme üzerinde “gözetim” yetkisini kullandığı bu organının bir vesayet makamı gibi düşünülmesi çok da yanlış olmayacaktır.

DDK’nin varlığı, 1982 Anayasası ile oluşturulan, idarenin hukuka uygunluğunu denetleyen ve bireysel hak ve özgürlükleri güvence altına alan yargı mekanizmasının güvenilirliği konusunda tereddütlerin varlığını da ortaya koymaktadır. Her ne kadar DDK tarafından verilen kararlar yargı organlarının kararları gibi hüküm doğurmasa da, DDK’nin incelemesine konu idari işlemler inceleme sonrasında ilga edilebildiği gibi söz konusu işlemin geri alınabilmesi de mümkün

olmaktadır. Bununla birlikte sorumlular hakkında soruşturma başlatılması veya dava açılabilmesi de söz konusu olabilmektedir (Erdem, 2016: 5).

1982 Anayasası'nın 108'inci maddesinde düzenlenen Devlet Denetleme Kurulu için "İdarenin hukuka uygunluğunun, düzenli ve verimli şekilde yürütülmesinin ve geliştirilmesinin sağlanması amacıyla, Cumhurbaşkanlığına bağlı olarak kurulan Devlet Denetleme Kurulu, Cumhurbaşkanının isteği üzerine, tüm kamu kurum ve kuruluşlarında ve sermayesinin yarısından fazlasına bu kurum ve kuruluşların katıldığı her türlü kuruluşta, kamu kurumu niteliğinde olan meslek kuruluşlarında, her düzeydeki işçi ve işveren meslek kuruluşlarında, kamuya yararlı derneklerle vakıflarda, her türlü idari soruşturma, inceleme, araştırma ve denetlemeleri yapar" hükmü yer almaktadır (1982 Anayasası, md. 108). Bu madde açıkça göstermektedir ki, DDK'nin hiyerarşik denetim ve yaptırım gücü bulunmamaktadır. Bu da DDK'nin vesayet denetimine daha yakın bir kurul olması sonucunu doğurmaktadır.

Anayasa'da 16.04.2017 tarihinde yapılan değişiklikle DDK'nin görev ve yetki genişliği artırılmıştır. Cumhurbaşkanının emir ve talimatlarıyla çalışmalarına başlayan DDK, değişiklik öncesi dönemde Türk Silahlı Kuvvetleri'nin incelenmesi, araştırılması ve denetlenmesi işlevi sınırları dışında kaldığından, Türk Silahlı Kuvvetleri hakkında DDK'nin bir işlerliği bulunmamaktaydı. Fakat 2017 yılında yapılan anayasal değişikliklerle Türk Silahlı Kuvvetleri de DDK'nin görev kapsamı içerisine alınmış; bununla beraber kurula inceleme, araştırma ve denetleme yetkilerinin yanı sıra kamu personeli hakkında idari soruşturma açma izni de verilmiştir (Eryılmaz, 2018: 397).

2443 sayılı "Devlet Denetleme Kurulu Kurulması Hakkında Kanun"un, Kurul'un yapısı, işleyişi ve görevleri ile ilgili maddeleri 2 Temmuz 2018 tarihli 703 sayılı KHK ile kaldırılarak 15 Temmuz 2018 tarihli 5 No'lu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile Kurul yeni hâlini almıştır. Cumhurbaşkanlığı'na bağlı kurum ve kuruluşlar içerisinde yer alan DDK'nin yeni düzenleme ile inceleme ve denetleme yetkisine sahip olduğu kamu kurum ve kuruluşlarına Genel Kurmay Başkanlığı, Kuvvet Komutanlıkları, Milli Savunma Üniversitesi ile her türlü askeri okul, birlik ve birimler de dahil edilerek sadece yargı organları görev ve yetki kapsamı dışında bırakılmıştır.

Her ne kadar aldığı kararlar görüş ve tavsiye niteliğinde olsa ve yaptırım yetkisi olmasa da, DDK'nin inceleme, denetleme ve araştırma yapabileceği kurumların içerisine askeri kurumların da katılmasıyla, askeri kurumların nitelik ve nicelikleri ile DDK'nin Cumhurbaşkanı adına hareket ettiği, başkan ve üyelerinin Cumhurbaşkanı tarafından seçileceği ve işleyişinin de Cumhurbaşkanı Kararnamesiyle belirleneceği göz önüne alındığında, yapılan değişikliğin ne kadar geniş kapsamlı ve etkili olduğu daha iyi anlaşılabilir.

Yeni hükümet sisteminde Cumhurbaşkanlığına bağlı yeni yapılanmalar ve örgütlenmeler görülmektedir. Hali hazırda mevcut olmayan fakat bu yapılanmalardan birisi olan Denetim Gözetim ve Koordinasyon Kurulu'nun, görevleri ve yetki alanı genişletilmiş olarak "kamu denetim modelinin" bir yapılanması ve Devlet Denetleme Kurulu'nun şekil değiştirmiş hâli olarak planlanmaktadır (Saygın ve Yamak, 2018: 16).

Devlet Denetleme Kurulu'nun değiştirilmeden önceki yetkileri içerisinde, araştırma, inceleme ve denetleme yaptığı kurumlarda idari soruşturma yapma ve görevli personel hakkında geçici

görevden uzaklaştırma yetkileri yer almazken 5 No'lu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile DDK, araştırma, inceleme ve denetleme yaptığı tüm kurumlarda idari soruşturma yapma yetkisine ve bu kurumlarda görevli tüm personel hakkında görevden uzaklaştırma ve görevden uzaklaştırılmasını önerme yetkilerine sahip olmuştur.

Hukuk çevreleri tarafından, DDK'nin bu genişletilmiş yetkileri ve bunların düzenleniş biçimleri açısından Anayasa'ya ve kararnamede belirtilen bazı kurum ve kuruluşların kendi mevzuatlarına aykırılık taşıdığı da savunulmaktadır.

Cumhurbaşkanlığına bağlı olarak faaliyet gösteren DDK, herhangi bir yazılı kaynakta bir vesayet kurumu olarak tanımlanmamaktadır. Fakat kamu idaresinin hiyerarşik düzeninde de bir yeri olmayan bu kurul, vesayet denetiminde olduğu gibi, denetlediği kurumun yerine geçerek karar veremediğinden ve kurulun kararları ve görüşleri, hiyerarşik denetim birimlerinin gibi icra-i ve zorlayıcı olmadığından bu kurulun da bir vesayet birimi gibi değerlendirilmesi pek yanlış sayılmamaktadır.

3.4.2. Kamu Denetçiliği Kurumu

Kavramsal kaynağı "ombudsman" olarak bilinen kamu denetçiliği, kamu yönetiminde gelinen çağdaş, insani, vatandaş odaklı ve hesap verebilirlik noktalarında, yasal bağlayıcılığı olmamakla birlikte, idarenin üzerine vicdani sorumluluk yüklemeye yönelik bir kurumdur.

Dilimize kamu denetçiliği olarak dönüştürülen ombudsman kurumu, uygulandığı tüm kamu yönetimlerinde kamu yönetiminin etkili, verimli ve uygun bir şekilde yürütülmesi konusunda önemli role sahiptirler. Ombudsmanlığı uygulayan ülkelerde iyi yönetim kavramı çerçevesinde insan haklarına sahip çıkma bakımından ombudsmanlık ana kurumlardan birisi konumundadır (Ambroz, 2005: 47). Hatta bazı ülkelerde ve uluslararası arenada ombudsmanlık kurumu ile insani yardım kavramı bir arada kullanılmaya başlamıştır (Mitchell and Doane, 1999: 117).

Kamu denetçiliği kavramının, yönetim yazınımıza resmi olarak girişi, 12.09.2010 tarihinde yayımlanan 5982 sayılı Anayasa'nın Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun ile değiştirilen Anayasanın 74'üncü maddesine "*Dilekçe, bilgi edinme ve kamu denetçisine başvurma hakkı*" başlığının eklenmesiyle olmuştur. İdarenin işleyişini incelemekle yetkili kılınan kamu denetçiliği, 14.06.2012 tarihinde yayımlanan 6328 sayılı Kamu Denetçiliği Kurumu Kanunu ile ayrıntılı olarak düzenlenmiştir (Özer ve Önen, 2017: 254). Buna bağlı olarak da yerel yönetimlerin, bunlara bağlı idarelerin ve birliklerin eylem ve işlemleri ile tutum ve davranışlarından zarar görenler, 29.03.2014 tarihinden itibaren kamu denetçiliğine müracaat edebilmektedirler (Kara ve Karakılçık, 2016: 730).

Kamu Denetçiliği Kurumu, TBMM'ne bağlı fakat kamu tüzel kişiliği bulunan, bir baş denetçi, beş denetçi yardımcısından oluşan ve talep ve şikâyet üzerine harekete geçen bir kurumdur. Kurumun baş denetçisi, TBMM tarafından gizli oyla, denetçi yardımcıları ise TBMM Dilekçe Komisyonu ile TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu'nun üyelerinin oluşturduğu karma bir komisyon tarafından seçilmektedirler.

6328 sayılı Kamu Denetçiliği Kurumu Kanunu'nun 5'inci maddesi ile getirilen görev tanımında "Kurum, idarenin işleyişi ile ilgili şikâyet üzerine, idarenin her türlü eylem ve işlemleri ile tutum ve davranışlarını; insan haklarına dayalı adalet anlayışı içinde, hukuka ve hakkaniyete uygunluk yönlerinden incelemek, araştırmak ve idareye önerilerde bulunmakla görevlidir" diyerek kurumun görev sınırlarını belirlemiştir. Bununla birlikte, Cumhurbaşkanının tek başına yaptığı işlemler, yasama yetkisine ilişkin işlemler, yargı yetkisine ilişkin kararlar ve Türk Silahlı Kuvvetlerinin sadece askeri faaliyetlerine ilişkin uygulamalar da bu görev sınırlarının dışında bırakılmıştır (Eryılmaz, 2018: 404-405).

Vesayet denetiminin "denetlenen kurumun aldığı kararları ve işlemleri değiştirememeye, ortadan kaldıramama ve o kurumun yerine geçerek işlem ve eylem tesis edememe" ilkesi, kamu denetçiliği kurumu için de geçerlidir. Bu yönüyle kamu denetçiliği kurumunun en önemli silahı, ikna, eleştiri ve kamuoyuna açıklama gibi yöntemleri olan "moral yaptırım" uygulamaktır. Moral yaptırım, uygulamaları eleştiri konusu olan kişi veya kurumların, hatalarının veya eleştirilen durumlarının kamuoyuyla paylaşılması neticesinde kendilerine çeki düzen vermelerini anlatmaktadır. Yine denetim ilkesinin bir gereği olarak, kamu denetçiliği kurumu, bir yargı kurumu gibi bağlayıcı karar alma ve yaptırım uygulama gücü olmayan bir mekanizmanın dışıdır.

Evrensel ilkeler açısından bakıldığında kamu denetçiliği kurumu, görev ve yükümlülüklerini sağlıklı ve verimli bir şekilde yerine getirebilmesi için bağımsızlık, tarafsızlık, gizlilik ve güvenilir değerlendirme süreci olmak üzere dört temel özelliğe sahip olmalıdır. Bu ilkeler, her ne kadar kolay bir şekilde dile getirilebilse de, özellikle bağımsızlık ilkesinin, politikacılar ve denetlenen kurumlar tarafından yıpratılmaya müsait olduğu uygulamada görülebilmektedir (Sobacı ve Nargeleçekenler, 2011: 378-381).

3.4.3. Diğer Kurumlar

İdari vesayet ya da diğer bilinen adıyla vesayet denetimi denilince akla ilk olarak idarenin bütünlüğü ilkesi doğrultusunda merkezi idarenin yerel yönetimler üzerinde uyguladığı kontrol ve yönlendirme mekanizması gelmektedir. Bu mekanizma çoğu zaman denetim yetkisi açıkça belirtilen kurum ve organlar tarafından yapılmakta ise de bazı durumlarda, kendilerine dolaylı olarak vesayet yetkisi verilen kurumlar tarafından yerine getirilmektedir.

Anayasada belirtilen kurumlar içerisindeki güç dengeleri açısından baktığımızda, doğrudan belirtilmese de dolaylı olarak vesayet organı olarak tasarlanmış kurum veya makamlar da vardır. Örnek olarak, TBMM ve siyasi partiler için, Anayasa Mahkemesi; yürütme ve idare için, TBMM, MGK ve Danıştay; üniversiteler için YÖK; yargı için Danıştay ve kısmen Yargıtay birer vesayet organı konumundadır. Cumhurbaşkanı ise, genel olarak devlet sistemi için, özelde yürütme ve idare için, bir vesayet makamı olarak ön görülmüştür (Kaya, 2013: 496).

4. DEVLET DENETLEME KURULU VE KAMU DENETÇİLİĞİ KURUMU'NUN VESAYET DENETİMİ AÇISINDAN KARŞILAŞTIRILMASI

Devlet Denetleme Kurulu ve Kamu Denetçiliği Kurumu, görevleri, yetkileri ve çalışma şekilleri göz önüne alındığında, her iki kurum da gerçek anlamda bir vesayet yetkisi kullanmasa da her iki

kurumun da idarenin işleyişi ve sorunları ile ilgili denetleme ve yönlendirme amacını taşıyan uygulamalarının var olduğu görülmektedir. Bu bölümde DDK ve KDK yetki, usul ve amaç ve kapsam bakımından karşılaştırılarak bu iki kurumun benzerlik ve farklılıkları ortaya konmuştur.

4.1. Usul Bakımından

Çalışma usulleri açısından baktığımızda, hem DDK'nin hem de KDK'nin kendiliğinden harekete geçme yetkileri bulunmamaktadır. DDK Cumhurbaşkanı'nın emriyle harekete geçerken KDK'nin inceleme, araştırma veya öneride bulunma gibi bir faaliyette bulunması için idarenin işleyişi ile ilgili olarak kendisine bir şikâyetin iletilmesi gerekmektedir. KDK'nin harekete geçmesi için herkesin bir şikâyetinde bulunma hakkı varken DDK'nin doğrudan birisinin şikâyeti ile harekete geçme durumu söz konusu değildir. Bu da, DDK'nin vesayet gücünü Cumhurbaşkanı'nın elinde bulundurması şeklinde yorumlanabilir.

Çalışmalarının duyurulması açısından ise benzer usuller fakat farklı sonuçlar bulunmaktadır. DDK ve KDK, çalışmalar sonucunda bir rapor düzenler. DDK'nin raporu, çalışma sonucunda Cumhurbaşkanı tarafından onaylanarak Kurul sekreteri tarafından ilgili birimlere dağıtılır. Bu şekilde, ilgili idarenin yapması gereken işlemlerin daha hızlı ve kontrollü yapması sağlanır. KDK ise yaptığı çalışma ve incelemelerle birlikte görüş ve kanaatlerini de içeren raporu yılsonunda, Dilekçe Komisyonu ile İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu üyelerinden oluşan karma komisyona sunar ve komisyon bu Raporu görüşülmek üzere Genel Kurul'a gönderir. KDK'nin işi bu noktada biter ve ilgili idare hakkında herhangi bir yaptırım veya takip yapamaz.

4.2. Yetki Bakımından

Yetki açısından baktığımızda, DDK'nin daha geniş ve daha belirleyici yetkilere sahip olduğunu söyleyebiliriz. 15 Temmuz 2018 tarihli 5 No'lu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile yargı organları dışında kalan, kamu adına çalışan tüm kurum ve kuruluşlarını denetleme, inceleme, araştırma ve soruşturma yetkisi verilen DDK'nin KDK'den ayrı olarak denetleme ve soruşturma yetkileri bulunmaktadır. Yargı organları dışındaki tüm kamu kurum ve kuruluşları üzerinde, ki buna meslek kuruluşları ile vakıflar ve dernekler de dahildir, denetleme ve soruşturma yetkileri bulunan DDK, bu yönüyle merkezi idarenin bir vesayet makamı gibi hareket edebilmektedir. KDK ise idarenin her türlü eylem ve işlemleri ile tutum ve davranışlarını inceleme, araştırma ve önerilerde bulunma yetkileriyle donatılarak çalışma alanı, sadece devlet otoritesinin hüküm sürdüğü merkezi veya taşra idarelerinin eylem, işlem, tutum ve davranışlarıyla sınırlı tutulmuştur.

Ayrıca DDK ve KDK kanunları incelendiğinde, DDK'nin denetleme, inceleme, araştırma ve soruşturma kapsamındaki yetkileri belirtilirken KDK'nin inceleme, araştırma ve önerilerde bulunmayla ilgili hangi yetkileri kullanacağı açıkça belirtilmemiştir. DDK'nun yetkileri daha çok çalışmaları sırasında ihtiyaç duyacağı bilgi, belge ve personel talebi konusunda olup sonuca varma konusundaki altyapı desteğiyle ilgilidir.

DDK, Cumhurbaşkanlığı'na bağlı olarak görev yaparken KDK TBMM adına ve ona bağlı olarak idarenin işleyişini kontrol eder. Diğer bir deyişle DDK yetkilerini Cumhurbaşkanı'ndan, KDK ise TBMM'den almaktadır (Onat, 2015: 135).

DDK'nin düzenlediği ve Cumhurbaşkanı tarafından ilgili birimlere sevk edilen ve tenkit edilen hususların yer aldığı raporlar ile denetimler sırasında karşılaşıp da ivedi olarak tedbir alınmadığında telafisi güç sonuçlar doğuracağı anlaşılan iş ve işlemleri tespit etmek amacıyla düzenlenen ivedi durum raporları, Cumhurbaşkanı'nın talimatları doğrultusunda sonuçlandırılır. Bu durum ve süreçle ilgili birimler, işlemler ve yapılanlar hakkında Kurul'a bilgi verir. Buna karşın KDK'nin tespit ettiği aksaklıklar ve vurguladığı tenkitler, bir öneri olarak vücut bulurlar. Bu da KDK'nin idare üzerindeki gücünün yeteri kadar etkili olmadığını göstermektedir. Fakat unutmamak gerekir ki, KDK'nin TBMM adına çalışması, söz konusu aksamalar için TBMM'nin önlem almasına ve aynı zamanda yaratılan kamuoyu baskısı da ilgili idari birimin yeni düzenlemeler yapmasına neden olabilmektedir.

4.3. Amaç ve Kapsam Bakımından

Kapsam olarak baktığımızda, hem yapabileceği çalışma türlerini hem de denetleyip inceleyebileceği kurum ve kuruluş türlerini (çalışma alanını) dikkate alabiliriz.

DDK'nin faaliyet kapsamı KDK'nin faaliyet kapsamına göre daha geniş yorumlanabilir. DDK, çalışmaları kapsamında denetleme, inceleme, araştırma ve soruşturma gibi faaliyetler türleri yerine getirmektedir. Kurul, KDK'den ayrı olarak denetleme ve soruşturma yapmak gibi daha kapsamlı idari yetkilere sahipken KDK'nin çalışmaları inceleme, araştırma ve öneride bulunma gibi daha yüzeysel bir kapsamda bulunmaktadır.

DDK'nin faaliyetlerini yürütürken çalışacağı alan da oldukça geniş tutulmuştur. 15 Temmuz 2018 tarihli Resmi Gazete' de yayımlanan 5 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile kurul, "yargı organları dışında tüm kamu kurum ve kuruluşları ile bunların bağlı, ilgili ve ilişkili kurum ve kuruluşlarında; bu kurum ve kuruluşların sermayelerinin en az yarısına katılmak şartıyla oluşturulan yurtiçi ve yurtdışı kuruluşlarında; kamunun yönetimde hâkim durumda, nitelikli paya sahip veya birlikte kontrol ettiği yurtdışı dahil ortaklıklar ve her türlü birimlerine; kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ile her düzeydeki işçi ve işveren meslek kuruluşlarında; kamuya yararlı derneklerde; vakıflarda; Genel Kurmay Başkanlığı, Kuvvet Komutanlıkları, Milli Savunma Üniversitesi ile her türlü askeri okul, birlik ve birimlerde; Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı ve Savunma Sanayi Destekleme Fonu'nun kendi aralarında veya üçüncü kişilerle birlikte veya ayrı ayrı sermayelerinin en az yarısından fazlasına katılmak suretiyle oluşturulan ortaklıklarda; mevzuatta, Kurul tarafından denetleneceği belirtilen kurum, kuruluş, ajans, organizasyon, fon, kaynak, muhtelif konu, iş ve işlemlerde" denetleme, inceleme, araştırma ve soruşturma yapabilecektir. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminden önceki haliyle DDK'nin askeri birimler ile askeri kurum ve kuruluşlarda denetleme ve inceleme yapma yetkisi bulunmuyorken 5 No'lu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile yapılan yeni düzenlemede askeri birimler ile askeri kurum ve kuruluşları denetleyip inceleyebilme hükmü getirilerek kapsamı genişletilmiştir. KDK için ise çalışacağı alan 14 Haziran 2012 tarih ve 6328 sayılı Kamu Denetçiliği Kurumu Kanunu çerçevesinde "...idarenin işleyişi ile ilgili şikâyet üzerine, idarenin her türlü eylem ve işlemleri ile tutum ve davranışlarını; insan haklarına dayalı adalet anlayışı içinde, hukuka ve hakkaniyete uygunluk yönlerinden incelemek, araştırmak ve idareye önerilerde bulunmak" ile sınırlanmış ve "yasama yetkisinin kullanılmasına ilişkin işlemler, yargı yetkisinin kullanılmasına ilişkin kararlar, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin sırf askerî nitelikteki faaliyetleri,

Kurumun görev alanı dışında tutulmuştur. DDK'nin çalışma kapsamı dışında sadece yargı organları tutulurken, KDK'nin ise yasama işlemleri, yargı kararları ve askeri faaliyetler kapsam dışında tutulmuştur.

Hem DDK'nin hem de KDK'nin Cumhurbaşkanlığı ile ilgili bir kapsam sınırlaması içermemesi de dikkat çekmektedir. DDK'nin Cumhurbaşkanlığı'nın idari işleyişiyle ilgili bir çalışma yapmasının önünde yasal bir engel bulunmadığı gibi KDK'de de bu engel 2 Temmuz 2018 tarihli 703 sayılı KHK ile kaldırılmıştır. Önceleri KDK'nin inceleme, araştırma ve öneride bulunma faaliyetleri, Cumhurbaşkanı'nın tek başına yaptığı işlemler ile re'sen imzaladığı kararlar ve emirleri kapsamazken 703 sayılı KHK ile 6328 sayılı Kamu Denetçiliği Kurumu Kanunu'nun 5'inci maddesinin 2'nci fıkrasının a bendindeki "...Cumhurbaşkanı'nın tek başına yaptığı işlemler ile resen imzaladığı kararlar ve emirleri" maddesi kaldırılarak söz konusu bu işlem ve kararlar da KDK'nin faaliyeti kapsamına girmiştir.

5. SONUÇ

Türkiye'nin 21.11.1988 tarihinde imzaladığı Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı ve Avrupa Birliği ile yürütülen ikili müzakereler çerçevesinde, 2016 yılının ilk yarısına kadar çıkarılan yerel yönetim düzenlemelerinde, yerel yönetimlerin özerkliğini artırıcı, vesayet uygulamasını azaltıcı tedbirler alınmışsa da (Karakılıç, 2016: 25) 15 Temmuz 2016 tarihindeki darbe girişimi sonrasında ilan edilen Olağanüstü Hâl döneminde yapılan düzenlemeler, yerel yönetimlerin "daha az vesayet, daha çok özerklik" beklentilerini boşa çıkarmıştır. Bu döneme kadar çıkarılan mevzuat düzenlemeleri, idari vesayeti daha fazla yeterlilik ve kaynak tahsisi ile yerel özerkliğe yönlendirmiştir (Bayraktar, 2007: 26). Özellikle 674 sayılı KHK ile getirilen hükümler, merkezi yönetimin elini yerel yönetimler karşısında daha da güçlendirmiştir.

Genel olarak bakıldığında, kararlarının ve raporlarının bir yaptırım gücü olmayan; tespitleri, öneri ve tavsiye niteliğinde olan Kamu Denetçiliği Kurumu'nun vesayet denetimi kapsamında değerlendirilmesi çok da uygun bir düşünce biçimi değildir. Zira vesayet denetimi, yaptırımı olan, merkezi idare ile yerel yönetim birimleri arasında idari bütünlüğü sağlayan bir denetim biçimidir. Fakat idari vesayet konusunda daha demokratik ve esnek bir yapının olması gerektiğini savunan kimi bilim adamları da, merkezi idarenin vesayet denetiminin tıpkı Kamu Denetçiliği Kurumu'nun çalışma felsefesinde olduğu gibi öneri ve tavsiye niteliğinde olması gerektiğini de belirtmektedirler.

Vesayet denetiminde sınırlar, denetimin kullanıldığı yapının veya makamın yerine geçmeden onaylama, bozma, uygulamayı geciktirme, düzeltme, iade etme veya yargısal sürece taşıma gibi işlemleri kapsamaktadır. Fakat son düzenlemelere baktığımızda zaten yönetimin yapısı içerisinde hiyerarşik denetime tabi olan ve gerek disiplin amirlerince gerek atama makamlarınca sürekli bir hiyerarşik gözetimde olan kamu çalışanlarının, Devlet Denetleme Kurulu aracılığıyla da denetlenmesi, kendilerini sürekli bir baskı içerisinde hissetmelerine neden olabilmektedir.

Aslında kamu denetçiliği ile devlet denetleme kurumu arasında, kurulmalarındaki temel mantık açısından önemli bir fark mevcuttur. Şöyle ki, her iki organ da kamu yönetimi kademesinde yer alan birimleri ve kurumları kontrol amaçlı oluşturulmuştur. Fakat kontrol edilen

bu birimlerin kontrole tabi olan işlemlerinin yöneldiği unsur farklıdır. Kamu denetçiliği kurumu, idarenin “bireylere” karşı yaptığı yanlış veya haksız eylemler üzerinde karar alma yetkisine sahipken Devlet Denetleme Kurulu, idarenin çoğunlukla “devlete” karşı yapmış olduğu yanlış işlem ve eylemleri üzerinden denetim sağlamaktadır. Kamu denetçisi, bireylerin hak ve özgürlükleri yanında dururken Devlet Denetleme Kurulu devletin çıkarlarını gözetme çabasındadır.

Kamu Denetçiliği Kurumu, 14 Haziran 2012 tarihli 6328 sayılı kanunla yasal kimliğe bürünmüştür. Kanunun yürürlüğe giren ilk metninde 5’inci maddesinin 2’nci fıkrasının a bendinde yer alan ‘cumhurbaşkanının tek başına yaptığı işlemler ile resen imzaladığı kararlar ve emirler’ hükmü ile cumhurbaşkanının tek başına yaptığı işlemler ile resen imzaladığı kararlar ve emirler kurumun görev alanı dışında bırakılmıştır. Fakat kanunun ‘**kurumun görevi**’ başlıklı 5’inci maddesinin 2’nci fıkrasının a bendinin, 2 Temmuz 2018 tarihli 703 sayılı kanun hükmünde kararname ile kaldırılmış olması, cumhurbaşkanının tek başına yaptığı işlemler ile resen imzaladığı kararlar ve emirlerin de kamu denetçiliği kurumunun denetim yetkisi sınırlarına dahil olması, idarenin, cumhurbaşkanlığı da dahil, her biriminin denetlenebilirliğinin göstergesi sayılabilir.

Siyasi ve beşeri unsurların çok ön planda olduğu Türkiye’de idari vesayet sınırlarının tam olarak belirtilmemesi, yerel yönetimlerden ziyade yerel halkın idari vesayetten zarar görmesine neden olmaktadır.

Vesayet denetiminin önemli ilkelerinden birisi olan “vesayet makamı, vesayeti altındaki idarenin yerine geçerek karar alamaz” ilkesi, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi gelene kadar uygulamada geçerliliği olan bir ilkeydi. Fakat bu ilke, öncesinde bile bir çelişki taşıyordu kendi içerisinde. Şöyle ki, uygulanma biçimlerinden biri olan kişiler üzerindeki denetimde, vesayet makamı, yerel yönetimler kapsamındaki birimlerde yer alan seçilmiş tüm kişileri geçici veya daimi olarak görevden alabilme yetkisine sahiptir. Görevden alınan bu kişiler seçilmiş kişilerdir ve yerlerine atanan kişiler seçimle değil belli bir iradenin isteğiyle görevlendirilmiş olmaktadır. Böyle olunca da, yerel idarenin yerine karar alma yetkisi olmayan vesayet makamı, oy veren binlerce veya milyonlarca kişinin yerine geçerek onların kararlarını sorgulayıp değiştirebilmektedir. Bu uygulama, yeni sistemle daha da artmış ve sorgulanabilirlik katsayısını yükseltmiştir.

Bunun yanında 674 sayılı KHK’ye dayanarak hayata geçirilen kayyım kurumu, vesayet yetkisini en uç noktada kullanan merkezi idarenin tarafsızlığının da sorgulanmasına neden olmaktadır. Öyle ki, merkezi idare, yönetsel anlamda, hastalığı “tedavi etmek” yerine “önleyici olmak” felsefesini benimseyip seçimler öncesinde alması gereken tedbirleri alma yolunu izlese, vicdani ve siyasi rahatlamada daha önemli bir adım atmış olacaktır.

Yerel yönetimler açısından vesayet yetkisinin kullanımı konusunda Devlet Denetleme Kurulu’nun ağırlaştırılmış yetki ve sorumluluklarının uygulanması aşamasına gelinmeden önce, kurulacak yerel yönetimler kamu denetçisinin, hem uygulama sorunlarının giderilmesinde hem de seçimle gelmiş yönetimin işlevliğini yitirmesi konusunda önleyici bir yapıya sahip olabilecektir.

Çıkar Çatışması Bildirimi

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Destek/Finansman Bilgileri

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.

Etik Kurul Kararı

Bu araştırma için etik kurul izinine ihtiyaç yoktur.

KAYNAKÇA

- Ambroz, M. (2005). The Mediating Role of the Ombudsman in the Protection of Human Rights. *International Journal of Social Welfare*, 145-153.
- Bayraktar, S. U. (2007). Turkish Municipalities: Reconsidering Local Democracy Beyond Administrative Autonomy. *European Journal of Turkish Studies*, 1-29.
- Boztepe, M. (2014). Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında Yerel Yönetimlerin Meclis Kararları Üzerinde Vesayet Denetimi. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 6(10), 94-110.
- Candan, H. & Kaya, T. (2016). 6360 Sayılı Kanun'un Öncesi ve Sonrası ile İdari Vesayet Yetkisinin Değerlendirilmesi. 4th International Symposium on Development of KOP Region. (s. 434-44)
- Çağlayan, R. (2017). *İdare Hukuku Dersleri*. Ankara: Adalet Yayınevi.
- Erdem, A. Y., (2016). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Devlet Denetleme Kurulu. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 35(2), 1-24.
- Ergil, D. (2018). Başkanlık Sistemi ve Türkiye. M. Aktaş ve B. Coşkun (Ed.), *Başkanlık Sistemi* içinde (21-50 ss.). Ankara: Liberte Yayınevi
- Eryılmaz, B. (2018). *Kamu Yönetimi*. Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Gözler, K. (2018). *Mahalli İdareler Hukuku*. Bursa: Ekin Kitabevi.
- Gözler, K., Kaplan, G. (2014). *İdare Hukuku Dersleri*. Bursa: Ekin Yayıncılık.
- Günday, M. (1997). *İdare Hukuku*. Ankara: İmaj Yayıncılık.
- Gündüz, F. E. (2015). Anayasa Mahkemesi Kararlarına Göre İdari Vesayet. *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 20(33), 63-89.
- Kara, H. & Karakılıç, Y. (2016). 5018 Sayılı Kanun Kapsamında Yerel Yönetimlerin Denetimi: Getirdiği Yenilikler, Uygulamalar ve Karşılaşılan Eksiklikler. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 6(3), 727-738.
- Karakılıç, Y. (2016). *Yerel Yönetimler*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Kaya, M. O. (2013). Vesayet Demokrasisi ve Türkiye Örneği. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, 15(2), 491-538.
- Keleş, R. & Özgül, C. G. (2017). Belediye Organlarına "Kayyım" Atamaları Üzerine Bir Değerlendirme. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 72(2), 299-313.
- Kesgin, B. (2014). *Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi*. İstanbul: Açılım Kitap.
- Koç, F. & Baharçipek, A. (2018). Yerel Yönetimlerin Özerkliğinin İdari Vesayet Boyutuyla İncelenmesi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 85, 674-707.
- Mitchell, J. & Doane, D. (1999). An Ombudsman for Humanitarian Assistance?. *Disasters*, 115-124.
- Onat, O. (2015). İdareyi Denetleyen İki Anayasal Kuruma İlişkin Kısa Bir Değerlendirme: Devlet Denetleme Kurulu – Kamu Denetçiliği Kurumu. *Ombudsman Akademik*, 2, 121-141.
- Önen, S. M. & Eken, İ. (2016). Yerel Yönetimler Üzerinde Uygulanan İdari Vesayet Yetkisinin İrdelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(56), 216-234.
- Özer, M. A. (2013). Yerel Yönetimler Reformunda Reform: 6360 Sayılı Kanun'un Düşündürdükleri. *Yerel Politikalar*, 3, 97-126.
- Özer, M. A. & Önen, S. M. (2017). *200 Soruda Yönetim / Kamu Yönetimi*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Saygın, E. & Yamak, T. (2018). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde İdari Denetim: Kamu 'Denetişim' Modeli. *Denetişim Dergisi*, 17, 5-18.

- Sobacı, Z. & Nargeleçekenler, M. (2011). Avrupa'da Ulusal Düzeydeki Ombudsman Kurumlarının Formal Bağımsızlık Seviyelerinin Değerlendirilmesi: Karşılaştırmalı Perspektif. B. Parlak (Ed.), *Kamu Yönetiminde Yeni Vizyonlar* içinde (378-381 ss.). İstanbul: Alfa Aktüel Yayınları.
- Soybay, S. (1984). Devlet Denetleme Kurulu'nun Konumu ve İşlevi. *İdare Hukuku ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 6(1-3), 215-224.
- Turan, H. (2016). Centrisit Administrative Structure and Administrative Tutelage Audit on Local Governmet Bodies. *International Journal of Trade, Economics and Finance*, 7(1), 13-17.

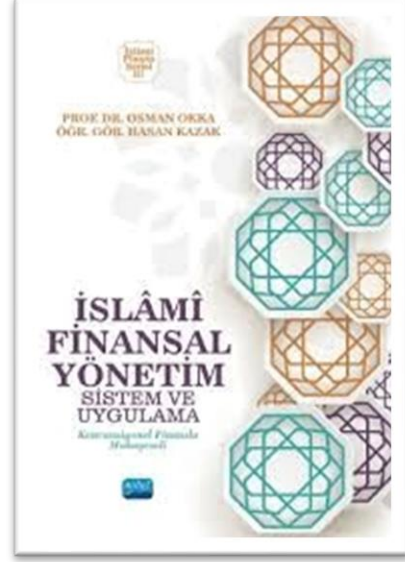

KİTAP TANITIMI | BOOK REVIEW

İSLAMİ FİNANSAL YÖNETİM-SİSTEM VE UYGULAMA (Konvansiyonel Finansla Mukayeseli)

Osman Okka, Hasan Kazak, Nobel Akademik Yayıncılık,
820 sayfa, Ankara, 2020.
ISBN: 978-625-402-942-4.

Hazırlayan: Dr. Öğrt. Üyesi Aytaç AYDIN
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi,
İslami İlimler fakültesi, İslam Hukuku Anabilim Dalı /
ofisaytac@hotmail.com / 0000-0001-9016-5711

İslami finans, kaynağını İslam hukukundan alan finans olarak ifade edilebilir. Bu tanımdan hareketle “İslami finansal yönetimin sistem ve uygulaması”nın da İslam hukuk kuralları ile örtüşmesi beklenmektedir. Dolayısı ile bir finansal sistem kurgusu ve pratik ticari hayata yansıyan uygulaması İslam hukukunun muamele kuralları ile örtüştüğü oranda “İslami Finansal sistem” olarak ifade edilebilir.

Finansal yönetim, işletme finansmanı ve mühendislik ekonomisi çalışmaları ile tanınan, KTO Karatay Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme bölümü öğretim üyesi Prof. Dr. Osman Okka ve aynı bölüm öğretim görevlisi Hasan Kazak tarafından kaleme alınan eser Nobel yayınları tarafından 2020 yılında okuyucularına sunulmuştur. İslami finans konusunda Türkiye’de pek çok telif ve tercüme eser olmasına rağmen kitap, İslami finansal yönetimin sistem ve uygulamasını konvansiyonel finansla mukayeseli olarak ele alan ilk çalışmaların başında yer almaktadır.

Kitap, bir önsözün ardından 7 kısım içinde sunulan 22 bölüm, ek tablolar (s. 769-780) ve dizinden (s. 781-792) oluşmaktadır. Her bölümün sonunda, bölümün daha iyi anlaşılmasına hizmet eden sorular ve bölüm kaynakçası verilmiştir.

Yazarlar önsözünde, İslami finansın tarihi süreçteki gelişimini, kitabın amacını, öğretim felsefelerini ve kitabın ana planını ortaya koymuşlardır.

1. Kısımda (s. 1-108) İslami finansla giriş ve İslami finansın sosyal yönü ele alınmıştır. Finansal yöneticinin İslami insan tipinin niteliklerine (İslam'ın emirleri yasakları, etik değerleri vd.) göre hareket etmesi gereğine vurgu yapılarak hem İslami finansı hem de konvansiyonel finansı bilmesi gereğinin önemi belirtilmiştir.

Kitap, ilk kısımdan başlayarak sonuna kadar İslam hukuku kurallarına göre faaliyet gösteren firma ile konvansiyonel firma kavramları üzerinden mukayeseli bir anlatım metodunu benimsemiştir. Bu anlatım metodunun bir uzantısı olarak bu kısımda finans felsefesi de karşılaştırmalı olarak ortaya konularak İslami finansın “değer hükümleri” ekseninde şekillendiği ve insanlığa bütüncül bir bakış açısıyla baktığı ifade edilmiştir. Yani insanın inanç (iman) pratik hayat bütünlüğü bağlamında ticari, hukuki, ahlaki kültürel, siyasi, vd. yönlerin birbirinden bağımsız olmadığı vurgulanmıştır.

Bu kısımda üç bölüme yer verilmiş olup 1. bölümde (s. 3-39), İslâmî finansal yönetimin rolü ve amaçları ele alınmış; 2. bölümde (s. 41-77), insanın tarihi, din ve İslâmî inanç sistemi İslâm'da ilim, insan ve İslâmî toplum anlayışı incelenmiş; 3. bölümde ise (s. 81-107), İslâmî finansın hukuki çerçevesi, sınırları ve önemli yasaklar, ekonomik ve İslâmî insan tipi ele alınmıştır.

2. Kısımda (s. 109-227) İslami ticari akitler ve uygulanan finansman modelleri incelenmiştir. İslam iktisadında dar anlamda borç ilişkisinden geniş anlamda borç ilişkisine kadar; taraflardan birinin diğerine karşı ya da tarafların birbirlerine karşı yerine getirmekle mükellef olduğu davranışların en temel kaynaklarından biri olan akit konusu detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Daha sonra para ve ilgili konular tahlil edilerek özellikle “ribâ” yasağı üzerinde durulmuştur.

Bu kısımda da üç bölüme yer verilmiş olup (4-6. bölümler); 4. bölümde (s. 111-145), İslâmî finasta ticaretin temel esasları (akitler ve alım-satım akdi) üzerinde durulmuş; 5. bölümde (s. 147-188), para sistemi ve finansal matematik, faiz, İslâm'da para ve faiz, faizli ilgili özel konular incelenmiş; 6. bölümde ise (s. 189-227), İslâmî finasta uygulanan temel finansman modelleri (ürünler ve yöntemler) anlatılmıştır.

3. Kısımda (s. 229-363) şirketler, finansal tablolar, finansal analiz ve tahminleme konuları dört bölüm halinde ortaya konulmuştur (7-10 bölümler). 7. bölümde (s. 231-269), İslâm hukuku kurallarına göre faaliyet gösteren şirketler, konvansiyonel şirketler ve konvansiyonel şirketlerin İslâmî şirket hâline dönüştürülmesi konuları üzerinde durulmuş; 8. bölümde (s. 271-305), İslâmî firmalarda faaliyet raporu, finansal tablolar, amortismanlar, vergiler, nakit akımları konuları açıklanmış; 9. bölümde (s. 307-337), İslâmî firmalarda finansal analiz ve kontrol, finansal yapıyı güçlendirici önlemler konuları işlenmiş ve 10. bölümde ise (s. 339-363), İslâmî firmalarda finansal tahminleme ve planlama konuları incelenmiştir.

4. Kısımda (s. 365-485) İslam finans kurallarına göre faaliyet gösteren firmalarda işletme sermayesi yönetimi, sermaye bütçelemesi, tahvil, sukûk, pay senedi değerlemesi ele alınmıştır. Bu kısmın giriş bölümünde işletme sermayesinin önemi ve işletme sermayesi politikası tahlil edilerek İslam hukuku kurallarına göre faaliyet gösteren işletmelerde sermaye finanslama felsefesi ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Bu kısımda üç bölüme yer verilmiş olup (11-13. bölümler); 11. bölümde (s. 367-408), İslâmî firmalarda işletme sermayesi yönetimi ve kısa vadeli finansman kaynakları ele alınmış; 12. bölümde (s. 409-440), İslâmî firmalarda uzun vadeli yatırım kararları (sermaye bütçeleme) üzerinde durulmuş ve 13. Bölümde ise (s. 441-485), İslâmî firmalarda tahvil, sukuk ve pay senedi değerlemesi işlenmiştir.

5. Kısımda (s. 487-580) İslami firmalarda risk getiri ilişkisi, portföy yönetimi, sermaye yapısı ve uzun vadeli finansman alternatifleri, temettü politikası incelenmiştir. İslam iktisadını temel prensiplerinden olan “el-harâc bi’d-damân” (risk-getiri dengesini) ele alırken riski üç şekilde değerlendirilmiştir: İslami risk, tek bir pay senedinin veya varlığın riski ve portföy riski. Bu dengeyi ve yatırımcının davranışını bilinmesinin önemini vurgulayarak günümüz finansal yapısına yansıyan yönleri örneklerle ve grafiklerle ortaya konulmuştur.

Bu kısımda 3 bölüme yer verilmiş olup (14-16. bölümler); 14. bölümde (s. 489-524), İslâmî yatırımlarda risk-getiri ilişkisi ve portföy teorisi ele alınmış; 15. bölümde (s. 525-554), İslâmî firmalarda sermaye maliyeti ve sermaye yapısı kararları irdelenmiş ve 16. bölümde ise (s. 555-580), İslâmî firmalarda uzun vadeli finansman alternatifleri ve temettü politikaları işlenmiştir.

6. Kısımda (s. 581-633) borç yönetimi çerçevesinde türev ürünler (swap, opsiyon, vadeli sözleşmeler, vd.) ele alınarak iki bölüme detaylandırılmış olup (17-18. bölümler); 17. bölümde (s. 583-610), borç yönetimi (swaplar, opsiyonlar, tavan ve taban sözleşmeleri, vadeli döviz ve faiz sözleşmeleri, finansal gelecek sözleşmeleri) ele alınmış; 18. bölümde (s. 611-633), İslâmî firmalarda borç yönetimi (swaplar, opsiyonlar, tavan ve taban sözleşmeleri, vadeli döviz ve faiz sözleşmeleri, finansal gelecek sözleşmeleri) işlenmiştir.

Kitabın son kısmında (7. Kısım: s. 635-767), İslami finansal yönetiminde özel konular dört bölüm halinde ele alınmış olup (19-22. bölümler); 19. bölümde (s. 637-664), İslâmî firmalarda büyüme, birleşmeler, satın almalar ve holdingler konuları üzerinde durulmuş; 20. bölümde (s. 665-687), İslâmî firmalarda başarısızlık olayı ve finansal krizler ele alınmış; 21. bölümde (s. 689-712), İslâmî firmalarda uluslararası finansal yönetim ve finansal kararlar konuları incelenmiş ve 22. bölümde ise (s. 713-767), İslâmî finansal yönetim örnek uygulamaları (vaka analizlerini) ele alınmıştır.

Kitabın bütününde açık ve anlaşılır bir dil kullanılmaya özen gösterilmekle beraber finansal yönetim konusu gereği teknik terimler de sıklıkla kullanılmıştır. Kitabın her bir kısmı ve bölümü kendi içinde müstakil bir konu girişi ile başlayarak tedrici bir konu akışı içinde konu anlatımını gerçekleştirmiş olup yeri geldikçe her bir konu hayatın içinden örneklerle pratik yapılmaya çalışılmıştır. Böylece hayattan kopuk bir teorik anlatım yerine hayatın içinden örneklerle örtüşen ve uygulanabilen bir İslam finans yönetim modeli konvansiyonel finansal yönetimle mukayeseli olarak anlatılmaya çalışılmıştır. Bu sunum esnasında özellikle İslam finansı ile ilgili alanda konunun uzmanı kişi ve kurumların görüşlerine ve fetvalarına kitabın ek kısmında topluca yer verilmiştir. Bu anlatım tarzına bir örnek olarak 5. bölümde ele alınan “finansal sistem ve faiz” konusu verilebilir: 1. kesimde konvansiyonel finansa göre para ve faiz konusu ele alınmış, paranın zaman değerinin ölçülmesi, faizin bileşenleri ele alınarak basit ve bileşik faiz hesaplamaları ilgili formüller ve grafiklerle anlatılmış ve 2. kesimde İslam hukuku ile örtüşen “İslami finansal sistem

ve faiz” anlayışı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Sonuçta paranın sadece gelir giderde aracı konumda olduğundan hareketle faiz gibi bir maliyetin olamayacağı görüşünü ortaya koyarken “paranın ticari değeri” olabileceği görüşünden hareketle paranın “zaman değeri” ile “ticari değeri” arasında bir ayrıma gitmiştir. Paranın “zaman değeri” onaylanmazken satıştaki “paranın ticari değeri” onaylanmıştır (s. 12, 159). Yani vadeli satıştaki vadeye karşılık gelen paranın ticari değeri “vade farkı olarak” onaylanmıştır. Ancak bu konuda paranın ticari değerinin, zaman değerinden ayrılmasının gerekçelerine ve temel farklara daha açık net bir açıklama getirilmesine ihtiyaç vardır. Zira vadeli satıştaki ribevi bir mal zaman gerekçesi ile helal olarak fazlalığı hak ettiği halde aynı malın bedeli para dışında başka bir ribevi mal ile fazlasıyla ödenmek istendiğinde niçin helal olmadığının açıklanması kafa karışıklığına sebep olmaktadır. Daha net açıklamalar getirilmesi okuyucunun muhtemel kafa karışıklığını giderecektir. Böyle kapsamlı bir kitapta okuyucu bu yönde bir açıklama beklemektedir.

Nobel yayınları tarafından yayınlanan İslami Finansal Yönetim-Sistem ve Uygulama (Konvansiyonel Finansla Mukayeseli) adlı bu eser yukarıda ifade edilen geniş konu yelpazesi ile teori ve pratiği bir arada görmek isteyen lisans öğrencileri, lisansüstü öğrencileri, sahada uzman olarak çalışan finans yöneticileri ve meraklıları için temel teşkil edecek niteliktedir.